

6439

Հրատարակուցիւն Մ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԹՃՈՒԱՌՆԵՐ

ՎԻՔՐ ՆԻԿՈ

ԺԱ. ՀԱՏՈՐ

84
2-66

102710

20 APR 2006

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Մ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

19 NOV 2010

ՎԻՔԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՃՈՒԱՌՆԵՐ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԵԾ Վ. ԷՊ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՍՆԸՄԷԿԵՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

Տպագր. Մ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 1997

12.06.2013

2005 APR 2005

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐԸ

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ

ՈՒՐ ԺՉՏԻԿ ԿԱՎՈՑԸ

ՄԵԾՆ ՆԱԲՈՒԷՈՒՆԷՆ ՕԳՈՒՑ ԿՐ ՔԱՂԷ

Բարիզի մէջ գարնան բաւական ստէպ կը փչեն
այնպիսի կծու և սաստիկ քամիներ, որոնցմէ մարդ
ճշդապէս չսառիր, բայց կը մօր. այսօր քամիները որոնք
ամէնէն գեղեցիկ օրերը կը արտօնեն ճիշդ այն ազ-
գուն ունին զոր պատուհանի մը կամ աղէկ չգոցուած
գուռի մը ճեղքերէն տաք սենեակի մը մէջ փչող ցուրտ
հովը կ'ուենայ:

Կարճես թէ ձմեռուան տխուր դուռը կիսարաց
մնաճած է և թէ հով կուգայ յանկէ: 1832ի գարնան
եղանակին մէջ, ուր ներկայ դարուս առաջին և մեծ
համաճարակ հիւանդութիւնը երեւան ելաւ Եւրոպայի

3750-74

մէջ, այն քամիները աւելի կծու և աւելի կսկծալի էին. Աւելի սառնարքեր դուռ մըն էին անոնք քան թէ ձմեռուան կիսարաց դուռը: Գերեզմանի դուռն էր այն: Մարդս այս քամիներուն մէջ գօլէրայի շունչը կ'ըզզար:

Օթերեւութաբանական տեսուեամբ նկատուելով այս ցրաագին հովերը մասնաւոր հանգամանք մը ունէին, որ էր ելեկտրական սաստիկ ձգտում մը: Այն ժամանակ ստեպ փոթորիկներ տեղի ունեցան փայտ լակներու և շանթերու հետ:

Իրիկուն մը երբ այս քամիները կը փչէին այն-քան դառնապէս որ կարծես թէ յունուարը ետ դարձած և քաղցեանիները նորէն վերարկուներ հագած էին, պղտիկ կազրօջը՝ իր ցնցատիներուն ներքև զուարթօրէն և ցրտահար օրփալով՝ Օրմէն Սէր ժէրվէի շրջակայները սափրիչի մը կրպակին առջև ոտքի վրայ կանգնած և կարծես թէ մտապիչ զմայլուժով մը համակուած էր: Կնոջ յատուկ ասրէ շալ մը ունէր զոր չգիտեմ ուրիշ՝ գտած և փոզապահ մը բրած էր: Գըզտիկ կազրօջը սաստիկ կոքանչանար մոմէ հարսի մը վրայ որ մերկապարանոց էր և նարնջենիի ծագիկներով զարդարուած, և որ ապակիին ետև կը դառնար՝ երկու գէնգէթեան կանգեղի մէջտեղէն ժպիտ մը ցուցնելով անցորդներու: Բայց կազրօջ իրապէս կրպակը կը դիտէր տեսնելու համար թէ արգեօք կարելի՞ էր կրպակին առջեւը գրուած հոտաւէտ աճառներէն մէկը «թոցնել» արուարձանի կողմերը սափրիչի մը մէկ սուր ծախելու համար: Նա առանց այսպիսի աճառ մը գողնալով կը ձաշէր այն: Կազրօջ՝ սափրիչներուն մօրուքը ամիլելը կ'անուանէր այս տեսակ աշխատութիւնը որու մասին տաղանդ ունէր:

Մոմէ հարսին նայելով և աճառը դիտելով հանգերձ ախուներովը կը սրմոար:—Երեքշաբթի:—Երեք-

շաբթի չէ:—Արգեօք երեքշաբթի՞ է:—Թերեւս երեքշաբթի է:—Այո՛ երեքշաբթի է:

Ամենեւին չգիտ, ուեցաւ թէ ի՞նչ բանի կը վերաբերէր այս մենախօսութիւնը:

Եթէ ենթադրենք թէ այս մենախօսութիւնը իր վերջին իր վերջին տնգամ բրած ձաշին կը վերաբերէր, ըսել է թէ երեք օրէ ի վեր աեթի էր, վասնզի Կազրօջ՝ ուրբաթ կանգ ա աժ էր սափրիչին կրպակին առջև:

Սափրիչը՝ լաւ կրակարանով մը տաքցած կ'ըպա կէն մէջ յաճախօրք մը կ'ածիլէր, և մերթ ընդ մերթ աչքին ծայրովը կը նայէր այս թշնամիին, այս ցըբ տահար և անամօթ ստամբակին որու երկու ձեռքերը գրպաններուն մէջ, այլ միտքը անշուշտ ուրիշ տեղ էր:

Մինչդեռ կազրօջ նոր հարսը, ապակիները եւ ուրիշտօրսը ըսուած աճառները կը զննէր երկու մանուկ կրպակին առջեւը եկան, բաւական մաքուր հագուած, հասակով մէկը միւսէն տարբեր եւ կազրօջէն աւելի փոքր էին. մէկը եօթ, իսկ միւսը հինգ տարեկան կերեւան. այս մանուկները վեհերոտութեամբ կրպակին դրան եղեգնեայ լեզուն դարձուցին, ներս մտան, եւ ողորմագին մրմունջով մը որ աւելի հեծումի քան թէ ազաչանքի կը նմանէր չգիտեմ ինչ ուղեօին, թերեւս ողորմութիւն մը: Երկուքը միատեղ կը խօսէին. անիմանալի էր անոնց ըսածը, վասնզի հեծկտանքը ամենէն պղտիկին ձայնը կը կըտրէր եւ ցուրտն ալ առջինեկին ախտները շաշի կուտար: Սափրիչը կատաղի կերպարանքով մը ետին դարձաւ, եւ առանց ձգելու իր ամիլին՝ առջինէկը ձախ ձեռքովը եւ պղտիկն ալ ծուռկովը հրելով կրպակէն դուրս ըրաւ, եւ դուռը գոչեց, ըսելով:

—Շո՛ւտ դուրս ելեք նայիմ, ձեզի համար պարապ տեղը չենք կրնար մտիլ:

Երկու մանուկները սկօսան երթալ լալով: Բայց

ամպ մը եկած էր. անձրեւը կ'սկսէր.
Պզտիկ Կավրօյը անոնց ետեւէն զնաց և յօտե-
նալով.

— Ծա՛ պզտիկներ, ի՞նչ կայ ինչո՞ւ կ'ուլաք:
— Վասն զի չգիտենք թէ ո՛ւր պիտի պառկինք:

պատասխանեց մեծը:
— Ա՛տ է պատճառը ըսաւ Կավրօյ: Ատիկա ալ
մտածելու բա՛ն է: Մի՞թէ կուլան ատոր համար:
Ապո՞ւշ էք ինչ էք:

Եւ մէկ կողմէն իր քիչ մը ծաղրալարժ մեծու
թիւնը հռչակելով. միւս կողմէն ալ կարեկից իշխա-
նութեան և քաղցր պաշտպանութեան ձայն մը հա-
նելով. ըսաւ.

— Տղեկներ հետս եկէք:
— Այո՛, պարոն, ըսաւ առջինէկը:

Եւ ահա երկու մանուկները արքեպիսկոպոսի մը
ետեւէն երթալու պէս Կավրօյին ետեւէն գաղին՝ լալէ
զաղրելով:

Կավրօյ Սէնթ Անթուանի փողոցը մտաւ դէպի
Պատիսիյի կողմը երթալու համար:

Մինչդեռ կը քայլէր, ետեւը դառնալով սրտմտու-
թեամբ անզամ մըն ալ նայեցաւ սափրիչին կրպակը:

Սիրտ չունի սա գայլաձուկը, ինկիլիզ մըն է ան:
մրմտաց Կավ. օյ

Ազջիկ մը տեսնելով երկու պզտիկ տղոց կարգաւ
և Կավրօյին առջեւէն երթալը քահ քահ մ: ձգեց:
Այս խնդու մը անարգանք մըն էր խուճարին:

— Բարի լո՛յս, օրիորդ Օւիլպուս (համաշխարհիկ
կառք) ըսաւ Կավրօյ ազջիկին:

Պահ մը ետքը նորէն յիշելով սափրիչը, կրկնեց

— Չէ, կը սխալիմ, գայլաձուկ մը չէ ան, այլ օձ
մը: Սափրիչ, պիտի երթամ դարբին մը փնտռելու,
բոժոժ մը դնել տալու եմ պոչիգ:

Կավրօյ այս սափրիչին պատճառաւ սիրտը նեղա-
ցած և գրգռուած էր: Ուզխի մը վրայէ ցատկելու
միջոցին մօրուսաւոր և Պրօքէնի վրայ Փասութին
հանդիպելու արժանի գոնապանուհի մը տեսաւ որու
ձեռքը աւել մը կար, և սա խօսքը նետեց անոր:

— Տիկին, ձիովդ դուրս ելեր ես, ինչո՞ւ ես:
Եւ այս խօսքը նետելէն ետք՝ անցորդի մը փայ-

լուն կօշիկները ցեխոտեց:

— Շա՛ն զաւակ, պտտաց անցորդը բարկանալով:
— Որո՞ւ դէմ է պարոնին գանգատը:

— Քեզի դէմ, կրկնեց անցորդը:
— Պաշտօնատուներ գոց է. հիմա գանգատ մտիկ
չեմ ընէր, ըսաւ Կավրօյ:

Բայց մինչդեռ փողոցէն շարունակ դէպի վեր
կ'երթար, մեծ դուռի մը տակ տասներեք կամ տաս-
ներչորս տարեկան ցրտահար մուրացկան ազջիկ մը տե-
սաւ, որու ծունկերը կը տեսնուէին՝ խիտ կարճ լա-
թեր հագած ըլլալուն համար: Այս պզտիկ ազջիկը
կ'սկսէր շատ մեծ երեւալ միջազգեստին կարճութեան
պատճառաւ: Աճուճը սովորութիւն ունի ասանկ խա-
ղեր խաղալու: Կը կարճնայ միջազգեստը երբ մեր-
կութիւնը անվայել կ'ըլլայ:

— Խե՛ղճ ազջիկ, ըսաւ Կավրօյ: Եւ ոչ իսկ վար-
աիք ունի, ևս՛, ա՛ն սըվի առայժմ:

Եւ վիզը փաթթած պատուական շալը հանեց մու-
րացկան ազջիկին նիհար և մանիշակագոյն ուսերուն
վրայ նետեց ուր փողապահը շալ մը եղաւ:

Պզտիկը զարմանքով Կավրօյին նայեցաւ և ըն-
դունեց շալը լուռութեամբ: Կայ չքաւորութեան աս-
տիճան մը ուր ազքաւար շուարուժով համակուած՝ ա՛լ
ոչ դժբախտութեան դէմ կը հեծէ, ոչ ալ բարութեան
փոխարէն շնորհակալ կ'ըլլայ:

Կավրօյ շալը տալէն ետք,

—Պը՛րր, ըսաւ, Սուրբ Մարգենէն աւելի սըր՝ սփառով որ իր վեարկութիւն գէթ կէսը իրեն պահած էր:

Կավրօջ այս պրորրը ըսաւ չըսաւ, և ահա տեղափարափելիս աւելի զայրանաով սկսաւ կատողիլ: Երկինք երբեմն ասանկ յոոր կերպարանք ասնելով կը պատժէ բարութեան գործերը:

Բայց նայէ՛ ի՛նչ կ'ըսեմ, ի՛նչ կ'ընչանակէ այդ պոռաց կավրօջ՝ երկինք նայելով: Անձրեւ կ'ուզայ: Աստուածդ բարի, եթէ ասանկ շարունակուի բանորգութիւնս կը թողում:

Եւ նորէն սկսաւ քալել:

—Հոգ չէ, կրկնեց մուրացիկ ազջկան նայելով որ շալին տակ կը կզկտուէր. ահա աղքատ մը որ փառուոր վերարկու մը ունի:

Եւ ամպին նայելով՝ պոռաց.

—Բո՛նուեցա՛յ:

Երկու պզտիկները կավրօջին ետեւէն կ'երթային կաղ ի կաղ:

Երբ հասան երկաթէ վանդակի մը առջև որ հացագործի մը կրպակը կը ցուցնէ, վասնզի հացը՝ ոսկրին պէս՝ երկաթէ վանդակներու ետեւը կը դրուի: Կավրօջ ետեւը դարձաւ:

—Մա՛ տղաք, աղէկ որ միտքս եկաւ. ընթրի՞ք ըրի՛ք:

—Պարոն, պատասխանեց առջինեկը, այս տուաւ. տէն ի վեր բան մը կերած չենք:

—Մի՛ թէ հայր, մայր չունիք զուք, կրկնեց կավրօջ վեհութեամբ:

—Ներեցէք, պարոն, պապա և մամա ունինք, բայց չգիտենք թէ ո՛ւր են:

—Երբեմն աղէկ չգիտնալը, ըսաւ կավրօջ որ իմաստասիրապէս խորհով մըն էր:

—Ահա երկու ժամէ ի վեր է որ կը քայնեք, շարունակեց առջինեկը, դուռներուն քարերուն քով բաներ փնտռեցինք որ ուտենք, բայց բան մը չը գտանք:

—Գիտեմ ըսաւ կավրօջ, Շուները կ'ուտեն կ'ուտեն ամէնն ալ:

Պահ մը լռելէն ետքը կրկնեց:

—Ա՛հ, կորուսինք մեր ծնողքը: Զգիտենք թէ ի՛նչ եղան անոնք: Առանկ բան չըլլար, ստամբակներ: Այսպիսի պզտիկ մանուկները երեսի վրայ թողուլը էչութիւն է: Համբերութիւն. սակայն պէտք է բան մը գտնել ուտելու համար:

Բայց կավրօջ ուրիշ հարցումներ չըրաւ մանկանց: Ի՛նչ կ'ըլլայ եղբր. մի՛ թէ առանց բնակարանի մնալը զարմանալի բան մըն է:

Երկու տղեկներուն մեծը որ նորէն գրեթէ բոլորովին իր մտկային անհողութիւնը ստացած էր սա աղաղակը հանեց.

Ի՛նչ զարմանալի բան: Մաման ըսած էր թէ Մաղկազարդի կիրակին մեզի ժամ պիտի տանէր առնաւելի օրհնած խաչ առնե ու համար:

Իրա՛ւ, պատասխանեց կավրօջ:

—Մաման, կրկնեց առջինեկը, տիկին մըն էր որ օրիսորդ Միսին հետ կը բնակէր:

—Ի՛նչ զարմանք, ըսաւ կավրօջ:

Բայց կավրօջ կանգ առած էր և քանի մը վայրկեանէ ի վեր իր ցնցոտիներուն ծակերը ծուկերը կը խառնէր և կ'փնտռէր:

Վերջապէս վեր բրաւ գլուխը այնպիսի կերպապարանքով մը որ կ'ուզէր գոհունակ երեւալ միայն և որ սակայն իրապէս յաղթական կերպարանք մըն էր:

—Հանդարտիք, տղեկներ: Ահա մեր երեքին համար ընթրի՛քի ստակ:

Եւ գրպաններուն մէկէն սու մը հանեց Առանց-
ժամանակ տալու պղտիկներուն որ շուարին, երկուքն
ալ իր առջեւը անցնելով հացագործին կրպակէն ներս
հրեա, իր սուն սեղանին վրայ դրաւ, և հացագործին
դասնայով զոր ծառայ կարծած էր, պոռաց.

—Մա՛ տղայ, մէկ սուի հա՞:

Հացագործը՝ որ նոյն իսկ տէրն էր՝ հաց մը և
զանակ մը առաւ ձեռքը:

—Մա՛ երեք կտոր բրէ՛ կրկնեց կաժրոյ, և արժա-
նապատու թեամբ շարունակեց.

—Երեք հոգի ենք:

Եւ տեսնելով թէ հացագործը՝ երեք ընթրողները
զննելէն ետք՝ սև հաց մը առած էր, կաժրոյ մատր իր
քիթը խօթեց սաստիկ շունչով մը՝ իրրա թէ մեծն
Ֆրէտէրիկի պէ՛ մասին ծայրը քաջ մը քթախոտ ու-
նենար, և զայրանալով պոռաց հացագործին երեսին.

—Քէ՛քօէքսա (ի՞նչ է ատիկա:

Մեր ընթերցողներուն մէջ եթէ կան այնպիսի-
ներ որոնք թերեւս կարծեն թէ կաժրոջին այս քէք-
սէքս ազազակը ռուսերէն կամ բուրժուական բառ մըն
է, և կամ այն վայրենական աղաղակներէն մէկը զոր
առանձնական վայրերու մէջ նուէյզները Պօթօզիւ-
տոսները գետի մը եզրէն միւս եզրը կ'արձակեն,
իմաց կ'ուտան այնպիսիներու թէ իրեն ամէն օր կ'ը-
սեն նոյն բառը, և թէ քէսքէս է՛քքքքրլա (ի՞նչ է
այդ) և օսքին տեղը կը բռնէ այն:

Հացագործը հասկցաւ կաժրոջին հարցումը և պա-
տասխանեց.

—Ի՞նչ պիտի ըլլայ. ահա հաց է, երկրորդ տե-
սակի ամենապատուական հաց:

Սև հաց ըսել կ'ուզես, կրկնեց կաժրոյ հանգար-
տու թեամբ և արհամարհական անտարբերութեամբ
մը: Մա՛ ճերմակ հաց կ'ուզեմ, ճերմակ հաց ըսի

ըսի. լսե՛իր. կոչունք կուտամ այս տղեկներուն:

Հացագործը չկրցաւ յարտը զսպել, և սպիտակ
հացը կտրած ժամանակ միանգամայն այս երեք տը-
ղեկներուն կը նայէր կարեկից կերպով մը որ կաժ-
րոջին ծանր թուեցաւ:

—Մա՛ պարոն, բսաւ կաժրոյ, ի՞նչ կայ. ի՞նչու
ատանկ վերէն վար մեզ կը նայիս:

Թէև երեքը մէկ քով քովի ալ բերուելու ըլլա-
յին, երկայն հասակ մը չէին կազմեր որ կաժրոջին
ներքի ըլլար «վերէն վար մեզ կը նայիս» ըսել:

Երբ հացը կտրուեցաւ, հացագործը արկղ՞ նետեց
սուն, և կաժրոյ արկօթեան լեզուով ըսաւ անոնց.

—Թրբանը քաշեցէք:

Պզտիկները բան մը չհասկնալով անշարժ կեցան:
կաժրոյ սկսաւ խնդալ

—Հա՛, իրաւունք ունին. ասոնք այս լեզուն չը
դիտեն. դեռ շատ պզտիկ են:

Եւ կրկնեց.

—կերէք:

Այս ըսելով անոնց ամէն մէկուն կտոր մը հաց
կ'երկնցնէր որ առնեն:

Եւ կարծելով թէ առջինէկը՝ որ իր հետ խօսակո-
սելու աւելի արժանաւոր կ'երեւար իրեն, մասնաւոր
խրախոյսի մը արժանի է, եւ թէ իր ստամոքսը գոն
բնելու մասին հարկաւ ամենեւին վարանում մը չու-
նի, շարունակեց՝ հագին ամէնէն մեծ մասը անոր
տալով

—Գուն ա՛ո, ներս նետէ՛ սրվի:

Երեք կտորներէն մէկը միւս երկուքէն աւելի
պզտիկ էր. կաժրոյ ինք առաւ պզտիկ կտորը:

Խեղճ տղեկները, կաժրոջն ալ միասին, անօթի
էին: Ախորժանօք խածնելով կ'ուտէին իրենց հացն
ու միանգամայն հացագործին խանութը կը խափո-

նէին, ան հիմա ստակը առած ըլլալով ա՛լ տհաճութեամբ կը նայէր անոնց:

—Դուրս ելլենք, ըսաւ Կավրօշ:

Դուրս ելան և սկսան դէպի Պատթիլլի կողմերը երթալ:

Ժամանակ առ ժամանակ երբ լուսաւոր կրպակներու առաջակողմերուն առջեւէն կ'անցնէին, ամէնէն պղտիկը կանգ կ'առնէր՝ չուանով մը իր վզին վերէն կախուած կապարեայ ժամացոյցի մը նայելու և ժամը քանի ըլլալը հասկնալու համար:

—Խաչոր սըվի ապուշ տղայ մըն է, կ'ըսէր Կավրօշ:

Յետոյ ակոսներովը կը մըժոար՝ խորհուն դէմքով մը:

—Բայց և այնպէս եթէ տղայ ունենայի, ասկէ աւելի լաւ կը պատուարէի:

Իրենց հացի պատառը հատցնելով մինչդեռ կը հասնէին Տէ Պալէ բոլած տխուր փողոցին անկիւնը ուր Ֆօրօի բանտին ցած և թշնամի դռնակը կը նըշմարտի:

—Վա՛յ, դո՞ւն ես Կավրօշ, ըսաւ մարդ մը:

—Վա՛յ, դո՞ւն ես, Մօնրաբնաի, ըսաւ Կավրօշ:

Իրօք մարդ մը Կավրօշին քով եկած էր, և այս մարդը ուրիշ մէկը չէր եթէ ոչ նոյն ինքն Մօնրաբնաս, որ կապտագոյն ակնոցներով ծպտած էր և զոր սակայն Կավրօշ ճանչցաւ:

—Վա՛յ լակոտ, վա՛յ, շարունակեց Կավրօշ. վուշի կուտերով ձեփուն վերարկու մը և բժիշկի մը պէս կապոյտ ակնոցներ դրուած ես: Խաչոր ճաշակ ունիս եղեր:

—Կամա՛ց, այդքան բարձր մի՛ խօսիր, ըսաւ Մօնրաբնաս:

Եւ ուժգնակի Կավրօշը քաշելով կրպակներուն

լոյսէն դուրս տեղ մը տարաւ:

Ե՛մ կու պղտիկները մեքենաբար ետեւէն կ'երթային ձեռք ձեռքի տօ ած:

Երբ մեծ դուռի մը յետին կամարին տակը հասնելով նայուածքն և անձրեւէ ազատ մնացին:

—Ո՛ւր կ'երթամ, գիտե՞ս, հարգուց Մօնրաբնաս:

—Ակա՛ւայ, Ելիր արբայարանը:

—Կատար մէկ դի:

Եւ Մօնրաբնաս կրկնեց.

—Պիտի երթամ Պապէն տեսնելու:

—Ա՛հ, ըսաւ Կավրօշ, Պապէ՞ կ'անուանուի այդ արբայարանը:

Մօնրաբնաս ձայնը ցածցնելով պատասխանեց.

—Պապէ քեզ և ինձ ծանօթ մարդու մը անունն է, եւ ոչ թէ արբայարանը, չգիտե՞ս:

—Հա՛, Պապէ՞ն:

Կը կարծէի թէ ծակը (բանտ) մտած է ան:

—Փախաւ ծակէն. պատասխանեց Մօնրաբնաս:

Եւ չուտ մը պատմեց սօսմբակին թէ այն առտու Պապէ Գօնսիէրժըրի փոխադրուած ըլլալով, (Իստական հարցաքննութեան նրբանցքէն) անցնելու ժամանակ փոխանակ աջ կողմը զարնելու ձախ կողմէն խոյս տուած էր:

Կավրօշ սքանչացաւ Պապէի սօտանութեան վրայ:

—Ի՛նչ վարպետորդի, ըսաւ ստամբակը:

Մօնրաբնաս քանի մը մանր տեղեկութիւններ տուաւ Պապէի փախուստին նկատմամբ, եւ վերջացուց խօսքը, ըսելով.

—Ո՛հ, ուրիշ բան ալ կայ:

Կավրօշ՝ մտիկ ըրած միջոցին՝ Մօնրաբնասին ձեռքի գաւազանը առնելով վերի մասը մեքենայաբար քաշած եւ դուրս հանած, եւ անա դաշոյնի մը երջ կաթը երեսն ելած էր:

— Ա՛հ, ըսաւ Կավրօշ. դաշոյնը ուժգնակի տեղը հրեւով նորէն, զինակիր աջակիցդ քաղքենիի մը պէս ծպտելով հեռդ առեր ես:

Մօնբարնաս աչքը խփեց անգամ մը:

— Շուտի՛կ, կրկնեց Կավրօշ, միթէ փայտաւոր- ներուն հետ կոխի պիտի բռնուիս:

— Չգիտեմ, պատասխանեց Մօնբարնաս անտար- քեր ձեւով մը. Բայց միշտ աղէկ բան է վրագ ասեղ մը ունենալ:

Կավրօշ ուզեց հասկնալ անոր դիտաւորութիւնը:

— Բայց ի՞նչ պիտի ընես այս գիշեր:

Մօնբարնաս նորէն ձայնը ցածցնելով և վառկերը ուտելով, ըսաւ.

— Բռնեք:

Եւ յանկարծ խօսքը շրջելով.

— Աղէկ միտքս եկաւ:

— Ի՞նչ:

— Բանի մը օր առաջ բան մը եկաւ զլուսս: Երեւակայէ թէ ի՞նչ է. Գաղքենիի մը հանդիպեցայ, մարդը ինձի քարոզ մը և իր քսակը պարգեւեց զոր գրպանս դրի: Պահ մը ետք երբ գրպանս խառնեցի, մէջը այլեւս ոչինչ կար:

— Բայց միայն քարոզը, ըսաւ Կավրօշ:

— Բայց դուն ուր կ'երթաս հիմա, կրկնեց Մօնբարնաս:

Կտորոջ իր երկու պաշտպանեալները ցուցնելով, ըսաւ.

— Պիտի երթամ սա տղեկները պաշկեցնելու:

— Ո՞ւր պիտի պառկեցնես:

— Տունս:

— Տո՞ւնդ. ի՞նչ կ'ըսես:

— Ուրեմն բնակարան մը ունիս:

— Այո՛, բնակարան մը ունիմ:

— Ի՛, ո՞ւր ն բնակարանդ:

— Փիղին մէջ կը բնակիմ, ըսաւ Կավ օշ:

Մօնբարնաս թէեւ բնութեամբ քիչ զարմացող մըն էր. բայց չկրնալով զարմանքը բռնել, աղա- ղակեց.

— Փիղի՞ն մէջ:

— Հա՛, փիղին մէջ, կրկնեց Կավրօշ: Բէքսաս:

Այս քեքսասն եւս ֆրանսերէն խօսք մըն է զոր ոչ ոք կը գրէ. զոր սակայն ամէն մարդ կ'ըօչ, և որ քեքսքը քը սըյա ա» խօսքին կրճատումն է, և կը նշանակէ. «ի՞նչ ունի այն»:

— Մօնբարնաս ստամբակին նուրբ դիտաւորու- թեան վրայ հանդարտեցաւ և հասկցաւ: Կավրօշի բնա- կարանին նկատմամբ լաւագոյն զգացումներ ունենալ ձեւացուց:

— Հա, հասկցայ, փիղին մէջ, Հանգի՞ստ է ան:

— Շատ հա՛ղ զիստ, ըսաւ Կավրօշ: Յիրաւի խիստ լաւ պատասպարան մըն է այն: Անոր մէջ չկան այն հովերը որոնք կամուրջներուն տակ ծակ ծակերէն կը փչեն:

— Ի՞նչպէս ներս կը մտնես:

— Կը մտնեմ:

— Միթէ ծա՛կ մը ունի հարցուց Մօնբարնաս:

— Անշուշտ: Բայց պէտք չէ ըսել: Ծակը փիղին առջևի սրունքներուն մէջտեղն է: Ոստիկանութեան մարդերը տեսած չեն զայն:

— Եւ կը մագլցիս, այնպէս չէ՞: Այո՛, հասկցայ:

— Մէկ երկու, չը՛փ շափ, և ահա ինքզինքս ներս կը գտնեմ:

Կավրօշ պահ մը լռելէն ետք շարունակեց.

— Այս պղտիկներուն համար ելարան մը պիտի գտնեմ:

— Ծօ՛, ո՞ր ստանային ծակէն հանեցիր այս

պզտիկները:

Կավրոյ սիամաբար բաւ.

— Սափրիչ մը պարգեւեց ինձ այս աղէտները:

Սակաւն Մոնթարնաս խորհուն կերպարանք մը առաս էր:

— Շուտով ճանչցար զիս, մրմ. այ:

Գրպանէն երկու պզտիկ բան հանեց որոնք ուրիշ բան չէին. բայց եթէ բամպակով փաթթուած երկու փեռուրի խողովակներ, որոնց մէկը սոնգր դրան, և ահա Մոնթարնաս ուրիշ քիթ մը ունեցաւ:

— Ատոնք կը ծպտեն քեզի. բաւ Կավրոյ: Հիմա ոչ այնքան տղեղ ես. կը խրատեմ քեզի որ բնաւ չի հանես առ խողովակները:

Մոնթարնաս աղուոր տղայ մըն էր. բայց հիմա պնթարթի մը մէջ անձանայելի եղած էր:

— Ո՛հ, ճիշդ գարակէօզ մըն եղար. պոտա Կավրոյ:

Պզտիկներուն մէն մէկը մատը իր քիթը խօթելու պարպելով մինչև հիմա մտիկ ըրած չէին Կավրոյի և Մոնթարնասի խօսակցութիւնը, բայց երբ Գարակէօզ անունը լսեցին, մօտեցան և Մոնթարնասին նայեցան՝ ուրախանալ և սքանչանալ սկսելով:

Դժբախտաբար Մոնթարնաս մտատանջութեան մէջ էր:

Չեռքը Կավրոյին ուսին վրայ դրաւ, եւ բառերուն վրայ կրթնե ով ըսաւ անոր:

Մտիկ ըրէ. ի՛նչ պիտի ըսեմ, տղա՛յ. եթէ տուկովս, տակովս եւ տիկովս հրապարակը ըլլայի, եւ տասը մեծ սու տայիր ինձ, պիտի հաւանէի աշխատիլ, բայց բարեկենդանի մէջ չեմք:

Այս այլանդակ խօսքերը ստամբակին վրայ տարօրինակ Թալուորութիւն մը ըրին: Կավրոյ անմիջա-

պէս ետեւը դարձաւ, փայլուն աչքերը խորին ուշադրութեամբ չորս կողմ պտտուց եւ իրմէ քանի մը քայլ անդին քաղաքապահ զինուոր մը նշարեց որ կոնակը անոնց կը դարձնէր: Կավրոյ. հա՛. հասկցա՛յ ըսաւ. հազիւ հազ կրնայով ինքզինքը զսպել չպօտալու համար, եւ Մոնթարնասին ձեռքը թօթուելով.

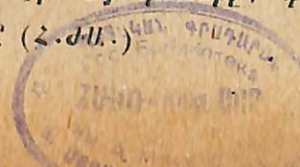
— Է՛, գիշեր բարի. երթամ փիղս մօնեմ տղեկօներովս: Եթէ երբեք ինձ հարկաւորութիւն ունենաս գիշեր մը. հօն եկուր զիս գտնելու: Ինտիկոնին եւ գետնայարկիէ մէջտեղն է բնակարանս: Դանապան չունինք: Պ. Կավրոյ հարցուր եթէ գաս:

— Է՛ա՛ւ, ըսաւ Մոնթարնաս:

Եւ բաժնուեցան իրարմէ, Մոնթարնաս դէպի կըրէվի և Կավրոյ դէպի Պաթիյի կոբնն երթալով: Հնգամեայ պզտիկը որուն ձեռքէն բռնած էր իր եղբայրը՝ ասիկա ալ Կավրոյին ձեռքը բռնելով, քանի մը անգամ գլուխը ետ դարձուց գարակէօզին երթալը տեսնելու համար:

Քանաքապահ զինուորին ներկայութիւնը Կավրոյին իմացնելու համար Մոնթարնասի ըսած այն քանի մը և առնիժաստ խօսքերուն բնագրին մէջ գաղանիք մը կար, որ է տիկ նմանածայն վանկերուն զանազան ձեւերով քանի մը անգամ կրկնուիլը: Այս վանկը չէ թէ առանձնակի արտասանուելով՝ այլ վարպետութեամբ խօսքի մը բառերուն չեա խառնուօելով արհօթեան լեզուի մէջ կը նշանակէ. — Զգուշացիր. ներքի չէ համարձակ խօսիլ: Ասկէ ի գաւ Մոնթարնասի այն խօսքին մէջ բնագրի գրական աղուորութիւն մը կար զոր Կավրոյ չհասկցաւ եւ որ էր տօկ, տակ, տիկ բառերը. ասոնք թամփիլի (բանտի) արհօթեան լեզուին մէջ կը նշանակէ չուն, դանակ և կին: Մեծ գարու ծաղրածուններն ու ձեռնածունները շատ կը գործածէին այս բառերը, դա՛ր ուր Մօլիէր ԹՇՈՐԱՌՆԵՐԸ. (Հ.ՍԱ.)

3750-89

կը գրէր և Քալօ կ'ուրուագրէր:

Ասկէ քան տարի առաջ Պատթիլլի հրապարակին հարաւային արեւելեան անկիւնին վրայ, այս բանաբերդին հին խրամին մէջ փորուած Արմուղի խորշին քով տակաւին կը տեսնուէր այլանդակ յիշատակարան մը զոր արդէն բարիզցիք մոռցած են և որ այն տեղը հեռք մը ձգել արժանի էր, վասնզի «Ճեմարանի անդամ և Եգիպտոսի բանակին սպարապետը» (Նաբօլէոն) յղացած եւ գործադրել տուած էր այն յիշատակարանը կանգնելու գաղափարը:

Յիշատակարան կ'անուանենք, թէեւ յիշատակարանի ան և կաղապար մըն էր այն: Բայց այս տան կաղապարը, որ Նաբօլէոնին գաղափարի մը անագին ծրագիրը, մեծածաւ գիակն էր և զոր հեռզնեռէ ելլող երկու կամ երեք փոթորիկներ ամէն անգամին տուած տարած և մեղմէ հեռացուցած էին պատմական բան մը եղած էր, և չգիտեմ ի'նչպիսի վերջնական հանգամանք մը օտանալով հակապատկեր մը կը կ-զմէր իր առժամանակեայ տեսքին հետ:

Քառասուն ոտք բարձր, առաղձով և պատերով չինուած դեղ մըն էր այն որ կ'անակին վրայ տունի մը նման բան մը ունէր: Այս տնանման բանը փիզին աշտարակն էր, զոր ժամանակաւ չգիտեմ ո՞ր ներկարարը կանաւ գոյնով ներկած էր և զոր հիմա սեւցուցած էին երկինքը, անձրեւն ու ժամանակը: Պայնթիլլի հրապարակին այն ամայի և բաց անկիւնային քով այս հսկայածեւ արձանին լայն ճակատը, պատիճը, ժանիքը, աշտարակը, անագին գաւակը, սիւնանման չորս ոտքերը գիշերը աստղազարդ երկնից վրայ զարմանալի սոսկալի շքանկար մը կը կազմէին: Ոչ ոք գիտեր թէ ինչ կը նշանակէր այն: Ժողովրդոյն զօրութեան անտակ մը խորհրդանշան, ախոբ, անիմանալի բան մըն էր որ Պատթիլլի անե-

րեւոյթ ուրուականին քով կ'երերար և կանգուն կը կենար:

Սակաւաթիւ էին այս շէնքը տեսնելու եկող օտարականները. անցորդներուն և ոչ մէկը կը նայէր անոր. Հեռզնեռէ կ'աւերէր. ամէն մէկ եղանակի մէջ շէնքին կուշտերէն եկող փաջները սոսկալի վերքեր կը կազմէին անոր վրայ. քաղաքաշէնները ինչպէս կ'ըսուէր ռամկային վայելուչ լեզուով. 1814!-ն ի վեր մոռցած էին զայն: Հոն իր տեղը կ'երեւար՝ ախուր, հիւանդ, փուռն և շրջապատուած էր փոռն գրցապատնէշով մը զոր գինով կառապաններ ամէն ժամանակ կ'աղտոտէին փորին վրայ պատուած տեղեր կային. պոչէն նեղ ու նուրբ տախտակ մը դուրս կ'ելլէր. սրունքներուն մէջտեղ բարձր խոտեր կը բուսնէին. հրապարակին հարթութիւնը երեսուն տարիէ ի վեր ամէն կողմէ կը բարձրանար այն յամր և անընդհատ շարժումէն որ անզգալի կերպով մը մեծ քաղաքներու գեօհնր կը բարձրացնէ. հետեւաբար այն աւերուն շէնքը խոռոչի մը մէջ էր. և այնպէս կ'երեւար թէ երկիրը անոր ներքեւ կը ցածնար: Այս փիզը. զագիր, արշամարհուած. նոզկալի և հոյակապ քաղքենիին համար՝ տգեղ և խորհող մարդու համար մեղմազմային շէնք մըն էր: Աւելուելիք աղբի մոնման բան մը և գլխատուելիք վեհափառութեան նրման բան մը ունէր այն:

Ինչպէս ըսընք, գիշերը անոր տեսքը կը փոխուէր: Գիշերն է ճշարիտ միջավայր այն ամէն իրերու որոնք ստուերներ են: Երբ վերջալոյսը անտես կ'ըլլար. փիզը կ'այլաչերգէր. խաւարային անարկու հանդարտութեան միջոցին հանդարտ և սոսկալի կերպարանք մը կ'առնէր: Անցեալին վերաբերելուն համար խաւար մըն էր ան, և այս մութիւնը կը վայելէր անոր մեծութեան:

Այս յիշատակարանը որ դժնէաձեւ, յոյր, ծանր, դերբուկ և խոժոռագէժ էր. որ գնթէ տձեւ, այճ անշուշտ մեծաչուք էր և որ տեսակ մը շքեղ ու վայնական ծանրութեան դրոշմը կը կրէր. հիմա անեղեւոյթ եղած է թող տալու համար որ հանգստաբար իշխէ այն հսկայական կրակարանը սր իրեն յատուկ ծխան մը ունի և որ ինը աշտարակ ունեցող տիրալի բերդին յաջորդեց գրեթէ այնպէս ինչպէս քաղքենութիւնը աւատականութեան յաջորդեց:

Ամօնեւին չենք զարմանար երբ կը տեսնենք թէ վտարան մը ժամանակի մը խորհրդանշանը եղած է, այնպիսի ժամանակի մը որու դորութիւնը սանի մը մէջ կը պարունակուի: Այս ժամանակը պիտի անցնի, և արդէն կ'անցնի. մարդիկ կը սկսին հասկնալ թէ՛ կօթսոյ մը եթէ կրնայ ուժ պարունակել, զօրութիւնը ուղեղի մը մէջ կրնայ ըլլալ միայն. ուրիշ խօսքով ըսենք, աշխարհս առաջնորդողը և ամենողը չէ թէ չոգեկառքերն են այլ գաղափարները. բայց մի՛ կարծեր թէ ձին է ձիաւորը:

Ինչ և է, Պասթիլի հրապարակը վերադառնալով կ'ըսենք թէ փիղին ճարտարապետը կրցած էր բուռով մեծ բան մը արտադրել իսկ ծխանին ճարտարապետին պղնձով շինած և արտադրածն էր պղզտիկ բան:

Կրակարանի այս ծխանը որ երեւելի անուշով մը մկրտուեցաւ և Յուլիսի կոթողը անուանուեցաւ, վիժած յեղափոխութեան մը այս անկատար յիշատակարանը 1832ին առաղձեայ ահագին չափիկ մը հաքած էր տակաւին, որու վրայ մենք մեր կողմէ կը ջուրինք տախտակէ ընդարձակ շրջապատ մը ունէր որով բոլորովին կղզիացած էր փիղը:

Պտամբակը երկու պղտիկները ահա լղէպ այս կը-

քապարակին անկիւնը առաջնորդեց, ուր հաղիւ հաղ կը ցուանար հեռաւոր կանթեղի մը լոյսը:

Թող ներուռի մեզ հոս ընդհատել մեր խօսքը և յիշել թէ պատմութեանս այս գէպքը իրական բան մըն է. և թէ ասկէ քսան տարի առաջ պատժական գատարաններու մէջ պատանի մը դատուեցաւ, ամ բաստանուելով թէ թափոռաշրջիկ և հասարակաց յիշատակարան խորտակող մըն է ան. այս պատանին Պասթիլի փիղին մէջ պատկած միջոցին բռնուած էր: Այս իրողութիւնը հաստատելէ ետք կը շարունակենք:

Կալրօյ հսկայական արձանին քով հասնելով հասկըցաւ թէ ինչ օպաւորութիւն կրնայ ընել ամենամեծ բան մը ամենափոքր էակներու վրայ, և ըսաւ: — Ծօ՛ պղտիկներ՝ չվախնաք հա՛:

Յցապատնէչը բաց տեղ մը ունէր, Կալրօյ այս բաց տեղէն փիղին շրջափակ տեղը մտաւ, և օգնեց պղտիկներուն նոյն տեղէն ներս ոտտելու համար:

Երկու մանուկները քիչ մը ահաբեկ՝ անմտունջ կը հետեւէին Կալրօյին և կը վստահէին ցնցոտիներ հազած այս պղտիկ նախախնամութեան որ հաց տուած և որ բնակարան մը գտնել խոստացած էր իրենց:

Ներսը ցցապատնէչին քով երկնցած ելարան մը կար զոր ցորեկը մօտակայ փայտանոցին բանւորները կը գործածէին: Կալրօյ զարմանալի ուժով մը վերցուց այս ելարանը. և փիղին առջեւի ոռքերէն մէկուն վրայ երկնցուց: Փիղին փօրին վրայ և ձիշտ այնտեղ ուր կը վերջանար ելարանին վերի ծայրը, տեսակ մը սեւ ծակ կը նշմարուէր:

Կալրօյ ելարանը և ծակը իր հիւրերուն ցուցնելով, ըսաւ.

— Ելէ՛ք և մտէք:

Երկու աղեկները իրարու նայեցան ահաբեկ:

— Պղտիկնե՛ր, ի՞նչ կայ վախնալու, պօռաց, հավրօջ:

Ե. աւելցուց.

Փիղին անհարթ ոտքին փաթթուելով, ակնթարթի մը մէջ և չղիջանելով ելաբանէն ելլել, հասաւ փիղին մինչեւ ճեղքուած տեղը: Ճեղքէ մը սպրդող օձի մը պէս հավրօջ ներս մտաւ այն ծակէն, սուզեցաւ, և վայրկեան մը ետք երկու մանուկները տեսան որ անոր գլուխը՝ սպիտակաման և տփռոյն կերպարանքի մը պէս անորոշապէս կ'երեւար խաւարամած ծակին քովէն.

— Է՛, ինչո՞ւ չէք ելլել, ելէք, և պիտի տեսնէք թէ ինչպէս հանգիստ պիտի ըլլանք:— Նախ դուն ելիր, ըսաւ առջինեկին, ձեռքս կ'երէնցնեմ քեզի բռնողու համար:

Պղտիկները ուսով մէկգմէկ հրեցին առջեւ անցընելու համար, ստամբակը անոնց վախ ու միանգամայն սիրտ կուտար. մանաւանդ թէ սաստիկ անձրեւ կուգար: Առջինեկը վտանգին յանձնատու եղաւ: Պըզօթիկը իր եղբօր ելլելը և այս ահագին կենդանիին թաթերուն մէջտեղ իր միս մինակ մնալը տեսնելով, կ'ուզէր լալ, բայց չէր համարձակեր:

Առջինեկը երերալով վեր կը մագլցէր ելարանին ձողերուն վրայէն, հավրօջ վերէն կը խրախուսէր զայն ելանին վրայ՝ այնպիսի գոռամներով որով զինովարժութեան դաստու մը իր աչակերտները կամ ջրեպան մը իր ջրինները կը քաջալերէ:

- Մի՛ վախնար:
- Հա՛, ապրիս:
- Ի՛նչ մը եւս:
- Հո՞ն դիր ոտքդ:
- Չեոքդ ինձի:

հավրօջ անմիջապէս և ուժգնակի թեւէն բռնեց և քաշեց:

— Ահա բռնեցի ըսաւ:

Մանուկը ձակէն ներս մտաւ:

— Հիմա ըսաւ հավրօջ, սպասէ քիչ մը: Պարոն, բարեհաճեցէք նստիլ:

Եւ ինչպէս որ մտած էր նոյնպէս դուրս ելլելով ծակէն՝ փիղին սրունքին վրայէն ուխթիթիթի (կապիկ մը) արագաչարժութեամբ սպրդելով իջաւ և խտտերու մէջ սօքի վրայ ինկաւ. հնգամեայ պղտիկը մէջքէն բռնելով վերցուց և ելարանին ճիշտ մէջտեղը դրաւ. յետոյ սկսաւ անոր ետեւէն ելլել՝ առջինեկին պօռալով:

— Ես ետեւէն պիտի հրեմ, դուն ալ վերէն քաշէ:

Վայրկեանի մէջ պղտիկը վեր ելաւ, մղուեցաւ, հրուեցաւ, քաշուեցաւ, ծակը մտաւ, միուեցաւ առանց ժամանակ ունենալու որ հասկնայ թէ ինչպէս ելած և ներս նետուած էր. հավրօջն ալ անոր ետեւէն մտաւ. ոտքով զարնելով գետինը դալարիներուն վրայ նետեց ելարանը, սկսաւ ծափահարել և պօռաց:

— Աէա ելանք: Կեցցէ՛ Լաֆայէթ դօրապետը:

Այս եռանգագին ուրախութենէն ետք շարունակեց.

— Տղաք, ի՞մ առնս էք:

հավրօջ ստուգիւ ըի առնին մէջն էր:

Ո՛ր անակնկալ օգտակարութիւն անօգուտ իրերու. ո՛ր գթասիրութիւն մեծաչուք իրերու. ո՛ր բարութիւն հսկաներու: Այս վիթխարի յիշատակարանը՝ որ կայ սեր խորհուրդ մը պարունակած էր՝ ստամբակի մը տունը եղած էր: Հսկայն պղտիկը ընդունած և պատասպարած էր: Հագուած չքուած քաղքենիները կիրակի օր երբ Պասթիլի փիղին առջեւէն կ'անցնէին

արհամարհոտ կերպարանքով և նայուածքով վերէն վար անոր 'այելով կ'ըսէին.—ի՞նչ օգուտ ունի այս .— Ասոր օգուտն էր հայր, մայր, հաց, զղեստ, պատասպարան չունեցող պզտիկ էակ մը ցուրտէն, եղեսմէն, կարկուտէն անձրեւէն ազատել, ձմեռնային քամիէն զերծ պահել, չթողուլ որ անիկա տիղմին մէջ քնանայ և տենդով բռնուի, որ ձիւնին մէջ քնան քնանայ և այս պատճառաւ մեռնի Անոր օգուտն էր ընդունիլ անձեղը զոր ընկերութիւնը կը մերտէր։

Անոր օգուտն էր նուազել հասարակաց յանցանքը։ Անիկա բաց որջ մըն էր անոր որու առջև դոց էին ամէն դուռները։ Կարծես թէ այն ծեր, զողոջուն, որդնահար, լքուն, դատապարտեալ և թշուառ Մասթօսօնթը զոր միջատները և մոռացումը գրաւած և ելունգները, բորբոսներն ու խոցերը պաշարած էին, այն տեսակ մը անագին մուրացիկը որ քարուզիին բերանը կանգնած պարապ տեղը բարեսէր նայուածք մը կը մուրայ, արգահատանք զգացած էր միւս պզտիկ մուրացիկանին, այն աղքատ թզուկին վրայ որ բոկոտն կը թափառէր, առանց ձեզուն ունենալու գլխուն վերելը, մատները փչելով ցրտահար, քուրջեր հագնելով և ուտելով ինչ որ կը նետուի։ Ահա այս էր Պասթիյի փիղին օգուտը։ Աստուած զար ձեալ առած էր Նարսիսոնին այդ խորհուրդը զոր մարգիկ արհամարհած էին։ Վեհութիւն ընդունած էր ինչ որ երեւելի կրնար ըլլալ։ Նափօլէոն իր գաղափարածը գործադրելու համար պօրփիւրի, արոյբի, երկաթի, ոսկիի մարմարի հարկաւորութիւն պիտի ունենար. բայց Աստուծոյ գաղափարին գործադրութեան կը բաւէր աստակներու, գերաններու եւ բուռի բեկորներու հին ուփուտ գումարումը։ Կայսրը հանձարելի երազ մը ունեցած էր. կ'ուզէր ժողովուրդը մարմնաւորել այս օրտանեան, սպառազէն և անա-

դին փիղով որ պատիճ մը կը կանգնէր, աշտարակ մը կը կրէր և ամէն կողմէն զուարթ և կենդանարար ջուրեր կը ժայքեցնէր իր բոլորովը. բայց Աստուած աւելի մեծ բան մը ըրած էր այն փիղը՝ մէջը մանուկ մը բնակեցնելով։ Այն ծակը ուրկէ ներս մտած էր Կավրօ՝ դուրսէն հազիւ հազ տեսանելի բաց տեղ մըն էր, վասն զի՝ ինչպէս ըսինք՝ փիղին որովայնին տակ պահուած, նաև այեքան նեղ էր որ միայն կատուները և պզտիկ աղէկները կրնային անկէ անցնիլ։

—Նախ, ըսաւ Կավրօ, ըսենք զոնապանին թէ ճոռ չենք։

Եւ իր բնակարանին իլիկը ծլիկը ճանչցողի պէս մթութեան մէջ սուզելով տախտակ մը ա աւ և ծակը գոցեց անով։

Կավրօյ նորէն սուզուեցաւ մթութեան մէջ, Մանուկները ֆօսֆօրեան շիշին մէջ դրուած լուծիչ ծածուճքին փչուիլը լսեցին։ Քիմիական ծծուճք տակաին հնարուած չէր. ֆիւմաթի հրահանը այն ժամանակ իբր յառաջդիմութեան մեծ արդիւնքը կը նկատուէր։

Յանկարծ յոյս մը վառելով, աղէկները աչք խը փեցին, իրօք Կավրօյ վառած էր ռետինով թրջուած չուանի մը ծայրը, որ բառ առ բառ մառանի մուկ կ'անուանուի։

Մառանի մուկը, որ աւելի կը ծխէր քան թէ կը վառէր, խառնաչփոթ կերպով մը երեւան կը հանէր փիղին շերքին կողմը։

Կավրօյին հիւրերը իրենց չորս կողմը նայեցան և զգացին զրեթէ ինչ որ կրնայ զգալ մարդ եթէ Հայտէլպէրկի անագին տակառին մէջ փակուելու ըլլալու։ Կամ ինչ որ Յովնան մարգարէին պարտաւորեցաւ զգալ կէտին աստուածաշնչական որովայնին մէջ։ Սկայական ամբողջ կմախք մը կ'երեւար և կը

պաշարէր զանոնք: Վերը երկայն և թխագոյն գերան մը կար ուրկէ մէկզմէկէ հեռու կամարաձև անագին տախտակ-մածներ յաջ և յահեակ կ'երկննային, որ ողնայարի սիւն մը կը ներկայացնէր կողերովը միատեղ. որմէ բռային շթաքարեր կը կախուէին իբր ընդերք և որու մէկ կողմէն միւսը հիւստուած լայնատարած սարդի ստայնները մարդուս սրաթի առագաստներուն նման փոշեթի առագաստներ կը կազմէին: Փիղին անկիւնները հոն հոս սեւանման մեծ բիծեր կը տեսնուէին որոնք կենդանի կ'երեւային և որոնք յանկարծական և անարեկ շարժումով մը կը փախչէին արագօրէն:

Փիղին կոնակին ներսի կողմէն ինկած բեկորները անոր փորին խորութիւնը լեցնելով գրեթէ հարթած էին, հետեւաբար կարելի էր փորին վրայ քալել իբրեւ տափարակ յատակի մը վրայ:

Ամէնէն պզտիկն իր եղբօրը փաթթուեցաւ եւ կէս ձայնով մը բսաւ.

—Շատ մութ է:

Կավրօջ այս խօսքին վրայ ձայնը բարձրացուց: Երկու տղիկներուն անարեւմ կերպարանքը ցնցումի մը պէտք ունէր:

—Ի՞նչ է այդ. ի՞նչ կ'ըլլաք, պօռաց կավրօջ:

Պարապ տեղը չազակրատե՞լ կ'ուզէիք. պտակելու տեղ գտաք, եւ գոհ չէ՞ք. հապա ի՞նչ կ'ուզէք. մի՞թէ Թուրքերի պալաուը կ'ուզէիք: Է՛չ էք, ի՞նչ էք: Ըօէ՛ք նայիմ: Մի՛ կարծէք թէ ապուշ մարդերու դասէն եմ ես: Չարմանալի բան. կ'երեւայ թէ մեծ մարդերու զաւակներ էք եղեր:

Սարսափի ժամանակ քիչ մը կշռամբանքը օգտակար է, վասն զի վախկոտներուն օրրա կ'ուտայ: Երկու պզտիկները այս յանդիմանութեան վրայ կավրօջին մօտեցան:

Կավրօջ անոնց այս վստահութեան վրայ հայրաբար ի գոթ շարժեցաւ, «ձեռքէն մեղմը» անցաւ, և խօսքը ամէնէն պզտիկին ուղղելով.

—Մօ՛: աւանակ. բսաւ գրգռիչ եղանակաւ մը շեշտելով թշնամանքը. դուրսը շատ մութ է և ոչ թէ հոս. դուրսը անձրեւ կուգայ, հոս անձրեւ չի գար. դուրսը ցուրտ կայ, հոս հովի կտոր մը անգամ չկայ. դուրսը շատ մը մարդիկ կան. հոս մարդ մը չի կայ. դուրսը լուսին անգամ չկայ. հոս ճրագս կայ. հիմա հասկա՞ր:

Պզտիկները կը սկսէին նուազ երկիւղով նայիլ բնակարանը. բայց կավրօջ երկար բարակ նայելու ժամանակ չթողուց անոնց.

—Շուտ, բսաւ:

Եւ հրեց զանոնք փղին դէպ այն կողմը զոր սենեակին ներսի կողմը անուշանիլ կարենալը մեծ բարեբախտութիւն կը համարինք մեզ:

Հոն էր կավրօջին անկողինը:

Այս անկողինը անթերի էր: Այսինքն խշտեակ մը, վերմամ մը և վարագոյրներով ննջարան մը կար:

Խշտեակը յարդէ փսիաթ մըն էր, վերմակը գորչագոյն խիտ հաստ, գրեթէ նոր և բաւական բնդարձակ ղենջակ մըն էր: Հիմակ ըսենք թէ ի՞նչ էր ննջարանը:

Երեք բաւական երկայն ցիցեր գետնին. այսինքն փիղին փորին վրայի աւերածներուն մէջ խօթուելով հաստաճուլած էին՝ երկուքը առջեւէն և մէկը ետեւէն: Այս երեք ցիցերուն վերին ծայրերը չուանով մը միացած և զրգաձեւ խուրձ մը կազմած էին: Խուրձը անագեայ թելերով շինուած վանդակաձեւ ցանց մը ունէր որ պարզապէս վրան ձգուած, բայց վարպետութեամբ մը զրուած և երկաթէ թելերով այնպէս բռնուած էր որ բոլորովին կը պատէր երեք ցիցերը:

Այս վանդակաձեւ ցանցը չորս կնդմէն գետնին վրայ պնդուած էր հաստ քարերով և այնպիսի կերպով մը որ ոչինչ կրնար ներս մտնել:

Վանդակաձեւ ցանցը ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ այն պղնձեայ վանդակապատներէն կտոր մը, որոնք գասադեղներու մէջ թռչնարաններու կը դրուին: Կավորօշի անկողինը այս վանդակապատին տակ կարծես թէ վանդակի մը մէջ կ'երեւար: Ամէնը մէկ էսգիմացիի վրանի մը կը նմանէր:

Վարագոյրներ ըսելով ահա այս վանդակապատին ակնարկեցինք:

Կավորօշ մէկդի ըրաւ քանի մը քարեր որոնք վանդակաձեւ ցանկին առջեւի ժասը գետնին հետ կը պընդէին. և ահա բացուեցան վանդակապատին վրայ վերայի ինկող երկու մասերը:

— Տղա՛ք, փորի վրայ ծոցեք, ըսաւ Կավորօշ:

Չգուշութեամբ մը վանդակը խօթել հիւրերը, յետոյ անոնց ետեւէն ինքն ալ ժառա՛ սողալով, մէկգի ըրած քարերը նորէն քով քովի բերաւ և լաւ մը խցեց բացուած տեղը:

Երեքն ալ փսիաթին վրայ երկնցած էին:

Որքան ալ պզտիկ ըլլային. անոնց և ոչ մին կըրնար ոտքի կենալ ննջարանին մէջ:

Կավորօշ գետ ձեռքէն թողած չէր օեծնային չուանէ ճրագը:

— Հիմա քնացէ՛ք ալ, ըսաւ, վասնզի աշտանակը պիտի մարեմ:

— Պարոն, հարցուց եղբայրներուն առջինեկը Կավորօշին վանդակապատը ցուցնելով, ի՞նչ է ասիկա:

— Ասիկա, ըսաւ Կավորօշ ծանրապէս, մուկերուն համար է, — քնացէք:

Սակայն Կավորօշ կարծեց թէ հարկ էր քանի մը խօսք եւս ըսել այս փոքրահաս մանուկներուն տե-

ղեկութիւն տալու համար, ուստի շարունակեց.

— Բուսական պարտէզի բան մըն է ասիկա (վանդակապատը): Կենդանիներուն կը ծառայէ այն. Մթերանոց մը կայ որ լի է անով: Պատի մը վրայէն կ'ելլես, պատուհանէ մը կը մազլցիս և դուռի մը ասկէն կ'անցնիս, և ահա ուզածիդ չափ կրնաս տանել:

Կավորօշ այսպէս խօսելով վերմակին մէկ մասովը երկու եղբայրներուն փոքրագոյնը կը ծածկէր, որ մըմաց.

— Ո՛հ, աղէկ եմ, ալ կը տաքնամ:

Կավորօշ գոհունակութեամբ վերմակին նայեցաւ անգամ մը:

— Ասիկա (վերմակ) ալ Բուսական պարտէզէն է, ըսաւ, կապիկներէն առի զայն:

Եւ առջինեկին ցուցնելով փսիաթը, որու վրայ պառկած էր և որ սքանչելի կերպով հիւսուած էր, շարունակեց.

— Ասիկա ալ ընձուղախին էր:

Պահ մը լռելէ ետք շարունակեց.

— Ասոնց ամէնքն ալ անասուններունն էր: Գացի առի անոնցմէ: Չնեղացան առնելուս համար: Ըտի անոնց թէ փիղին համար կ'առնեմ:

Պահ մը եւս լռելէ ետք կրկնեց.

— Պատերուն վրայէն կ'անցնիմ և կառավարութիւնը կը ծաղրեմ: Ահա այս է միջոցը:

Երկու մանուկները երկիւղալի և չուարուն ակօնածութեամբ մը կը նայէին այս աներկիւղ և ձաք պիկ, իրենց պէս թափառաշրջիկ, իրենց պէս անօք, իրենց պէս ազազուն և գեռահաս պատանիին որ սքանչելի և ամենակարող բան մը ունէր, որ դերբը նային կ'երեւար անոնց և որ ծերունի ծաղրածուի մը դէմքին պէս իր դէմքը ամէն տեսակ կերպերով կը ծռէր ու միանգամայն ամենասիրուն և ամենաբնական ժպիտ մը ունէր:

— Պարոն, ըսաւ առջինեկը վեհերոտութեամբ, միթէ չէ՞ք վախնար քաղաքապահներէն:

Կավրօջ՝ փոխանակ ուղղակի հարցումին պատասխանելու՝ ըսաւ անոր ծանրութեամբ մը թէ արկօթեան լեզուով չգօնեք՝ կ'անուանին քաղաքապահները: Ամէնէն պզտիկին աչքը բաց էր, բայց բան մը չէր ըսեր ան:

Փսիաթին եզրին վրայ այս պզտիկը և մէջտեղն ալ առջինեկը պառկած ըլլալով Կավրօջ մօր մը պէս վերմակով ծածկեց պզտիկին ետեւը փսիաթին մէկ մասն ալ հին քուրջերով անոր գլուխին տակը բարձրացուց, որով աղէկը սնար մը ունեցաւ: Յետոյ Կավրօջ դէպի առջինեկը դա՛նալով, ըսաւ.

— Ահա պատուական կերպով կը հանգչինք, այն պէս չէ՞:

— Այո՛ պատասխանեց առջինեկը՝ ազատուած հրեշտակի մը կերպարանքով Կավրօջին նայելով: Երկու խեղճ պզտիկները որ բոլորովին թրջուած էին սկսան տաքնալ:

— Աղէկ միտքս եկաւ, շարունակեց Կավրօջ, ծօ՛րնչո՛ւ կուլայիք:

Եւ պզտիկը իր եղբօրը ցուցնելով, կրկնեց.

— Անիկա շատ պզտիկ է դեռ, անոր համար բան մը չեմ ըսեր, բայց քեզի պէս մեծի մը չվայլեր լալ. լալկան տղայ մը երբ մեծ է, կովի մը կերպարանքը կ'առնէ:

— Աղէկ, բայց ա՛լ բնակարան չունէինք ամենեւին:

Կավրօջ պատասխանելով ըսաւ թէ արկօթեան լե՞զուով պէտք է բերօյ ըսել և ոչ թէ բնակարան:

— Մանաւանդ թէ կրկնեց առջինեկը, միս մի՛նակ մնացած էինք գիշերը:

Կավրօջ ըսաւ թէ արկօթեան լեզուով պէտք է քօրկ ըսել և ոչ թէ չգիշեր:

Տղան շնորհակալ եղաւ Կավրօջէն:

«Մտիկ ըրէ, պատասխանեց Կավրօջ: ա՛լ երբէք պէտք չէ նեղանալ ոչինչ բաներու համար: Ես հոգ կը տանիմ ձեր վրայ: Պիտի տեսնես թէ ինչպէս պիտի զուարճանանք: Ամառը Կլասիէր կ'երթանք Նավիէին հետ որ իմ ընկերս է: Նաւերուն կայաբանը մտնելով կը լողանք. Աւստերլիցի կամուրջին առջև լաստերուն վրայ կը վազենք բոլորովին մեր կանգամ, լաթ լուացող կիները կրակ ու բոց պիտի կորին մեր այսպէս մերկանդամ վազվզելը տեսնելով: Պիտի պօռան. խաչոր շատ ծիծաղելի են անոնք: Շանդ էլիզիէ կերթանք կմախք մարդը տեսնելու որ կենդանի է:

«Այս թաղեցին ալ նիհար է ամէնուն պէս: Ձեզի թատրոն ալ կը տանիմ. Ծրէտէրիք Լըմէթրի թատրոնը կ'երթանք: Մուտքի տօսակներ ունիմ, դերասաններու հետ ծանօթութիւն ունիմ. մանաւանդ թէ անգամ մը դեր ունենայ ներկայացումի մէջ: Ձեզի պէս շատ մը տղեկներ էինք կը վազվզէինք առագաստաւոր նաւու մը մէջ, նաւը տեսարանին չրայ ծովին վրայ քա ել կը ձեւացնէր:

«Ձեզի ալ իմ թատրոնս ընդունել կուտամ: Կ'երթանք վայրենիներն ալ տեսնելու: Այս վայրենիներն իրապէս վայրենիներ չեն: Վարդագոյն խան ձարուրներ ունին որ ծալք կը կազմեն, և ձերմակ դերձանով անոնց արմուկները կարկտուած կերեւան:

«Անկէ ետք Օբերա կ'երթանք, Մափահարնեբուն հետ կը մտնենք: Օբերայի թատրոնին ծափահարները լաւ խումբ մը կը կազմեն: Սակայն ծափահարներուն հետ պուլվարներու վրայ ժուռ գալու չեմ երթար: Օբերայի թատրոնը կան անանկ ծափահարներ որոնք քսան սու կը վճարեն. բայց աւա-

նակ են անոնք:

Հավէթ կ'անուանեն այնպիսիները:— Նաև կ'երթանք Կիլիսիոթիւնի վրայ գլխաւորողները տեսնելու: Յուցնեմ ձեզի դահլիճը, Մարէի թաղը կը բնակի: Գարոն Սամսոնն է դահլիճը: Գուլին վրայ նամակատուփ մը կայ: Ա՛հ պիտի տեսնէք թէ ինչ պատուական զուարճութիւններ պիտի ունենանք:

Նոյն պահուն կավրօշի մատին վրայ կաթիլ մը մոմ վազեցաւ և կեանքի իրերը յիշեցուց անոր:

— Վըշ, ըսաւ, ահա պատրոյգը կը հատնի: Նայեցէք ինչ կ'ըսեմ, ամիսը մէկ սուէն աւելի չեմ կրնար ծախս ընել սենեակս ճրագ վառելու համար: Մարդ երբ կը պառկի, պէտք է քննանայ: Այ պարոն Բօլ ար Գօթի վէպերը կարդալու ժամանակ չունինք: Մանաւանդ թէ լոյսը կրնայ մեծ դուռին ճեղքերէն դուրս երևալ եթէ փայտւորներն ալ տեսնեն գէշ կ'ըլլայ մեր գործը:

— Մանաւանդ թէ, ըսաւ վեհերոտութեամբ առջինեկը որ միայն ինք կը համարձակէր կավրօշին պատասխան տալու և հետը խօսակցելու, կրնայ կայծ մը իյնալ յարդին վրայ պէտք է զգուշանալ որ տունը կրակի չտանք:

Կավրօշ հասկցուց մանկան թէ տունը այրել արկօթեան լեզուով ըրիֆօտէ լը պօքար կ'ըսուի:

Փսթորիկը կը սաստկանար, որոտումներու և գզրգումներու հետ կը լսուէր նաև տեղափոխութիւնը որ վիթխարի փիղին կոնակին վրայ կը տեղար ուժգնակի:

— Յաղթուեցար, անձրև, ըսաւ կավրօշ: Զուարճութիւն կ'ըզամ երբ տունին սրունքներուն վրայէն սափորին պարպուիլը կը լսեմ, Զմեռը աւանակ մըն է, ապրանքը կը կորսնցնէ, աշխատանքը կը կորսնցնէ, չկրնար մեզի թրջել, ահա անոր կա-

մար է որ կը տրորայ այս ձերուսի ջրկիրը:

Որոտումի նկատմամբ եղած այս ակնարկութենէ ետք որու բոլոր հետեւանքը կավրօշ կ'ընդունէր իբր տասնը իններորդ դարու փիլիսոփայ մը, լայնածաւալ փայլակ մը երեւցաւ. այս փայլակը այնքան լուսաւոր էր որ մաս մը փիղին փորը անգամ մտաւ ճեղքուած տեղէն: Գրեթէ միեւնոյն պահուն շանթն ալ ահագին կերպով մը որոտաց: Երկու պզտիկները ազաղակ մը հանեցին, և այնպիսի ուժգին կերպով մը վեր ելան որ վանդակապատը գրեթէ տեղէն ելաւ: Բայց կավրօշ իր աներկիւզ դէմքը դէպի անոնց կողմը դարձուց և շանթին որոտումը քահ քահ խնդալու առիթ մը սեպեց:

— Խելօք կեցիք, ծօ՛ տղաք: Շէնքմ տակնուվրայ չընենք Ահա տոոր կ'ըսուի գեղեցիկ որոտում: Փայլակի շուկ մը չէ այս, Ապրի՛ս, Աստուած մեր: Ասանկ ըլլալ պէտք է ահա, կարծես թէ Ամպիւկիւթատրոնին մէջ լսուածին պէս է այս որոտումն ալ: Ատիկա ընելէն ետք նորէն կարգի դրաւ վանդակապատը, աղեկները կամաց մը հրեց դէպի անկողինն անարին վրայ, անոնց ծունկերը պինդ մը քով քովի բերաւ որպէսզի լաւ մը երկնան, և պօռաց:

Քանի որ Աստուած իր ճրագը կը վառէ, կրնամ մարել իմս: Ծօ՛ տղաք, ա՛լ պէտք է քննանալ: Զքնաս նալը շատ գէշ է: Զքնացողին բերանը գէշ կը հոտի: Աղէկ մը ծածկուեցէք վերմտկով, ճրագը պիտի մասրեմ, պատրաստ էք:

— Այո՛, կ'սկսեց առջինեկը, հանգիստ եմ: Գլուխս փեռարալի տնարի մը վրայ դրածի պէս հանգիստ եմ:

Կավրօշ ըսաւ թէ գլուխին թրօնը կ'ըսուի արկօթեան լեզուաւ:

Երկու աղեկները քով քովի յարեցան. կավրօշ

փոխաթին վրայ կատարելապէս տեղաւորելով այս ար-
զեկները՝ վերձակը անոնց մինչև ականջը՝ քաչեց, յե-
տոյ երրորդ անգամ և մեհենական բարբառով կըրկ-
նեց.

—Քնացէ՛ք:

Եւ ճրագը մարեց:

Ճրագը հազիւ թէ մարած էր. և ահա տարօրի-
նակ շարժ սը սկսաւ գղրգել վանդակը որսւ տակ
պառկած էին երկու երեք պատանիները: Բիւրաւոր
եւ խորին շփուհներ մետաղական ձայն մը կը հանէ-
ին. կարծես թէ պղնձեայ թելը ճիրաններով եւ ակ-
ռաներով կը կրծուէր: Այս կրծումին հետ նաեւ ամէն
տեսակ պղտիկ եւ սուր ձայներ կը լսուէին:

Հնգամեայ տղեկը իր գլխուն վերեւ այս աղմու-
կը լսելով եւ ոստիկ վախնալով արժուկովը մեծ
եղբայրը հրեց բայց մեծ եղբայրը արգէն կը քնա-
նար կավրօշին հրամանին համեմատ: Այն ատեն պըղ-
տիկը չկրնալով զսպել իր վախը համարձակեցաւ խիստ
ցած ձայնով և շունչը բռնելով կավրօշին հարցնել.

—Պարո՛ն:

—Ի՞նչ կայ, ըսաւ կավրօշ որ նոր գոցած էր ար
տեւանունքը:

—Ի՞նչ է այս լսուա ը:

—Մուկերն են, պատասխանեց կավրօշ:

Եւ նորէն գլուխը փոխաթին վրայ գրաւ:

Իրօք մուկերը որոնք փիղին ներքը հազարներով
կը վրտային և էին այն կենդանի սև բիծերը՝ որոնց
վրայ խօսեցանք՝ ճրագին մինչև մարիլը վախնալով
չէին շարժած իրենց տեղէն, բայց երբ նորէն տիրած
էր մութը այս խորոչին մէջ որ կարծես իրենց քա-
ղաքն էր. զգալով թէ կար հոն ինչ որ շնորհալի
միտ կ'անուանէ Բերօ առասպելաբանը, երամուկավ-
րօշին վրայ խուժելով մինչև վանդակին կատարը

մազլցելով, անոր օղածեւ թելերը կը կրծէին իբր թէ
աշխատէին ծակ մը բանալ եւ ներս մտնել:

Սակայն պղտիկը չէր քնանար:

Պարոն, կրկնեց:

—Ի՞նչ է, ըսաւ կավրօշ:

—Ի՞նչ բան է մուկ ըսածդ:

—Մկնիկ է:

Այս բացատրութիւնը քիչ մը սիրտ տուաւ տղե-
կին: Կեանքի մէջ ճերմակ մկնիկներ տեսած եւ վախ-
ցած չէր: Բայց նորէն ձայնը հանելով:

—Պարո՛ն:

—Ի՞նչ է, կրկնեց կավրօշ:

—Ինչո՞ւ կատու մը չունիք:

—Կենէի կատու մը պատասխանեց կավրօշ, բե-
րած էի կատու մը, բայց կերան:

—Այս երկրորդ բացատրութիւնը առաջինին ար-
դիւնքը ջնջեց եւ պղտիկը սկսաւ զողալ: Պղտիկը եւ
կավրօշ չորրորդ անգամ սկսան տրամախօսել:

—Պարո՛ն:

—Ի՞նչ է:

—Ո՞վ է կերուածը:

—Կատուն:

—Ո՞վ կերաւ կատուն:

—Մուկերը:

—Մկնիկները:

—Այո՛, մուկերը:

Պղտիկը սարսափելով այս կատու ուտող մուկե-
րէն շարունակեց.

—Պարոն. միթէ մեզի ալ կրնան ուտել այդ մու-
կերը:

—Հապա կը հարցնե՛ս, ըսաւ կավրօշ:

Տղեկը յետին աստիճան համակուած էր սարսափ
փով: Բայց կավրօշ յարունակեց:

— Մի՛ վախնար, ներս չեն կրնար մտնել: Մա-
նաւանդ թէ ես հոս չե՞մ, նա՛, ձեռքս բռնէ: Լո՛ւ՛ և
քնացի՛ր ալ:

Եւ կա՛վրօջ իսկոյն ձեռքը առջինեկին վրայէն
երկնցնելով պզտիկին ձեռքը բռնեց: Պզտիկը պինդ
մը բռնեց այս ձեռքը և քաջալերուեցաւ: Քաջասրբ-
տու թիւնն ու ուժը ստանկ խորհրդաւոր ներշնչում-
ներ ունին:

Նորէն լսութիւնը տիրած էր անոնց չորս կողմը.
մուկերը խօսողներուն ձայնէն վախնալով հեռացած
էին. բանի մը վայրկեանէ ետք թէեւ դարձեալ եկան
և մեծ ազմուկ հանեցին, բայց երեք պատանիները
մուշ մուշ կը քնանային առանց բան մը լսելու:

Գրչերուան ժամերը անցան Մթութիւնը կը պա-
շարէր Պասթիլի լայնատարած հրապարակը. ձմեռ-
նային հով մը անձրեւին հետ խառնուելով օստակա-
պէս կը փչէր. գիշերապահները՝ դուռները ծառու-
ղիները, որմածները, մթին խորշերը կը հետազօտէին
և գիշերային թափառաչը լիկները փնտռելով փիղին
առջեւէն կ'անցնէին լոին. հրէշը՝ կանգուն, անչարժ
և աչքերը խաւարին մէջ րացած կարծես կը մտախո
հէր իբր թէ ըրած բարութեանը վրայ գոհունակու-
թիւն մը զգար և երկնից և մարդերու յարձակումէն
ազատ պահելով կը պատուարէր երեք խեղճ պատա-
նիները որոնք կը նիրհէին:

Յետագայ իրողութիւնը հասկնալու համար պէտք
է յիշել թէ այն ժամանակ Պասթիլի պահնորդարանք
հրապարակին մեւս ծայրն էր, հեռեւաբար պահնորդ-
ները ոչ կրնային նշմարել, ոչ ալ լսել ինչ որ տեղի
կ'ուեննար փիղին քով:

Արշալոյսէն քիչ մը առաջ Սէնթ Անթուան փողօ-
ցէն մարդ մը եկաւ վազելով, հրապարակէն անցաւ,
Յուլիսի կոթողին ընդարձակ չըջապատին ետեւէն

դարձաւ, և ցցապատներուն մէջէն մինչև փիղին
փորին տակը սպրդեցաւ: Եթէ լոյս մը լուսաւորէր
այս մարդը, անոր սաստիկ թրջուած ըլլալը տեսնող
մը պիտի գուշակէր թէ գիշերը անձրեւին տակ մնա-
լով անցուցած էր ան: Երբ փիղին տակը եկաւ մար-
դը, տարօրինակ կերպով մը գոչեց. գոչում որ չվե-
րաբերիր սեւէ մարդկային լեզուի և զոր էդ պապկայ
մը միայն կրնայ արտաբերել: Երկու անգամ կրկնեց
այս գոչումը որու ուղղագրութիւնը հոս կը նշանա-
կենք և որ հազիւ հազ գաղափար մը կուտայ:

— Գրչիքիքի՛ւ՛:

Գոչումին երկրորդ անգամ կրկնուելուն պէս,
յտակ, զուարթ և պատանեկան ձայն մը պատաս-
խանեց փիղին որովայնին մէջէն.

— Այո՛:

Եւ ա՛հ գրեթէ անմիջապէս տեղէն վերցաւ փի-
ղին ծակը գոցող տախտակը. ծակէն դուրս ելաւ ար-
դայ մը, և փիղին ոտքին վրայ սպրդելով վար իջաւ
և կամաց մը մարդուն քով ինկաւ:

Տղան կա՛վրօջն էր, մարդն ալ Մօնրարնաս:

Իսկ այն քիբիքիքիու ազազակը անշուշտ կը նը-
շանակէր «Պարոն կա՛վրօջը՝ հարցուր» խօսքը, զոր
աղան ըսած էր Մօնրարնասի:

Կա՛վրօջ այս գոչումը լսելով յանկարո արթնցած,
եւ իր ննջարանէն դուրս սողացած էր քիչ մը բանա-
լով վանդակապատը և յետոյ զգուշութեամբ գոցելով:
Ապա ծակը բացած եւ վար իջած էր:

Մարդն ու աղան լսելէայն զիրար ճանչցան մու-
թին մէջ:

Մօնրարնաս միայն օտ խօսքը ըսաւ կա՛վրօջին:

— Բեզի պէտք ունինք: Եկուր ձեռնտուութիւն
մը ըրէ մեզի:

Ստամբակը ուրիշ մեկնութիւն չուզելով:

— Պատրաստ եմ գալու, ըսաւ:

Եւ երկուքն ալ ուղղուեցաւ զէպի Սէնթ Ան-
թուան փողոցը, ուրկէ ելած էր Մօնթարնաս, և օ-
ձապտոյա քայլերով յառաջան պարտիզպաններու սայ-
լերուն երկայն շարքին քովէն որոնք նոյն միջոցին
զէպի վաճառանոցը կ'իջնեն:

Պարտիզպանները իրենց սայլերուն վրայ աղցան-
ներու և բանջարեղէններու մէջ սմբուած, կիսովին
քնացած եւ անձրեւին պատճառաւ ամէն մէկը իր
կրկնոցը մինչեւ աչքերուն վրայ քաշած ըլլալով, եւ
ոչ իսկ կը տեսնէին այս տարօրինակ անցորդները:

Վ Լ Ա Ի Խ Գ.

ՓԱԽՈՒՍՏԻՆ ԱՆԱԿԵԿԱՆ ԱՆՅՔԵՐԸ

Հիժակ բսենք թէ նոյն գիշեր ի՛նչ անցած էր
Տարսի բանտին մէջ:

Պապէ. Պրիւժօն, Կէօլմէր և Թենարտիէ խոր-
հուրդ շրած էին փախչելու, թէև Թենարտիէ առան-
ձին սենեակի մը մէջ բանտարհուած էր:

Պապէ գործը իրեն համար պատրաստած էր նոյն
իսկ այն օրը, ինչպէս ընթերցողը գիտէ Մօնթարնա-
սէն կավրօջին արուած տեղեկութիւններէն: Մօնօ
բարնաս դուրսէն պիտի օգնէր անոնց:

Պրիւժան ամիս մը պատժական սենեակի մը մէջ
մնացած ըլլալով, ժամանակ ունեցած էր նախ չուան
մը հիւսելու հոն, երկրորդ փախուստի յառակապիժ
մը պատրաստելու:

Ժամանակաւ այս առժանեյի տեղերը ուր բան,
տին կանոնին համեմատ դատապարտեալը ինքն իրեն
կը ձգուէր, չորս քարաչէն ձեղուն, քարէ սալայա-
տակ մը, բանակի անկողին մը, վանդակաւոր պա-
տուհան մը, երկաթներով ամրալակ դուռ մը ու-
նէին և կ'անուանէին «զնաաններ»: բայց զնաանը
չառ սոսկալի երեւցաւ. հիմա այն բանտերը երկաթէ

գուռ մը, վանդակաւոր պատուհան մը, բանակի ան կողին մը, քարաշէն սալայտակ մը, քարաշէն ձեղուն մը, չորս քարաշէն պատեր ունին, և գարձեալ քառակուսան սենեակ՝ կ'անուանուին:

Կէս օրին մօտ քիչ մը յոյս կ'ըլլայ այս բանտերուն մէջ:

Այս սենեակները որոնք ինչպէս կը տեսնուի՝ գնտան չեն, անպատեհութիւն մը ունին, որ է մտա ծելու ստիպել այնպիսի անձեր գոր պէտք է աշխատեցնել:

Արգ Պրիւտօն մտածած և պատժական սենեակէն չունի մը հետ ելած էր: Բանտին Շարլըմաններ ըսուած գաւթին մէջ Պրիւտօն խիստ վտանգաւոր սեպուելով Պաթիմօն—Նէօֆի փոխադրուեցաւ:

Հոս երկու բան գտաւ. առաջին Կէօլմէրր. երկրորդ, բեւեռ մը, Կէօլմէր այսինքն ոճիրը, բեւեռ մը այսինքն ազատութիւնը:

Պրիւտօն՝ որով վրայ անթերի գաղափար մը ունենալու ժամանակն է՝ առերեւութապէս փափուկ կազմութիւն և խիստ վարպետութեամբ կեղծուած ակարութիւն մը ունէր, այլ իրապէս քաղաքավար, խելացի և հանած վարած գող մըն էր և զգուելի նայուածք մը և անագորոյն ժպիտ մը ունէր:

Նայուածքը իր կամքէն և ժպիտը իր բնութենէն կ'արտագրուէր. իր արհեստը ուսնելու համար նախ տանիքներու նկատմամբ պէտք եղած ուսումնեցող առած էր, մեծ յառաջգիմութիւններ ընել տոկած էր կապար կորզողներու արհեստին, որոնք կապարապատ տանիքները կը կողոպտեն և անոնց խողովակներուն վրայի կապարները կ'առնեն մասնաւոր գործողութեամբ մը հանելով:

Պարագայ մըն ալ կար, որով բոլորովին նպաստաւոր եղած էր փախուստի ձեռնարկութեան մը վայրկեանը. յարկիչները նոյն վայրկեանի բանտին յարկերու քարերուն մէկ մասը կը շակէին և կը տեղադրէին:

Սէն Պէրնարի գաւթը բոլորովին մեկուսացած չէր Շարլըմաներ և Սէն Լուի ըսուած գաւթներէն: Այս գաւթներուն վերը տախտակամածներ և ելաբաններ, կամ թէ ուրիշ խօսքով ըսենք, փրկութեան կողմը կամուրջներ և սանդուխներ կային:

Պաթիմօն Նէօֆը (նոր շէնք) որ խիստ աւերուն և չին ու փուտ շէնք մըն էր, բանտին տկար կողմը կը գտնուէր:

Անոր պատերը ազորակէն այն աստիճան մաշուած էին որ հարկ եղած էր ննջարաններու գմբէթները փայտէ հաստ պահանգներով հաստառել վասնզի այս գմբէթներէն քարեր կը գառնէին և անկողիններուն մէջ բանտարկեալներուն վրայ կ'իյնային: Թէեւ այսքան հին էին այս ննջարանները, բայց և այնպէս ամէնէն վտանգաւոր ամբաստանեալները, լամէնէն երեւելի դատերը՝ ինչպէս կ'ըսուի բանտային բառերով, անոնց մէջ փակելու յանցանքը կը գործուէր:

Պաթիմօն Նէօֆը վրայ վրայի շինուած չորս նընջարան և մէկ վերնայարկ ունէր Պէլ էր անուանով: Թուխերիկի լայն ծխան մը որ թերեւ Պօրօսի դուքսերուն հին խոհատունի մը կը վերաբերէր՝ գեանայարկէն սկսելով վեր կ'ելլէր, չորս դասիկոններուն մէջէն կ'անցնէր, երկու բոլորի կը բաժնէր ննջարանները տեսակ մը տափածեւ դերան ձեւացնելով անոնց մէջտեղը և բարձրանալով յարկը կը ծակէր:

Կէօլմէր և Պրիւտօն մէկ ննջարանի մէջ կը պատկէին:

Զգուշութեան համար վարի դատկօնը դրուած էին անոնք:

Իսպուածը ուզած էր որ անոնց անկողիններուն գլուխի կողմը բուխերիկին ծխանին կօթնի:

Թէնարօիէ անվնց գլխուն վերեւն էր և ճիշտ այն վերնայարկին մէջ որ Պէլ էր կ'անուանէր:

Գիւլթիւր Սէն Գաթէրին փողոցէն անցնող մը եթէ ջրհանկիրներու ձմերոյէն ետք կանգ առնէ Տէ-Պէն (բազնիք) տունին մեծ դրան առջեւ. ծաղկիներու և թուփերու արկղներով լի գաւիթ մը կը տեսնէ, որու ներքի կողմը երկու թեւերով պզտիկ սպիտակ և գոթեթաւոր հովանոց մը կը նշմարուի. այս հովանոցը դայարաչէն փեղկեր ունի. և ժան ժագի անդէորդական երազն է:

Ասիէ տասը տարիի չափ առաջ այս գմբեթաւոր հովանոցին վերելը սեւաթոյր ահագին, սոսկալի և մերկ պատ մը կը բարձրանար որու կը կ.թնէր ան: Այս պատը Ֆօրսի պահնորդներուն ճամբու պատն էր: Ինչ որ էր Միլթօն՝ Պէրդէնի ետեւ ընդհամարուելով, նոյնը կը սեպուէր այս պատը այն հովանոցին ետեւը:

Թէեւ չափ բարձր է պատը, բայց սեւաթոյր յարկ մը կար որ անկէ աւելի բարձր էր և Պաթիման Նէօֆի յարկն էր Պաթիման Նէօֆի յարկին վրայ ձողերով ամրափակուած չորս մանսարդեան ծակեր կը նշմարուէին, որոնք Պէլ էրի պատուհաններն էին: Միտան մը կը ծակէր յարկը. ննջարաններուն մէջէն անցնող ծխանն էր ան:

Պէլ էրը, Պաթիման Նէօֆի այս կատարը որ մանսարտեան տեսակ մը մեծ վաճառանոց էր երեք կիւն վանդակապատներ և երկաթէ ախտակներով կըրկ նակի պատուած դուռներ ունէր որոնցմով կը գոցուէր այն և որոց վրայ գամուած ահագին բեւեռներ

կը վիտային: Հիւսիսային ծայրէն Պէլ էրին մէջ մտնողին ձախ կողմը կ'իյնար չորս պատուհանները, և աջ կողմն ալ ճիշդ պատուհաններուն դէմ չորս քառակուսի և բաւական ընդարձակ վանդակներ կային, որ իրարմէ հեռացած և նեղ անցքերով բաժնուած էին. այս վանդակներուն վարի կողմերը մարդու բարձրութեամբ պատերով իսկ անկէ վեր երկաթէ ձողերով գոցուած էին:

Փետրուարի երեքէն ի վեր թենարօիէ ահա այս վանդակներուն մէջ բանտարկուած էր առանձին: Բնաւ կարելի չեղաւ հասկցուիլ թէ ան այն վանդակին մէջ ինչպէս և որու աջակցութեամբ կրցած էր հայթայթել և պահել շիշ մը գինի, այն գինիէն զոր Տէրիւ հնարած է, կ'ըսուի որու մէջ թմրագեղ կայ և զոր անուանի ըրաւ «թմրեցնողներու» խուճբը:

Շատ բանտեր դրուածն ծառաներ ունին, որոնք կէս մը բանտապահ և կէս մը գող են, որոնք բանտարկեալներու փախուստին կը նպաստեն. որոնք անհաւատարիմ ծառայութիւն մը կը վաճառեն ոստիկանութեան եւ որոնք գրամ կը վաստկին բանտարկեալներու համար բաներ գնելով:

Արդ այն գիշերը ուր պզտիկ կավրօշը երկո՞ւրդեկները գտած եւ հետը առած էր Պրիւթօն եւ կէտմէր գիտնալով թէ Պապէ առտուն փախած էր եւ փողոցը իրենց կը սպասէր Մօնթարնասին հետ, կամայ մը ելան, եւ սկսան Պրիւթօնի գտած բեւեռով ծակել բուխերիկին ծխանը որու քովն էին իրենց անկողինները:

Միտանին փլած բեկորները Պրիւթօնի անկողին վրայ կ'իյնային, հետեւաբար չէր լսուէր անկուճը: Արտալի տեղատարափները կը դղրդէին դուռները ծխաններուն վրայ եւ բանտին մէջ սոսկալի եւ օգտաւէտ աղմուկ մը կը հանէին:

Բանտարկեալներէն անոնք որ արթնցան նորէն քնանալ ձեւացուցին և թող տուին որ կէօմէր եւ Պրիւժօն գործեն:

Պրիւժօն յաջողակ էր. կէօմէր ուժեղ: Պահնորդը որ ննջարանին վրայ պատուհան մը ունեցող վանդակաւոր մեկուսարանին մէջ պաշտած էր, ամենեւին ձայն մը առած չէր տակաւին. եւ ահա երկու ահարկու աւազակները պատը արդէն ծակած, բուխերիկին վրայէն անցած, ծխանին վերին գագաթը գոցող վանդակախուփը խորտակած եւ յարկին վրայ հասած էին: Անձրեւն ու հովը կը սաստկանար, յարկին վրայէն քաշողը կը սահէր:

— Ի՞նչ յարմար գիշեր փախչելու համար, ըսաւ Պրիւժօն արկօթեան բարբառով:

Երկու աւազակներուն եւ պահնորդներու պատին մէջուեղ վեց ոտք յայնութեամբ եւ ութսուն ոտք խորութեամբ անդունդ մը կա: Այս անդունդին յատակը անոնք կը տեսնէին պահապանի մը հրացանը որ մուտքին կը փայլէր:

Պրիւժօնին զնդանին մէջ հիւսուած չուանը գալարելով անոր մէկ ծայրը բուխերիկին ցողերուն կապեցին, միւս ծայրը պահնորդներու պատին վրայէն անդին նետեցին. մէկ ոստումով անդունդին վրայ ցափկեցին, պատին հեծանը բռնեցին, միւս կողմը անցան, չուանին վրայէն հետզհետէ սպրդելով պղտիկ յարկի մը վրայ իջան որ Տէ Պէնի դաւիթը ցափկեցին անցան. դռնապանին դռնակը հրեցին որու քով կախուած էր դուռին լարը, քաշեցին լարը, բացին մեծ դուռը, եւ ինքզինքնին փողոցը գտան:

Հաղիւ թէ երեք քառորդ անցած էր այն վայրկեանէն իվեր ուր անոնք անկողնի մէջ և մութին ելած կանգնած էին իրենց ձեռքը բեւեռ մը եւ սրածքին մէջ նպատակ մը ունենալով:

Գանի մը բոպէէն ետք դարած միացած էին Պապէին և Մօսբարնասի հետ որոնք մօտակայ աեղուանքը կը թափառէին:

Պրիւժօն և կէօմէր իրենց չուանը կտրած էին քաշելու առեն. հետեւաբար չուանին մէկ կտորը յարկին վրայ ծխանին կապուած մնացած էր:

Չմոռնանք ըսել թէ երկու անազակները այս փախուստի ձեռնարկութեան մէջ փնաս մը կրած չէին եւ թէ սակայն ներելի է փնաս մը չսեպել իրենց ձեռքի կաշիին գրեթէ բոլորովին սկրդուած ըլլալը:

Այն գիշեր թենարաիէ չգիտենք ի՞նչ կերպով իօմացած էր անոնց փախչելու պատրաստուիլը և չէր քնանար:

Նոյն գիշեր՝ որ խիսա խաւարին էր ժամը մէկին թենարաիէ անձրսին և փոթորիկին սաստկացած միջոցին իր վարդակին հանդիպակաց պատուհանին առջեւէն երկու ստուերներու անցնիլը տեսաւ: Ստուերներէն մէկը պատուհանին առջեւ կանգ առաւ նայուածքի մը տեղողութեան չափ:

Պրիւժօնն էր կանգ առնողը. թենարաիէ զայն ճանչնալով հասկցաւ եղելութիւնը, Այսքանը կը բաւէր թենարաիէի:

Թենարաիէ իբր մարդասպան ճանչցուած և զինու զօրութեամբ գիշերային դաւաճանութիւն ըրած ըլլալուն համար բանտարկուած ըլլալով, անընդհատ և արթուն հսկողութեան մը ներքեւ դրուած էր:

Պահապան մը որու երկու ժամը անգամ ժը ուրիշ մը վը յաջորդէր, լեցուն հրացանով մը անոր վանդակին առջեւ կ'երթեւեկէր:

Պէլ-էրը ծակի նման պատուհանէ մը լոյս կ'առնէր: Կալանաւորին ոտքը յիսուն լիօթայի ծանրութեամբ զոյգ մը չղթայ կար:

Ամէն օր երեկոյեան ժամը չորսին պահնորդ մը

երկու անգիրն շունտով, — այն ժամանակ դեռ ի գործ կը դրուէր այս զգուշութեան միջոցը — Թենարտիէի վանդակը կը մտնէր, անկողնին քով երկու լիտրայի ծանրութեամբ սեւ հաց մը, սափոր մը ջուր և բաւական անպարարտ արգանակոի լի սկուտեղ մը կը գնէր, որու մէկ քանի ցեցակեր բակյայ կը լողար, չղթաները աչքէ կ'անցընէր և երկաթէ սիւնակներուն կը դարնէր անոնց ամբողջութիւնը դիտելու համար: Այս մարդը իր շուններով երկու անգամ վանդակը կուգար գիշերը:

Թենարտիէի թոյլ տրուած էր երկաթէ տեսակ մը բեւեռ պահել, որով իր հացը պատին վրայ ճզգջի մը մէջ կը բեւեռէր, որպէս զի կ'ըսէր Թենարտիէ, մուկերը չուտեն զայն:

Թենարտիէ անընդհատ հսկողութեան մը ներքեւ դրուած ըլլալով, կարծուած էր թէ անպատմահուծիւն մը չունի այն երկաթէ բեւեռը: Բայց ետքէն յիշուեցաւ պահնորդ մը սա խօսքը ըսած էր.

— Աւելի ազէկ կ'ըլլար փայտէ բեւեռ մը թողու:

Կէս գիշերէն երկու ժամ ետքը փոխուեցաւ պահապանը որ ծեր գինուոր մըն էր և տեղը դրուեցաւ նորեկ գինուոր մը:

Պահ մը ետք շուններուն հետ մարդը եկաւ և իր սովորական այցելութիւնը ընելէն ետք տեղը դարձաւ, առանց բազ մը նշմարե ու եթէ ոչ նորեկ գինուորին երիտասարդութիւնը և գիւղացի կերպաս իանքը:

Երկու ժամ ետք, այսինքն ժամը չորօին երբ ուրիշ պահապան մը եկաւ նորեկ գինուորին յաջորդելու համար տեսաւ որ ասիկա թմրած և Թենարտիէի վանդակին քով գետինը ինկած էր արձանի մը պէս:

Իսկ Թենարտիէ վանդակէն փախած էր: Իր խորտակուած չղթաները գետինն էին:

Ծակ մը կար իր վանդակին ձեղունին վրայ, և վերը յարկին վրայ ալ ուրիշ ծակ մը կը տեսնուէր: Թենարտիէի անկողնին տախտակներէն մէկը առնուած և անշուշտ տարուած էր, վասնզի չգտնուեցաւ: Վանդակին մէջ կիսովին պարպուած չիլ մը գտնուեցաւ, այս չիլին մէջ դեռ քիչ մը կար այն դեղաւոր գինիէն որով գինուորը թմրած և ինկած էր: Զինուորին սուրնն ալ աներեւոյթ եղած էր:

Այս իրողութեան յայտնուած միջոցին կարծուեցաւ թէ բոլորովին փախած և աներեւոյթ եղած է Թենարտիէ:

Ստուգիւ ա'լ Պաթիման Նէօֆի մէջ չէր Թենարտիէ, բայց վասնզի մէջ էր ասիակին:

Թենարտիէ Պաթիման Նէօֆի յարկին վրայ հասնելով գտած էր Պրիւֆօնի ձգած չուանին կտորը որ բուխերիկին վերի երդին սիւնակներէն կախուած էր բայց շատ կարճ էր այս չուանին կտորը, հետեւաբար Թենարտիէ՝ Պրիւֆօնի և Կէօլմէրի պէս՝ չէր կրցած պահնորդներու ճամբուն վրայէն փոխելով փախչիլ:

Եթէ Տէ Պալէ փողոցէն խտորելով Բուա աը Սիօիլ փողոցը մտնե՝ գրեթէ անմիջապէս աջ կողմը խոր և ազտոտ տեղ մը կը նշմարեն:

Անցեալ դարու մէջ հոն տուն մը կար որու ներսի պատը միայն մնացած է ալ, խարխուլ տունի իփական պատ մըն է այս և կը բարձրանայ մինչեւ շէնքի մը երրորդ յարկը որ մտակայ շէնքերուն մէկն է: Այս աւերակը կրնայ ճանչուիլ պատին վրայի երկու մեծ և քառակուսի պատուհաններէն որոնք դեռ կը տեսնուին, աջակողմեան որմաքիւլին ամենէն մօտ պատուհանը որգնահար գերան մը ունի որ իբր մոյթ գրուած է:

Այս պատուհաններէն ժամանակաւ սոսկալի բարձր պատ մը կը նշմարուէր, որ որսի պահնորդներու ճամբուն շրջապատին մէկ մասէ էր:

Քանզուած տունին տեղը կիսովին գոցուած է հինուփուտ տախտակներէ բաղկացող պատնէշով մը որ հինգ մեծ քարերու կը կաթնի չփլուելու համար: Այս գոց տեղը պզտիկ թագուն խրճիթ մը կայ որ կանգուն մնացած հնաւեր պատիկ կը յենու: Պատնէշը դուռ մը դնի որ ասկէ քանի մը տարի առաջ առանց կղպակի կը գոցուէր:

Թենարտիէ առաւօտեան ժամը երեքէն քիչ մը ետքը անա այս հնաւեր պատին կատարին վրայ հասած էր:

Ի՛նչպէս եկած էր հոն: Բնաւ կարելի չեղաւ բացառել, ոչ ալ հասկնալ ինչպէս եկած ըլլալը: Կ'երեւի թէ փայլակները անոր նեղութիւն տուած ուր միանգամայն օգնած էին:

Միթէ յարկիչներուն շինած ելարաններուն և տախտակամաններուն շնորհիւր յարկէ յարկ, պատէ պատ և խորչէ խորչ անցնելով մինչեւ Շարլըմանեի գաւիթին և յետոյ Սէն Լուի գաւիթին շէնքերը և անկէ ալ Րուա ար Սիսիլ փողոցին այն աւերուն պատին վրայ հասած էր. բայց Պաթիման Նէօֆէն մինչեւ այս պատը քանի մը բաց տեղեր կային որոնց վրայէն անցնիլը կամ ոտակը անկարելի կը թուէր: Թենարտիէ միթէ անկողնին տախտակը իբր կամուրջ Պէլ էրի յարկէն պահնորդներու ճամբուն պատին վրայէն երկնցուցած էր, և միթէ՞ սկսած էր փորի վրայ գալով բանտին բոլորտիքը քաշուած այն պատին հեծանին վրայէն սողալ մինչեւ Րուա ար Սիսիլ փողոցին աւերուն պատը հասնիլը:

Բայց Յորսի պահնորդներու ճամբուն պատը ժայռաւոր և անհաւասար գիծ մը կը կազմէր, կ'ելլէր ու

կ'իջնէր, կը ցածնար մինչև ջրհանկիրներուն ճամբոցը, կը բարձրանար մինչև Տէ Պէնի տունը, տեղ տեղ շինութիւններով կը կտրուէր:

Լամուէնեօն ապարանքին կողմը չունէր այն բարձրութիւնը զոր ունէր Բազէ փողոցին կողմէն և ամէն տեղ իջնալու տեղեր և ուղիղ անկիւններ կ'եօրեւային. մանաւանդ թէ պահնորդները փախստաւանկանին միջին չրանկարը կրնաին տեսնել. հետեւաբար Թենարտիէին նաև այս կերպով Րուա ար Սիսիլ փողոցին աւերուն պատին վրայ հասած ըլլալը գրեթէ անկարելի կը մնայ:

Երկու կերպով ալ անկարելի էր փախչիլ: Թենարտիէ լուսաւորուելով ազատութեան այն ահարկու արաւէն որ դարեւանդները՝ խրամներու, երկաթէ վանդակապատները ուսիէ հիւսկէններու, անդամալոյճը՝ իմբիլի պոտագրոսը՝ Թոչունի, Թանձրամտութիւնը՝ ընտղղումի, բնագրումը՝ խելքի և խելքը հանճարի կը փոխէ:

Թենարտիէ կ'ըրեմք, այս ծարաւին շնորհիւ փախուտի երրորդ կերպ մըն ալ հնարած և յանկարծապէս գործադրած էր արգեօք. ոչ ոք գիտած է բնաւ:

Մարդս չի կրնար միշտ կատարելապէս գաղափար մը ունենալ փախուտի հրաշալեաց նկատմամբ:

Կը կրկնենք թէ ներշնչեալ մըն է այն մարդը որ ազատուոր համար կը փախչի. փախուտի խորհրդալի նշոյլին մէջ աստղ և փայլակ կայ. եթէ մեր զարօմանքը կը գրաւէ ան որ կը թեւարչէ դէպ ի վե՛ժութիւն, ոչ նուազ զարմանք կուտայ մեզ ով որ կը նկրտի ազատում գտնելու, և ինչպէս Գորնէյլի նրօկատմամբ կը հարցնենք թէ ո՛ւրկէ գտաւ իր «գ'իջ

մուրիւն (որ մեռնէր) վսեմ խօսքը, նորնպէս և փախած գողի մը համար կ'ըսենք. — Ի՞նչպէս կրցաւ այս յարկին վրայէն անցնելով փախչիլ:

Ինչ և իցէ, Թենարտիէ հասած և երկննալով պակած էր աւերուն պատին կատարին վրայ զոր մանուկները ռսայր: Կ'անուանեն իրենց այլաչրջիկ բարբառով:

Բայց մինչև այս պատին կատար հասնիլը Թենարտիէ արիւն քրտինք թափած, անձրևէն թրջուած զգեստները ծուրկ ծուրկ եղած, բեռքերը սկզբդուած և արմուկները չիրաւորուած էին:

Երրորդ դատիկոնի մը չափ բարձր և սեպաւոր պատ մը կար Թենարտիէի և փողոցին քարայտա կին սէլ:

Հետք առած չուանը շատ կայծ էր:

Թենարտիէ՝ գունատ, չնչասպառ, բռլարովին յուսարեկ և աակաւին գիշերային մութով պաշարուած՝ հոն կենալով կ'ըսէր ինքնիրեն թց քիչ մը ետքը արշալոյսը պիտի ծագի:

Կր սորոսափէր երեւակայելով թէ պահ մը ետքը Սէն Բօլի մօտակայ ժամացոյցը ժամը չորս պիտի զարնէ և թէ ան ատեն բանտապետը պահապանը փոխելու գալով ծակուած յարկին ներքև զայն քնացած պիտի գանէ:

Թենարտիէ այսպէս ածարեկելով և շուարեղով վար կը նայէր սոսկալի դարեւանդէ մը և կանթեղներու նշոյլով կը տեսնէր փողոցին խաց և սեւաթոյր քարայտակը, այն փափաքելի և զարհուրելի քարայտակը որ մահ ու միանգամայն ազատութիւն էր:

Կր հարցնէր ինքնիրեն թէ արդեօք յաջողած էին փախչելու իր երեք դաւակիցները. թէ արդեօք

սպասած էին իրեն և թէ պիտի գա՞ն արդեօք իրեն օգնելու:

Ուշադրութեամբ ժախկ կ'ընէր:

Գիշերապա զինուորէ մը զատ ոչ ոք անցած էր փողոցէն, ինքն այն պատին վրայ հասած ըլլալէն ի վեր: Մօնթրէօյի, Շարօնի, Վէնսանի եւ Պէրօի դրեթէ բոլոր պարտիզպաններ վաճառանոցը երթալու համար Սէնթ Անթոնան փողոցէն կ'անցնին:

Ժամը չորս զարկաւ եւ Թենարտիէ սարսուռ մը զգաց: Քանր մը բուլէն ետք բանաւին մէջ սկսաւ այն երկիւղալի եւ խառնաշփոթ ազմուկը որ սովորաբար տեղի կ'ունենայ երբ բանտարեալի մը փախած ըլլալը կ'իմացուի:

Բացուող և դողուող դուռներուն ճօնչը վանդակապներուն ձիւններուն կրճուածը, պահնորդարանին ազմուկը, բանտապահներուն բիրտ ձայներն ու գաւիթներուն քարայտակներուն վրայ հրաքանի բուներուն ընդհարումը մինչև Թենարտիէի ականջը կը հասնէին: Ննջարաններուն վանդակապատ պատուհաններէն ճրագներ կ'ելէին և կ'իջնէին, Պաթի ման-Նէօֆի գազաթին վրայ ջահ մը կը վազէր. մօտակայ ձմերոցի ջրհանկիրները կանչուած էին: Ասոնց սաղաւարտները զոր ջահը անբձրելին տակ կը լուսաւորէր, յարկերուն երկայնութեամբը կ'երթեւեկէին: Նոյն միջոցին Թենարտիէ Պասթիյի կողմէն երկինքին վարի կողմին սոսկալի կերպով մը քիչ մը ածգունօրէն սպիտակիլը կը տեսնէր:

Թենարտիէ պատի մը տասը մետր չափ լայն կատարին վրայ և տեղատարափին ներքև երկնցած էր, և աջ ու ձախ կողմէն երկու անդունդի մէջ տեղը կը կենար առանց շարժիլ կարենալու, և ահաբեկ միաքը կը բերէր անկուծի մը անարկու հետեւանքը և անխուսափելի ձերբակալութեան մը սարսափը: — Եթէ

իյնամ, պիտի մեռնիմ, եթէ կենամ պիտի բռնոնիմ, կ'ըսէր մօսայէս, և զանգաղի մը լեզուին պէս իր միտքը այս երկու գաղափարներուն մէկէն միւսին կ'երթար ու կուգար:

Մինչդեռ այս անձկութեամբ համակուած էր, փողոցը դեռ բոլորովին մութ ըլլալով թենարաթիէ յանկարծ մարդ մը տեսաւ. այս մարդը պատերուն քովերէն սպրդելով և Բավէի փողոցին կողմէն գալով կանգ առաւ այն խոր տեղը որու վերեւը կը գծուէր թենարաթիէ վերէն կախուածին պէս:

Այս մարդուն քով երկրորդ մըն ալ եկաւ որ մի և նոյն զգուշութեամբ կը քայէր, յետոյ երրորդ մըն ալ, յետոյ չորրորդ մըն ալ եկաւ: Երբ միացան այս մարդերը, անոնց մէկը ցցապատնէչին դուռին դռնփակը վեր ըրաւ, և չորսն ալ ներս մտան ուր՝ ինչ պէս ըսինք արդէն խրճիթ մը կար: Ճիշդ թենարաթիէի տակը կը դռնուէին մարդերը: Ասոնք անշուշտ մասնաւորապէս այս մեկու-ի տեղը եկած էին, որպէս զի կարենան խօսակցիլ առանց տեսնուելու թէ անցորդներէն և թէ քանի մը քայլ անդին Տօսի դռնակը հսկող պահապանէն:

Պէտք է ըսել նաև թէ պահապանն անձրեւին պատճառաւ իր խուցին մէջ կը կենար:

Թենարաթիէ չկրնայով մարդերուն երեսը որոշակի տեսնել կորսուելիք զգացող թշուառի մը յուսահատա-կան ուշադրութեամբը ականջ տուաւ անոնց խօսակցութիւնը լսելու համար:

Թենարաթիէ բան մը տեսաւ որ լոյսի կը նմանէր. լսեց որ արկոթեան բարբառով կը խօսէին անոնք: Առաջին մարդը զած այլ որոշապէս լուսելու կերպով մը և արկոթեան բարբառով կ'ըսէր.

— Եկէ՛ք, երթանք: Ինչ պիտի ընենք հոս:

Երկրորդ մը պատասխանեց արկոթեան բարբառով

— Հրգե՛ն մը մարելու չափ անձրեւ կուգայ: Մասնաւոր թէ ոտիկանութեան փայտուորները հիմակ ասկէ պիտի անցնին. Հոն զինուոր մը կայ որ պահպանութիւն կ'ընէ: Եթէ մնանք, պիտի բռնուինք հարկաւ:

Այս խօսակցութեան մէջ երկու արկոթեան բռնկար. մին «իսիթօ» և միւսը «իսիգայ» որոնց երկուքն ալ հոս կը նշանակեն. որոնց առջինը Բարիզի սահմանադուռերու շրջականերուն արկոթեան բարբառին, երկրորդը Թամբլի Արկոթեան բարբառին կը վերաբերի, և որոնք թէնարաթիէի համար լուսոյ ճառագայթներ սեպուեցան:

«Իսիգորէն» հասկցաւ թէ խօսողներէն մին էր Պրիւժօն, այսինքն քաղաքադռներուն թափափկը, և «իսիգայ» ալ Պապէն ճանչցաւ որ՝ իր մէջ արհեստներէն ի դատ փերեզակութիւն ըրած էր Թամբլի մէջ:

Մեծ դարուն հին արկոթեան լեզուն ա՛լ Թամբլի մէջ կը խօսուէր միայն, և Պապէն միայն ուղիղ կը խօսէր այս լեզուն: Թենարաթիէ եթէ լսած չըլլար «իսիգայ», չպիտի կրնար ճանչնալ Պապէն, վասն զի ասիկա բոլորովին փոխած էր ձայնը:

Սակայն մարդերուն երրորդը միջամտելով ըսաւ.

— Աճապարելու հարկ մը չկայ տակաւին: Ո՛ւր-կէ կրնանք գիտնալ թէ մեզի պէտք չունի:

Թենարաթիէ երբ լսեց այս խօսքերը որոնք ֆերանտերէն էին, ճանչցաւ խօսողը, որ էր Մօնրարոնաս չքեզութիւն մը կը սեպէր հասկնալ ամէն արկոթեան բարբառները, այլ չխօսիլ անոնց և ոչ մէկը: Իսկ չորրորդը թէեւ կը լռէր, բայց ահագին ուսերըն չկը հասկցուէր իր ո՛վ ըլլալը. Թենարաթիէ չվարանեցաւ: Կէօլմէրն էր չորրորդ մարդը:

Պրիւժօն գրեթէ խափու այլ միշտ ցած ձայնով և արկոթեան բարբառով պատասխանեց.

— Ի՞նչ բար, միթէ՞ խելք է հոս սպասելը: Պանդոկապետը չէ կրցած փախչիլ: Անիկա մեր արծ հետին հուռտ չէ: Չուան մը չինելու համար չապիկը պատեց և անկողնին սաւանները կտրել: գուռները ձակել, կեղծ թուղթեր չինել, կեղծ բանալիներ չիտել, չղթաները կտրել, չուանը դուրսը կտրել, պահուիլ, ծպտիլ ստոնք դժուարին բաներ են: Մերուկը կրցած չէ յաջողիլ. անիկա չկրնար աշխատիլ:

Պապէն ալ ըսաւ այն դասական և հանճարաւոր արկօթեան բարբառով զոր Բուլայեէ և Գարթուչ աւազակները կը խօսէին. և որ Պրիւժօնի յանդուգն նոր գունաւոր և վտանգաւոր արկօթեան բարբառին հետ համեմատութիւնը ունէր զոր ունի Ռաւինի լեզուն Անարէ Շէնիէի լեզուին հետ:

— Պանդոկապետը փախչելու միջոցին բռնուած պիտի բլլայ: Փախչելու համար պէտք է ճարպիկ ըլլալ: Անիկա նորրնմայ մըն է: Անչուչտ ոտտիկանութեան լրտեսի մը կամ հետք բարեգաւորէն խօսելու եկող կեղծ գառնուկի մը խօսքերն միամտարար խարուած է: Մտիկ ըրէ, Մօնբարնաս. կը լսե՞ս սա աղմուկը որ բանտին մէջ փրթած է: Ահա տեսար այն ամէն ջահերը: Գիտնաս որ մարդը բռնուած է: Բասն տարի թիարանը պիտի մնայ, ուրիշ միջոց չկայ: Ի՞նչ ալ գիտէք որ ես ոչ կը վախնամ. ոչ ալ ծոյլ եմ. բայց ա՛լ գործ չունինք թէ ոչ մենք կը բռնուինք: Մի՛ նեղանար, եկուր մեր հետք, երթանք չիշ մը հին գինի պարպենք միտտեղ:

— Բարեկամները պէտք չէ գժուարին կացութեան մէջ թողուլ, մեմոաց Մօնբարնաս:

— Կը կրկնեմ թէ այս միջոցիս բռնուած է ան. պանդոկապետը փոլ մը անգամ չար էր: Բան մը չենք կրնար ընել: Եկէք, երթանք ալ: Շարունակ կը կար ձե՛մ թէ քաղաքապահ զինուոր մը գէս ասին մէջ բռնած է արդէն:

Մօնբարնաս ալ տկար կերպով մը կը գիծադրէր այս ա արկու թեանց. ստոյգ է սակայն թէ այս չորս մարդերը ամէն վտանգի յանձնառու ըլլալով, գիշերն ի բուն Թորսին բոլորաբար թտփառած էին այն հաւատարմութեամբ որով աւազակները իրարու կ'օգնեն միշտ. թափառած էին յուսալով թէ պատի մը վրայ պիտի նշմարեն թենաւաթէն: Բայց գիշերը որ իրօք գեղեցիկ գիշեր մը կ'ըլլար վասն զի տեղատարափ անձրեւին պատճառաւ բոլոր փողոցները ամայի դարձեր էին, ջուրաբ որով կը սրսփային, իրենց թրջուած զգեստները, ձակուած մուճակները, բանտին մէջ փրթող վտանգաւոր աղմուկը, արշալոյս ծագումին վոտաւորութիւնը, գիշերապահ զինուորները որոնք տեսնուած էին, յուսահատութիւնը, երկիւղը, վերջապէս ամէն բան կ'ստիպէր զանոնք ետ քաշուելու և իրենց տեղը երթալու:

Մօնբարնաս անգամ մը որ գուցէ թենարաթիէ փետան էր քիչ մը, կը հաւանէր տեղի տալու: Պահ մը ևս և անա մեկնած պիտի լլլային:

Թենարաթիէ իր պատին վրայ կը հեւար Մէտիւզօի նաւարեկներուն պէս որոնք կը հեւային իրենց լաստին վրայ՝ տեսնելով թէ հորիզոնին մէջ կ'աներեւութանայ այն նաւը որ երեցած էր իրեն:

Թենարաթիէ չէր համարձակէր ձայն տալ. վասն զի եթէ ձայն մը լսուելու ըլլար, ամէնքն ալ կրնային բռնուիլ. գազափար մը, նշոյլ մը ունեցաւ. գրպանին մէջէն հանեց Պրիւժօնի չուանին կտորը գոր Պաթիման-Նէօֆի բուխերիկին վրայէն քակած էր և զցապատնէէն ներս նետեց:

Չուանը մարդերուն ոտքին քով ինկաւ:

— Չուան մը, ըսաւ Պապէ:

— Ի՛մ չուանս է, ըսաւ Պրիւժօն:

— Պանդոկապետ հոն է, ըսաւ Մօնբարնաս:

վեր նայեան. Թե նարտիէ քիչ մը գլուխը եր-
կընցուց:

— Շո՛ւտ, ըսաւ Մօնրարնաս, չուանին միւս
կտորը քո՛վդ է: Պրիւժօն:

— Այո՛:

— Կապէ երկու ծայրերը միապէս, չուանը անոր
նետենք. թող պատին կապէ, մնացած մասովն ալ
կրնայ մինչեւ վար իջնել:

Թե նարտիէ համարձակեցաւ ձայնը հանելու:

— Յուրաքէն փայտ կտրած եմ:

— Պիտի տաքնաս:

— Ա՛լ չեմ կրնար շարժիլ:

— Ինքնինքդ թող տուր որ սպրդիս. մենք կը
բռնենք քեզի:

— Ձեռներս ընդարձացած են:

— Միայն չուանը պատին կապէ:

— Չպիտի կրնամ:

— Գէտք է որ մեզմէ մէկը ելլէ, ըսաւ Մօն.
բարնաս:

— Ի՞նչպէս կարելի է մինչեւ հոն ելլել, ըսաւ
Պրիւժօն:

Բռածեփ հին խողովակ մը կար որ ժամանակաւ
խրճիթին մէջ վառող բուխերիկի մը ծխանն էր և որ
պատին քովէն սողալով կ'ելնէր գրեթէ մինչեւ այն
տեղ ուր կը նշմարուէր Թե նարտի:

Այս ծխանը որ այն ժամանակ ա՛յն տեղէն ճեղ-
քառուած էր, ետքն զոտոտօնս վաճաճուի, քանց
կետքը դեռ կը տեսնուի, խիտ սոճ էր այս ծխանը:

— Սա ծխանէն կարելի ելլել, պատասխանէ:
Մօնրարնաս:

— Սա՛ ծխանէն, պոտաց Պապէ, մարդ մը չկր-
նար ելլել ամենեւին. աղայ մը պէտք է:

— Ո՛ւր գտնենք աղայ մը, ըսաւ Կէօլմէր:

— Կեցիք, ըսաւ Մօնրարնաս: Ես կը գտնեմ:

Ճցապատին դուռը բացաւ կամաց մը, ուշադրու-
թեամբ նայելով տեսաւ որ մարդ մը չէր անցնէր
փողոցէն, զգուշութեամբ դուրս ելաւ, դուռը քաշեց
ետեւէն, և մեկնեցաւ դէպի Պաթիլլի կողմը վա-
զելով:

Եթէ կամ ութ վայրկեան անցաւ, որոնք Թե-
նարտիէի համար ութ հազար դար տեւեցին. Պապէ,
Պրիւժօն և Կէօլմէր անմտուի կը սասէին. վե՛րջապէս
դուռը նորէն բացուեցաւ և ա՛նա Մօնրարնաս շնչա-
պառ հասաւ, հետը բերելով Կավոջը: Անձրեւը կը
չարունակէր, հետեւաբար դեռ բոլորովին ամայի էր
վոզօցը:

Պապիկ Կավոջը ներս մտաւ և հանդարտ կ'սպր:
մը աւառակներուն երեսը նստեցաւ: Մազերէն ջուր
իւր հոսէր: Կէօլմէր հարցուց Լավր. չին:

— Ե՛ս՝ պապիկ մարդ մըն ես դու:

Կավոջը ուտիքը վեր ըրաւ և պատասխանեց.

— Ինձի պէս պապիկ մը մարդ մը՝ է և ձեռի
պէս մարդերն ալ աղայ:

— Ի՞նչպէս լեզուանի է պապիկը, պոտաց Պապէ:

— Բարիդի աղաքները կապած աւել չեն, ըսաւ

Պրիւժօն:

— Ի՞նչ կ'ուզէք, հարցուց Կաերօջ:

Մօնրարնաս պատասխանեց.

— Սա ծխանէն մագլցելով վեր ելլել:

— Այո չուանով ըսաւ Պապէ:

— Եւ չուանը կապել, շարունակէ՛ր Պրիւժօն:

— Պատին վրայ, կրկնեց Պապէ:

Պատուհանին պահանջին վրայ բերաւ Պրիւժօն:

— Ե՛՛ր ե՛՛տքը, հարցուց Կավոջը:

— Այսչափ միայն, ըսաւ Կէօլմէր:

— Ստամբակը չուանը, ծխանը, պատը, պատու-
հանները քննեց, և շուրթներովը շշուք մը ըրաւ,
այն անբացատրելի և արձամարնական շշուքը որ կը
նշանակէ:

— Ա՞տ է ուզածնիդ:

— Հոն վերը մարդ մը կայ, զոր դու պիտի ա-
զատես, կրկնեց Մօնրարնաս:

— Կ'ուզե՞ս, կրկնեց Պրիւժօն:

— Վա՛յ միամիտ վա՛յ, պատասխանեց պատանին
իբր թէ հարուժը անլուր երեւար երնն, և մուճակ-
ները հաննց:

Կէօլմէր մէկ թեւովը կալոօշր բռնեց և խրճի
թին յարկին վրայ դրաւ որով որդնահար թախտակ-
ները պատանին ծանրութեան ներքեւ կը ծռէին.
Կալոօշին յանձնեց չուանն ալ որ Պրիւժօն կապած
էր Մօնրարնասի բացակայութեան մեջոցին: Սաս-
մակը ուղղուեցաւ դէպի շխանը, ուր գիւրին էր
մանել մինչեւ ասնիքին սօտեցող լայն ծակէ մը: Երբ
Կալոօշ պիտի սկսէր ելլել, Թենարաիէ փրկութեան
և կեանքի մօտենալը տեսնելով պատին եզրէն ծո՞-
ցաւ. արեւին առաջին նշոյլը կ'սպիտակէր անոր
քրտնաթոր ճակատը, տժգոյն այտերը նրբաձեւ և
վայրկենական քիթը ալեւոր մօրութն որով յազերը
տնկուած կ'երեւային: Կալոօշ տեսաւ մարդը և ճանչ-
ցաւ իր հայրը:

— Վա՛յ, հայրս է եղեր, բաւ: Բայց թող ըլ-
լայ, հայրս ըլլալը Պարգիլեր զիս ազատելու գայն:

Եւ չուանը ակռաներովը բռնելով սկսաւ համար-
ձակօրէն վեր ելլել:

Հասաւ աւերուն պատին մինչեւ կատարը, ձիու
մը վրայ հեծնելու պէս պատին վրան նստաւ չուանը.
հաստաթուն կերպով մը պտուռանին վերի պահան,
զին կապեց:

Պահ մը ետք Թենարաիէ փողոցն էր:

Երբ Թենարաիէ քարայտակին դպցուց ոտքը,
երբ զգաց թէ ազատ է վտանգէ, ա՛լ ոչ յոգնած, ոչ
թրջուած և ոչ ալ ահաբեկ էր. մուխի մը պէս ճնդե-
ցան այն սոսկայի իրերը որոնցմէ ելած էր. այս
տարօրինակ և անագորոյն իմացականութիւնը ար-
թընցաւ, ոտքի վրայ համարձակ քալելու պատրաստ
գտնուեցաւ:

Այս մարդուն առաջին խօսքը անա յետագայ
խօսքը եղաւ.

— Հիմա զո՞վ պիտի ուտենք:

Աւելորդ է մեկնել այս սոսկայի կերպով մը Թա-
փանցիկ բար որ կը նշանակէ թէ՛ մեռցնել, թէ՛
սպաննել և թէ՛ կողոպտել: Ուտել, բուն նշանակու-
թիւնն է լափել:

— Երթանք լաւ մը պահուրնինք, բաւ Պրիւ-
ժօն. Շուտ մը լմնցնենք գործը, և անմիջապէս բաժ-
նուինք. Բիւժէ փողոցը գործ մը կար որ լաւ կ'երե-
ւար, թմայի փողոց, առանձին տուն մը, պարտէզի
մը վրայ հինուփուտ վանդակ մը, և միայն կիներ:

— Ապա ուրեմն ինչո՞ւ չերթանք չարցոյց Թե-
նարաիէ:

— Աղջիկը էսօնին գնաց որ դիտէ բանը, պա-
տասխանեց Պապէ:

— Եւ պիտքիւի մը բերաւ Մանեօնին, բաւ
կէօլմէր: Հոն բան մը չկայ:

— Աղջիկս թէեւ ապուշ մը չէ, Բայց պէտք է
նայիլ անգամ մը:

— Այո՛, բաւ Պրիւժօն, պէտք է նայիլ:

Սակայն այս յարգերուն և ոչ մէկը կարծես չէր
տեսներ: Կալոօշը, որ այս խօսակցութեան ժամա-
նակ զգապատին քարերուն մէկին վրան նստած էր.
Կալոօշ քանի մը վայրկեան սպասեց, թերեւս յու-

ապրով թէ հայրը դէպ իր կողմը պիտի դառնայ ան-
գամ մը. յետոյ մուճակները հագաւ և ըսաւ.

— Ըննեցա՛ւ ալ. ինձի պէտք չունի՞ք ալ. ահա
զժուարութենէ ազատեցաք: Ես կ'երթամ ալ: Պէտք
է որ երթամ տղեկներս արթնցնեմ.

Եւ մեկնեցաւ:

Հինգ մարդերը մէկզմէկու ետեւէ դուրս ելան
ցցապատէն:

Երբ հավուոջ Տէ Պալէ փողոցը մտնելով աներե-
ւոյթ երաւ, Պապէ մէկ կողմ քաշեց Թենարաթիէն և
հարցուց.

— Այն տղան գիտեցիր անգամ մը:

— Ո՞ր տղան:

— Ան որ պատին վրան ելաւ և չուանը բերաւ
քեզ:

— Ոչ այնքան.

— Ինչ և է. լաւ մը չգրտեմ, բայց կարծեմ թէ
տղադ է:

— Վա՛շ, ըսաւ Թենարաթիէ. կը կարծե՞ս:

ԵՕԹԵՐՈՐԴ ԳԻՐՔ

ԱՐԿՕԹԵԱՆ ԲԱՐԲԱՌ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Ծ Ա Գ Ո Ւ Մ

«Բիկաթիթիա» (ծուլութիւն) ոոսկալի բառ մըն է:
Այս բառէն աշխարհ մը կը ծնի որ է «լա բեկրը»,
այսինքն գողութիւն, և գժոխք մը որ «լա բէկրէն»
այսինքն անօթութիւն:

Այսպէս ուրեմն ծուլութիւնը մայր է:

Մանչ մը ունի որ է գողութիւնը և ազջիկ մը որ
է անօթութիւնը:

Այս միջոցիս ի՞նչ նիւթի վրայ կը գրենք: Ար-
կօթեան բարբառի նկատմամբ: Ի՞նչ է արկօթեան

բարբառը: Ազգն ու յիանգամայն իր բարբառն է. գողութիւնն է իր երկու տեսակին մէջ, այսինքն ժողովուրդ և լեզու:

Ասկէ տասնըչորս տարի առաջ երբ այս ծանր և տխրալի պատմութեան հեղինակը ներկայ գործիս նպատակի մը համար հեղինակուած ուրիշ երկասի րութեան մը մէջ արկօթեան բարբառով խօսող գող մը երեւան հանեց, շատեր ապշեցան և վլվլուկ հանեցին.— Ի՞նչ. ինչո՞ւ համար, արկօթեան բարբառը սոսկալի բան մըն է, բայց արկօթեան բարբառը դատապարտեայ եղեոնագործներու, թխարաններու, բանտերու, բնկերութեան ամէնէն պժգալի իրերուն լեզուն է, ևն. ևն.

Մենք բնաւ հասկցած չենք թէ ի՞նչ կը նշանակեն այս տեսակ առարկութիւնները:

Միեւնոյն գանգառները յուեցան երբ մեր երկին հրատարակութենէն ետք երկու հուժկու վիպասաններ՝ որոնց մէկը մարդկային սրտի մակրազննին գիտողը, միւսն ալ ժողովուրդին աներկիւզ բարեկամ մըն է, այսինքն Պալզագ և Էօժէն-Սիւի, աւագակները իրենց սեփական բարբառովը խօսել տուն ինչպէս որ «Մահապարտի մը յետին օրը» երկին հեղինակը խօսիլ տուած էր 1828ին: Գանգատողները քսին:

Գրագէտները ի՞նչ կ'ուզեն մեզմէ այս զազիր և գոհնիկ բարբառով: Արկօթեան բարբառը զգուելի է. արկօթեան բարբառը մարդու սարսուռ կուտայ:

Ո՞վ կ'ուրանայ: Անշուշտ զգուելի և սարսուռի է: Բայց երբ խնդիրը վերջի մը, վիճի մը կամ բնկերութեան մը խորութունը չափելու վրայ է որքան ժամանակէ ի վեր յանցանք մը սեպուած է շատ վար իջնելը, մինչեւ յատակը երթալը:

Մենք կարծեր էինք միշտ թէ այսպիսի քննու-

թեան մը առթիւ շատ վար իջնելը, մինչեւ յատակը երթալը երբեմն քաջագործութիւն մըն է կամ գէթ պարզ և օգտակար գործողութիւն մը և արժանի այն համակիր ուշադրութեան որուն արժանի է բնդունուած եւ կատարուած պարտաւորութիւնը: Ամէն բան չփնտե՛լ, ամէն բան չքրննե՛լ, կէ՛ս ճամբան կանգ առնե՛լ, եւ ինչո՞ւ համար: Խորաչափ գործին վրայ կանգ առնո՛ւլ, եւ ոչ թէ չափելու պաշտօն ունեցողը:

Ստոյգ է թէ ոչ հրապուրելի և ոչ ալ դիւրին գործ մըն է բնկերային կարգաւորութեան ստորայտակները իջնել և խուզարկութիւն ընել ուր որ հողը կը վերջանայ և տիղմը կը սկսի. խորունկ տեղերը հետազօտութիւն բնել, բռնել եւ իր բոյոր կենդանութեամբ երեւան հանել այս գձուձ բարբառը որմէ տիղմ կը հոսի, այս պալարաւոր բառարանները որու ամէն մէկ բաւը կարծես թէ մօրաբնակ եւ խաւարային հրէշի մը ազեալի օղակն է:

Ամենասոսկալի բան մըն է մաքին յոյսովը այսպէս մերկ տեսնել եւ նկատել արկօթեան բարբառին ահարկու վխտումը: Իրօք կարծես թէ գիշերային խաւարի համար շինուած տեսակ մը սոսկալի գաղան է այն որ իր կոյանոցէն դուրս ելած է:

Մարդս կը կարծէ թէ կենդանի կանգուն եւ սոսկալի մացառ մըն է այն որ կը սարսփի, կը յուզուի, կը շարժի, վերստին մթութիւն կ'ուզէ, կը սպառնայ եւ կը նայի: Այս ինչ բառը ճիրանի մը կը նմանի, այն ինչը՝ ժահաթիպ եւ արիւնարոյր աչքի մը: Այս ինչ խօսքը կարծես թէ խեցգետնի ունելիին պէտ կը շարժի: Ասոնց ամէնքն ալ կ'ապրին իրերու այն սոսկալի կենդանութեամբ որ անկարգութեան մեջ կարգաւորուած են:

Հիմա կը հարցնենք թէ որքան ժամանակէ ի վեր

է որ սոսկուժը կը մերժէ քննութիւնը. ո՞րքան ժա-
մանակէ ի վեր է որ հիւանդութիւնը կ'արտաքսէ բը-
ժիկը: Ո՞վ է այն բնագէտը որ չուզէ զննել քարը,
ջղջիկը, կտրիճը, օձաօսանգըրը, մողէօը, և զանոնք
իրենց խաւարին տեղերը նետէ. ըսելով թէ տգեղ բա-
ներ են:

Այն խորհողը՝ որ կը զզուի արկօթեան բարբա-
ռէն, կը նմանի վիրաբոյժի մը որ գանիլ կ'զգայ խոցէ
կամ ելուճէ մը: Այնպիսին կը սեպուի բանասէր մը
որ կը ղեզեւի քննելու լեզուի վերաբերող իրականու-
թիւն մը:

Փիլիսոփայ մը որ կը վարանի զննելու մարդկու-
թեան վերաբերեալ իրողութիւն մը: Վասն զի չգիտ-
ցողներուն համար կը պարտաւորինք բսել թէ ար-
կօթեան բարբառը գրական երեւոյթ մը ու միանգա-
մայն ընկերային հետեւանք մըն է:

Ի՞նչ է բուն արկօթեան բարբառը: Թշուառու-
թեան լեզուն է:

Հոս ընթերցողը կրնայ կեցնել մեզի. կրնայ հան-
րաւորել իրողութիւնը, և այս հնարաւորութիւնը
երբեմն այն իրողութիւնը մեղմելու կերպ մըն է. կըբս-
նայ ըսել մեզ թէ ամէն արհեստները, ամէն պաշտօն-
ները գրեթէ կարելի է բսել. ընկերային դաստիարա-
կութեան ամէն դիպուածներն ու իմացականութեան
ամէն ձեւերը իրենց յատուկ արկօթեան բարբառ մը
ունեն:

Վաճառականը, դրամափոխութեան գործակալը,
թուղթ խաղացողը, նորմանտիական կղզիներու դա-
տարանի նուիրակը, վօտվիլի հեզինակը, կատակեր-
գուն, փիլիսոփան, որսորդը, մտաբանը, հեռեւակ զին-
ւորը, ձիաւորը, զինավարժը, տպագիրը, պատկերա-
հանը, նօտարը, սափրիչը, հին ճամուկ կարկտողը՝ ա-
մէնքն ալ իրենց յատուկ արկօթեան խօսքեր ունին:

Եթէ անթերի ճշգութիւնը փնտելի և բացարձա-
կապէս խօսիլ հարկ է, նաւաստին, մեքենագործը,
եկեղեցիին սպասաւորը ալ և ձախ կողմ բսելու հա-
մար այնպիսի բաներ կը գործածեն որոնք արկօթեան
լեզու կը սեպուին: Պչրասէր կիները, ինչպէս նաեւ
զարգասէր կիները իրենց յատուկ արկօթեան բար-
բառ մը ունին: Բաւոյնի տպարանը քիչ մը կը
մօտենար Գուր Տէ Միրազլի Դքսուհիներն ալ ար-
կօթեան լեզու ունին, վկայ է մեր ըսածին վերա-
հաստատութեան ժամանակի խիստ երեւելի և խիստ
աղւոր կիներէն մէկուն գրած մէկ սիրատուժը: Դի-
ւանագիտական թուանշաններն ալ արկօթեան լեզու
մը կը կազմեն. քահանայապետական դիւանատունը
երբ փոխանակ Հոռոմ ըսելու 26 կ'ըսէ:

Միջին դարու բժիշկները ստեպլին, բողկ և չող-
գամ բաներուն ֆրանսերէնին տեղ լատիներէն ուրիշ
բաւեր գործածելով արկօթեան լեզու կը խօսէին:
Շաքարագործը նոյնպէս իր շաքարին տեսակը զանա-
զան անուններով կը նշանակէ, որոնք արկօթեան
լեզու կը սեպուին: Ասկէ քսան տարի առաջ քննա-
դատներու խումբ մը արկօթեան բարբառով կը խօ-
սէր երբ կ'ըսէր թէ Շէքսպիրի կէսը բառախաղներ և
երկնշանակ կատակներ են:

Արկօթեան լեզու կը խօսին բանահիւսն ու ար-
հեստագէտը երբ նուրբ դիտողութեամբ մը կ'ըսեն թէ
«քաղքենի» մըն է Պ. Տը Մօնմօրէնսի, վասն զի հը-
մուտ չէ ոչ բանահիւսութեան և ոչ քանդակագոր-
ծութեան:

Արկօթեան լեզու կը խօսի ազատեմիայի դասա-
կան անգամ մը երբ «Ֆլէօր» (ծաղիկներ) ըսելու տեղ
«Ֆլօր», ծովի տեղ ներթիւն, սիրոյ տեղ հուր, գե-

զեցկութեան տեղ հրապոյրք, երիվարի տեղ նժոյգ, երազոյն ծոպի տեղ Պէլլօնի վարդը, և եռեղջիւր գլխարկի տեղ Արէսի եռանկիւնը կ'ըսէ: Ալմէպրան, բժշկութիւնը, բուսագիտութիւնն իրենց սեփական արկօթեան բարբառն ունին: Նաւերու մէջ խօսուող լեզուն, ծովի այն սքանչելի, անթերի և նկարչային լեզուն զոր ժան Պար, Տիւքսէնը, Սիւֆրըն և Տիւքերէ խօսեցան և որ նաւական հանգերձանքի սուսուլումին, ձայնատուներու աղմուկին, կոխի տապարներու ընդհարումին, նաւին երերումին, հովին, բռնաշունչ քամիին և թնգանօթին կը խառնուի: Քիւցազնական և չքեղ արկօթեան բարբառ մ'ըն է որ գողերու արկօթեան բարբառին նկատմամբ է ինչ որ առիւծը շնագայլին նկատմամբ:

Անշուշտ ասոնց ամէնն ալ արկօթեան բարբառ է: Բայց ուրիշներ ինչ կ'ուզեն թող ըսեն, արկօթեան բարբառը այս կերպով ըմբռնելը հնարաւորել է սակայն այս կերպն անգամ ընդունելի չպիտի ըլլայ ամէն մարդու: Իսկ մենք այս բառը իր հին և ճիշդ սահմանաւոր և որոշ նշանակութեամբ կ'ըմբռնենք, և արկօթեան բարբառին սահման կ'ընդունինք բուն արկօթեան բարբառը, բուն արկօթեան, գերազանցապէս արկօթեան բարբառը:

Եթէ այս երկու բառերը կրնան զուգուիլ այն հինաւորաց արկօթեան լեզուն որ թագաւորութիւն մըն էր. կը կրկնենք թէ ուրիշ բան չէ բայց եթէ թշուառութեան ազեղ, կասկածելի սմեզող, մատիչ, թունաւոր, անագորոյն, շիւ, գձուձ, նուրբ և ի աղէտաւոր լեզուն:

Ամէն անկումներու և ամէն տնքազգութիւններու ծայրը յետին թշուառութիւն մը կայ որ կ'ապստամբի և որ կ'որոշէ կռուիլ բարբառախա իրողութեանց և շխող իրաւանց ամբողջութեան դէմ. կոխ սոսկալին

ուր այս թշուառութիւնը՝ երբեմն նենգութեամբ, երբեմն բռնաբարութեամբ վատառողջ և միտնգա մայն անագորոյն կերպով կը յարձակի ընկերային կարգաւորութեան վրա թէ սոյութեան ասեղովը և թէ ոճրագործութեան լախտովը հարուածելով զայն: Թշուառութիւնը այս կոխին պէտքերուն հաւար կոխի եզու մը հնարեց որ է արկօթեան լեզուն:

Որ եւ է լեզու զոր մարգս խօսա է և որ կըրնայ կորսուիլ այսինքն ինչ որ քաղաքակիրթ աշխարհն քաղկացնող կամ խառնակող լաւ կամ յոռի ասարերուն մէկն է պէտք չէ որ կորսուի. և ով որ այսպիսի լեզուի իր նաև մէկ բեկորը երեւան հանէ, վիճէն դուրս կը հանէ և կը պահէ, ընկերային գիտողութեան հարծիքներու սահմանը բնագործակած եւ քաղաքակիրթութեան ծառայած անգամ կ'ըլլայ: Բյօթ կամայ ակամայ այս ծառայութիւնը ըրաւ՝ Փիւնիկեցիին երկու կարթագինեցի զինուորներու հետ խօսեց. նեւելով: Մօլիէրնոյն զէս այս ծառայութիւնը ըրած է՝ արեւելեցիին և ուրիշ ամէն տեսակ գաւառական բարբառները իր կատակերգութեանց անձերու խօսել տալով:

Հոս սուարկութիւնները նորէն ոգի կ'առնեն. Փիւնիկեցիին, լա՛ւ. արեւելեցիին, շատ աղէկ. գաւառական բարբառին անգամ ըսելիք չունինք. ասոնք ազգերու կամ գաւառներու վերաբերեալ լեզուններ են. դայց արկօթեան լեզուն, ինչ օգուտ ունի արկօթեան բարբառը պահել: Ինչ հարկ կայ երեւան հանելու արկօթեան բարբառը:

Ասոր մէկ պատասխան գիտի ժամը միայն. եթէ ուշադրութեան արժանի է այն լեզուն զոր ազգ մը կամ գաւառ մը խօսած է. ուշադրութեան և քննութեան աւելի արժանի բան մը կայ, այսինքն այն լեզուն որով թշուառութիւնը խօսած է:

Մանաւանդ թէ՛ ինչպէս ըսած ենք արդէն, ընկերային տնտեսութիւնները և հիւանդութիւնները զնկ եւ դարմանելու համար երեւան հանելը այն ոչ խատուութեանց կարգէն է, ուր ընտրութիւն մը ընել ներելի չէ:

Բարձրութեամբ եւ գաղափարներու պատմիչին պաշտօնէն ոչ նուազ ոչ նուազ անաչառ է: Պատահարներու պատմիչին կը վերաբերին մարդկային լնկերութեան մակերեւոյթը, թագակիրներու կոնիները, իշխաններու ծնունդը, թագաւորներու ամուսնութիւնը, պատերազմները, ժողովները, հասարակային մեծ մարդերը յայտ յանդիման յեղափոխութիւնները վերջապէս ամէն ինչ որ ղուրսն է. միւս պատմիչին կը վերաբերին ներսի իրերը, յատկապէս իրերը, ժողովուրդը որ կ'աշխատի կը տառապի եւ կը համբերէ, կինը որ վշտարեկ կը տանջուի, մանուկը որ կը հոգեւարէ, թագուն պատերազմները զոր մարդս մարդուս ղէմ կը մղէ. աներեւոյթ անգթութիւնները: Քաղաքակրթութեան աշխարհին վարի կողմը աւելի մթին լլլալու պատճառաւ՝ միթէ վերի կողմին չափ կարեւորութիւն չունի:

Մարդս քաջ կը ճանչնայ լեռը երբ չգիտէր անոր խոտոյը:

Բարձրութեամբ եւ գաղափարներու պատմութիւնը պատահարներու պատմութեան հետ կը խառնուի փոխադարձաբար: Տարբեր իրողութեանց երկու կարգ կը կազմեն անոնք, իրողութիւններ որ իրարու կը պատասխանեն. իրարու հետ միշտ կը շղթայուին և շատ տնգամ իրարու ծնունդ կուտան: Ան ամէն ծըրագիրները զոր նախախնամութիւնը ազգի մը մակերեւոյթին վրայ կը գծագրէ, իրենց մթին այս նըշմարելի զուգահեռական ծրագիրները ունին յատկապէս եւ երբ յատկապէս սաստկապէս կը շարժի, նաեւ մակերեւոյթը կը յուզուի ճշմարիտ պատմութիւնը ամէն քանի հետ խառնուած ըլլալով ճշմարիտ պատմիչը ամէն բանի կը խառնուի:

Երեւոյթը կը յուզուի ճշմարիտ պատմութիւնը ամէն քանի հետ խառնուած ըլլալով ճշմարիտ պատմիչը ամէն բանի կը խառնուի:

Մարդս միակեզրոն բոլորակ մը չէ. այլ երկա կեզրոն ձուլած է մըն է: Մէկն է իրողութիւնները, միւսն է գաղափարները:

Արկիթեան բարբառը զգեստարան մըն է, ուր լեզուն չարութեան գործ մը ընելու յաջողութիւնը կը ժրպատի: Անոր մէջ լեզուն դիմակէ բառեր և հնոտի այլաբանութիւններ կը հագնի: Այս ծպտու մով սոսկալի լեզու մը կ'ըլլայ եւ ղուարաւ կը ճանչցուի: Միթէ իրօք ֆրանսերէնն է, մարդկային մեծ լեզուն է այն: Ինչ եւ է, ահա հիմայ պատրաստ է տեսարանը ելլելու եւ ոճիրին պատասխանելու. ահա չարութեան խաղերու մէջ ամէն տեսակ գեր խաղալու կարող է: Ա՛լ չքալեր, այլ կը խաղայ. ա՛լ Գուր տէ Միրազին հին գաւազանին կոթնելով կաղ ի կաղ կը քալէ, գաւազան մը որ կրնայ լախտի փոխուիլ, իր անունն է թափառականութիւն. իր հանդերձապետներն են ամէն ճիւղներն, որոնք անոր կերպարանքը այլափոխած են, այս թափառականութիւնը կը սողայ ու կը կանգնի. կրկին ընթացք սողունի: Ա՛լ ամէն գեր խաղալու յաջողակ է: Ինչպէս որ՝ շուրթին, թուռաւորիչը՝ ժանգ, հրձիգը՝ մրուրի սեւութիւն և մարգասպանն ալ իր կարմրութիւնը տալով ծպտած է զայն:

Պարկեշտ մարդիկ ներքին և մարդկային ընկերութեան ղուռնէն երբ մտիկ կ'ընդն, գաղտնապէս կը լսեն զուրար գտնուողներուն խօսակցութիւնը: Հարցումներ և պատասխաններ կը լսեն որոշակի: Շշուկ մը կը լսեն առանց ըմբռնելու, շշուկ սոսկալի, որ գրեթէ մարդկային ձայնի պէս կը հնչէ և որ սակայն աւելի ունումի կը մտենայ քան թէ խօսքի:

Արկթեան բարբառն է այս շուկը: Տձեւ են բա-
ւերք և չգիտեմ ինչ ցնորական անասութեան մը
յորոջմը կը կրեն: Մարդ հիգրաներու խօսիլը լսել կը
կարծէ:

Այս բարբառը խաւարին մէջ անիմանալի է: Ակ-
տաներովը կը կրծէ և կը փսփսայ. վերջալոյսը ըս-
լորովին մթութեան փոխելով իր կրծրալի շուքովը:
Քշտասութիւնը խաւարած է. ոճիրը ա՛լ սուելի
խաւարած. այս երկու սեւութիւնները խառնուե-
լով և միանալով արկթեան լեզուն կը կազմեն մը-
թութեան մթնոլորտին մէջ, մթութեան գործերու և
մթութեան ձայներու մէջ:

Անարկու և գձու լեզու որ կ'երթայ. կուգայ,
կը ցատկէ, կը սողայ. լորձուք կը թափէ և հրէշա-
պէս կը շարժի այն անբաւ եւ թխագոյն մշուշն մէջ
զոր անձրեւը, գիշերը, նոթութիւնը, մոլոր թիւնը,
ստու թիւնը, անիրաւութիւնը, մերկութիւնը, ան-
չընչութիւնը և ձմեռը կազմած են, և որ թշուառնե-
րու արեւափայլ կէսօրն է:

Գթա՛նք պատժողներուն:

Աւա՛ղ նոյնիսկ սենք ո՛վ ենք. ո՛վ եմ ես որ
ձեզ կը խօսիմ, ո՛վ էք դուք որ ինձ մտիկ կ'ընէք.
ո՛ւրկէ եկած ե՛ք. մի՞թէ ստուգապէս գիտենք թէ
ծնելէ առաջ բան մը ըրած չենք:

Աշխարհս բանտի մը կը նմանի քիչ մը:

Ո՛վ դիտէ թէ մարդս Աստուածային արդարու-
թենէ բռնուած վաղեմի գատապարտեալ մը չի:

Նայէ կեանքը ի յօտուստ: Այնպիսի կերպով
կազմուած է այն որ մարդս ամենուրեք պատիժ
կը զգայ:

Մի՞թէ ունիս ինչ որ երջանկութիւն կ'անուան
ուի: Լա՛ւ, ամէն օր տրտում ես: Ամէն օր մեծ ցաւ
մը կամ պզտիկ հոգ մը կ'ունենաս:

Երէկ կը դողայիր մէկու մը առողջութեան նը-
կատմամբ որւորեւի ի էր քեզ. այսօր ալ քու առող-
ջութեանդ համար կը վախնաս:

Վազը ստակն համար մտահոգութիւն պիտի ու-
նենաս. միւս օր զրպարտիչի մը թշնամական պար-
տաւին պիտի ենթարկուիս, հեռեւեալ օրն ալ բարե-
կամի մը ապերախութիւնը պիտի ողբաս. յետոյ օղջ
գէ: Ըլլալուն, ապա բան մը կտրուելուն կամ կոր-
սուելուն համար կը տրտմիս, կամ կը զղջաս վայե-
լած ըլլալուդ համար այնպիսի հաճոյք մը որու հա-
մար խիղճը եւ ողնասիւնը կը յանդիմանեն զքեզ.
ուրիշ օր մըն ալ հասարակային գործերու ընթացքը
մտմտութեամբ կը գրաւէ զքեզ:

Հապա ո՛ւր թողունք սրտին վիշտերը. ահա այսօ-
պէս կը շարունակուի ամէն բան: Ամպ մը կը փարա-
տի, ուրիշ մը կը կազմուի:

Հարիւր օրին հազիւ թէ մէկը ուրախալի եւ ա-
րեւափայլ է:

Չմոռնանք ըսելու թէ այսպիսի կեանք մը վա-
րելով հանգերձ այն մարդերու թիւին մէջն ես ու-
րոնք երջանկութիւն ունին: Իսկ միւս մարդերը մնա-
յուն խաւարին ներքեւ ընկղմա են:

Բանիբուն միտքերը քիչ անգամ կը գործածեն
երջանիկ եւ ապերջանիկ խօսքը: Երջանիկ չկայ
այս աշխարհիս մէջ որ անշուշտ ուրիշ աշխարհի
մը գաւիթն է:

Մարդկային սեօր ճշմարտապէս երկու մասի կը
բաժնուի. լուսաւորեալներ եւ խաւարեալներ:

Խաւարեալներուն թիւը նուազեցնել, լուսաւոր-
եալներուն թիւը աւելցնել, այս է ահա մեր նպա-
տակը: Ասոր համար է որ մենք ուսում, գիտութիւն
կը գոչենք. կարգաւ սորվեցնելը կրակ վառել է:
Վաճկեքը կը փողփողին երբ կը հեզուին:

Սակայն ով որ լոյս կ'ըսէ, հարկաւորապէս ու
բախութիւն չբտեր: Մարդս լոյսին մէջ կը տառապի,
ծայրայեղութիւնը կ'այրի: Բոցը թշնամի է թեւին:
Այրիչ աւանց թեւարկելէ դադրելու, ա՛նա այս է հան
հարին սքանչելիքը:

Երբ պիտի ճանչնաս եւ պիտի սիրես, դարձեալ
պիտի տառապիս: Լոյսը արտօտուելով կը ծագի:
Լուսաւորեալները կուլան գէթ խաւարեալներուն
վրայ:

Վ Լ Ո Ւ Խ Բ

ԱՐՄԱՏՆԵՐ

Արկօթեան բարբառը ա՛նա խաւարեալներուն լե-
զուն է:

Միտքը իր ամենէն մթին անդունդներուն մէջ
կը յուզուի, ընկերային փիլիսոփայութիւնը իր ա-
մենէն կսկծալի խորհրդածութիւններովը գրաւելու
կը հրաւիրուի երբ թէ՛ միտքը և թէ՛ ընկերային փի-
լիսոփայութիւնը կը դիպեն այս կնճառի բարբառը
որ զձուձ ու միանգամայն պժգալի է: Ահա այս լեզ-
ունին մէջ տեսանելի պատուսաս կայ: Անոր ամէն մէկ
վանկը պատիժի գրոշմը կը կրէ: Գոեհիկ լեզունին
բռները արկօթեան լեզունին մէջ իբր դահիճին հրա-
չէկ երկաթէն աւրուած և կարծրացած կ'երեւան:
Մանուանդ մէկ քանի բառ կարծես թէ դեռ կը ծխէ:

Այն ի՞նչ խօսքը երբ կը լինու, կարծես թէ յան
կարծ մերկացող գողի մը հրաշէկ երկաթով գրողմը
ուած ուսը կը տեսնես: Գաղափարը գրեթէ չուզեր
արտայայտուիլ այս գոյականներով, որոնք վաղեմի
գառապարտ կը սեպուին: Արկիթեան լեզուն ունի
այնպիսի այլաբանութիւններ որոնք իրեն, ծայրա-
յեղ լրբութեան նայելով կը զգաս թէ գառապար-
տութեան անուրը կրած են թիարանի կամ բանտի
մէջ:

Սակայն այս ասորիինակ լեզուն իր այս սոս-
կուններովը հանգերձ և մանաւանդ թէ այս սոսկում-
ներուն պատճառաւ իրաւունք ունի իրեն յատուկ
խորշ մը պահանջելու այն մեծ և անկողմնապահ դա-
րանին մէջ ուր ժանդաճար բնիոնի ինչպէս նաև ոս-
կի շքադրամը տեղ ունի, և որ կ'անուանուի գրա-
կանութիւն:

Ով որ կ'ոնզէ թող հաւանի կամ չհաւանի, ստոյգ
է թէ արկիթեան բարբառը իրեն յատուկ համաձայ-
նութիւն և բանահիւսութիւն ունի: Լեզու մըն է
ան: Եթէ քանի մը բառերէն կը հասկցուի թէ Մանա-
րէն աւազակապետը ծամծամ է այս լեզուն. անոր
քանի մը անուանափոխութեանց շքեզութենէն ալ կը
հասկցուի թէ Վիլյուն խօսած է զայն:

Mais ou sont les neiges d'antan

(Բայց ու՞ր են անցեալ տարուան ձիւները)

Այս ամենընտիր և երեւելի ոտանաւորը արկի-
թեան ոտանաւոր մըն է: Տողին վերջը «անթանջը,
որ է անթէ աննօմ», թիւներու արկիթեան լեզուին

մէկ բան է որ կը նշանակէ անցեալ տարի, և ըն-
դարձակ նշանակութեամբ առջի ժամանակներ: Ասկէ
երեսունը հինգ տարի առաջ 1827ին թիապարտնե-
րու մեծ կարաւանին ուղեւորութեան միջոցին ու-
զողը դեռ կրնար կարգալ պիսէթրի զնդաններու Լե-
կին մէջ յետագայ առածը զոր թիարանի գառապար-
տուած թիւնեւի թագաւոր մը պատին վրայ փորա-
գրած էր բեւեով մը. կոր կը նշանակէ. «Հին ժա-
մանակի թագաւորները օծուելու կ'երթային միշտ:
Այս թագաւորը կը խորհէր թէ օծումը թիարանն էր:

.....

Եթէ միայն գրական տեսութեամբ նկատուի.
չկայ ուսում մը որ այնքան հետաքրքրական և ար-
դիւնաւոր լլլայ որքան է արկիթեան բարբառին
ուսումը:

Լեզուին մէջ ամբողջ լեզու մըն է, տեսակ մը
հիւանդային այտո մ է, միասակար պատուաստ մըն է
ան որ բոյսեր արտադրած է. հին գաղղիական կոճ-
ղին վրայ արմատ բռնած անպիտան տունկ մըն է և
սոսկալի տերեւները լեզուին մէկ կողմին վրայ բո-
լորովին կը սողան:

Արկիթեան լեզուին առջի տեսքը, ոամկային.
տեսքը կրնայ անուանուիլ այս: Բայց որոնք որ լե-
զու մը պէտք եղաւ կերպովը, այսինքն երկիրը զըն-
նող երկրաբաններու պէս զննել գիտեն, պիտի տես-
նեն որ արկիթեան լեզուն բոլորովին նոր երեւան
եւած լեզուային երկիր մընէ է:

Այս երկիրը աւելի կամ նուազ պեղելով արկիթ-
եան բարբառին մէջ, ժողովդային հին ֆրանսերէնին

ներքե գաւառական բարբառի, սպանիերէնի, իտալերէնի, արեւելեանի որ Միջերկրական ծովու նաւահանգիստներուն լեզուն է, անգլերէնի և գերմաներէնի բառեր կը գտնես. նաեւ վիպասանութիւն կը գտնես երեք տղոսկէն ալ. ֆրանսական վիպասանութիւն, իտալական վիպասանութիւն, ռումանական վիպասանութիւն, լատիներէն, պասգերէն և կեզ տերէն:

Խորին և այլանդակ պատմութիւն: Ստորերկրեայ շէնք զոր ամէն թշուառները միաբանութեամբ շինած են: Ամէն մէկ տնիծուած ցեղ իր հողը բերած, ամէն մէկ վիշտ իր քարը տուած, ամէն մէկ սիրտ իր կոպիճը նետած է հոն: Չար ու գձուձ կամ բարկալի հողիներու բազմութիւն մը որ աշխարհէս անցնելով գնաց և յաւիտենութեան անդունդը աներեւոյթ եղաւ, գտնթէ ամբողջապէս այս ստորերկրեայ շէնքին մէջն է և կերպով մը տակաւին կը տեսնուի հրեշալին բառի մը ձեւին տակ:

Կ'ուզե՞ս սպանիերէն տեսնել արկթեան լեզուին մէջ. գոթական հին արկթեան բառերը կը վխտան անոր մէջ, ինչպէ՞ս «պօֆէթ» բառը որ «պօֆրթօն» բառէն ելած է, և այլն:

Իտալերէն կ'ուզես, անա «սրատա (սուր) բառը որ «սրարթա» բառէն ելած է...: Անգլիերէն կ'ուզե՞ս. անա «պիլօ» (եպիսկոպոս) բառը որ «պիլը» բառէն ելած է: Գերմաներէն կ'ուզե՞ս. անա «գալէօր» (ծառայ) բառը որ «քէլլէր» բառէն ելած է...: Լատիներէն կ'ուզե՞ս. անա «ֆրանսի» (խորտակել) բառը որ «ֆրանճերէ» բառէն ելած է, և այլն...:

.....

Այս բանասիրական սկիզբներէն ի գաւտ արկթեան լեզուն ուրիշ աւելի բնական արմատներ ունի որոնք կրնայ ըստ իր թէ նոյնիսկ մարդու մտքէն ծագում կ'առնեն:

Նախ բառերուն ուղղակի ստեղծումը: Հոս է լեզուններուն գաղափար: Նկարագրել բառերով որոնք չգրեմ ինչպէ՞ս և ինչու պատկերներ ունին: Այս է ամէն մարդկային բարբառին նախնական հիմք. կըրնայ աւելն մարդկային բարբառի կրանիթը անուանուիլ այն: Արկթեան բարբառին մէջ կը վխտան այս տեսակ բառեր, անմիջական բառեր. չգրեմ ո՛ւր և որմէ շինուած միակտուր բառեր առանց ստուգաբանութեան, առանց նմանութեան, առանց անանցումի, առանձին. բարբառոս, երբեմն ալ սոսկալի բառեր որոնք արտայայտութեան տարօրինակ զօրութիւն մը ունին և որոնք կ'ապրին. ինչպէս են թօլ որ պուրօ (դահիճ) կը նշանակէ, ըստուէն որ թիպալը (սատանայ) լսել է, եւ այլն:

Այս և առանց նման շատ բառեր կան որոնք զարմանալի են, և որոնք կը պահեն ու կը ցուցնեն. աս առանց մէկ քանին, ինչպէս է «րապուէն» բառը, ծաղրաշարժ և միանգամայն սոսկալի են. լսողը զէմքը ծածմեղով կրկնուպ մը տեսնել կը կարծէ:

Երկրորդ այլաբանութիւնը:
Ամէն բան ըսել և ամէն բան պահել ուղղակեղ. ուր մը յակուցութիւնն է շատ այլաշրջիկ խօսքեր ուսնենալ:

Այլաբանութիւնը հանելուկ մըն է որ կ'ապաւիտի գողութիւն մը ընելու պատրաստուող գողը. փախչելու միջոց պատրաստող բանաբարկեալ: Քարկթեան լեզուի սէջ շատ այլաբանութիւններ կան ինչպէ՞ս «թօրթիյիլ» որ «մանժէ» (ուտել) «էօն թա» որ «էօն վէօլէօր տը բէն» (հացի գող մը) կը նշանակէ, և ն.:

Աւրեմն արկօթեան լեզուն հեռզհեռէ առջի միջո
թէն երկրորդը դալով, վայրենական և նախնական
վիճակ ունեցող բառերը կը սկսին այլաբանական ի
մաստ մը ունենալ, ինչպէս է տիապլը բառը որ բա
պուէն ըլլալէ դադարելով կ'ըլլայ պուլանժէ, այսինքն
հացը փուռը նեռող, և այլն:

Երրորդ կերպն է հայթայթել: Արկօթեան բար
բառը լեզուին շնորհիւ կ'ապրի: Հաճոյցը համեմատ
կը գործածէ զայն, պատահաբար անոր այս կամ այն
բառը կ'առնէ եբր հարկը պահանջէ. համառօպագէս
և տձեւօրէն այլախոխելով բաւական կը գործածէ:
Երբեմն այս այլաձեւեռած սովորական բառերը բուն
արկօթեան բառերու հետ խառնելով նկարչային խօս-
քեր կը շարադրէ որոնց մէջ զգայի է նախորդ երկու
տարրերուն, այսինքն ուղղակի սանգձուառ և այլա
չըջուած բառերու խառնուրդը, ինչպէս սա խօսքը՝
էլը գա ժասփին ժը մարօն քը լ = բուլօթ տը Բանս
թէն թրիմ ասն լը սապրի որ կը նշանակէ. Եունը
կը հաչէ՝ կասկած ունիմ թէ Բարիզի ուղեկառքը ան-
տառն նանցնիր»:

Ետ անգամ արկօթեան բարբառը մտիկ բնող-
ները շիթեցնելու համար լեզուին ամէն բառերուն
վերջը տձեւ պոչ մը կ'աւելցնէ, այլ, օրկ, իէրկ վեր-
ջաւորութիւններ կը գնէ ինչպէս է սա խօսքը. —
«Վուգիէրկ թրուվար պօնօրկ սը ժիկօմիւչ», որու
ճիշդ ֆրանսերէնն է՝ «թրուվէվու սը ժիկօ» պօն, և
որ կը նշանակէ՝ այս զիստը հաճելի՞ է ձեզ: Գար-
թուչ աւագակապետը այս խօսքը ուղղած է բանտա-
պահի մը գիտնելու համար թէ արդեօք փախ-
չելու համար իր առաջարկած գուժարը ընդունելի՞
է անոր...:

Այսպէս արկօթեան լեզուն հեռզհեռէ կը լուծ-
ուի և կը վերակազմուի. մթին և արագընթաց աչօ

խառութիւն որ լեւա կանգ չառնէր: Տասը ասրուան
մէջ աւելի ճամբայ կ'առնէ քան լեզուն տասը դարի
մէջ: Այսպէս արկօթեան «լարթէն» (հաց) բառը
«լարթիֆ», «չիգ» (եկեղեցի) բառը «էկրուժուար»
կ'ըլլան, և այլն:

Գարթուչի լեզուն թերեւս երբայեցեքէն սեպուի
լասընէրի: Այս լեզուին ամէն բառերը մշտնջենա
պէս խոյս կուտան զիրենք արօթասանող մարդերուն
պէս:

Սակայն ժամանակ ժամանակ և նոյնիսկ այս
չարժուժին պատճառաւ հին արկօթեան լեզուն վերս
տին կ'երեւայ և նոր կը դառնայ: Ունի իր կեդրո-
նատեղիները ուր կը պահուի: Թամփլը տասնըօթե-
րորդ դարու արկօթերէնը կը պահէր. Պիտէթը՝ երբ
բանան էր՝ Թիւներուն արկօթերէնը կը պահէր...:
Բայց և այնպէս մշտնջենական շարժումը դարձեալ ոչ
նուազ կը հետեւի իր օրէնքին:

Փիլիսոփան եթէ դիտելու համար կարենայ վայր-
կեան մը անշարժ բնել այս լեզուն որ անընդհատ
կը ցնդի, ցաւագին և օգտակար խորհրդածութիւն-
ներ ընելու կը ստիպուի:

Չկայ զննութիւն մը որ այս լեզուին զննու-
թեան չափ ազդու ըլլայ և դասեր պարունակէ: Ար-
կօթեան լեզուն չունի այլաբանութիւն մը, չունի
ստուգաբանութիւն մը որ դաս մը չպարունակէ: Այս
լեզուն խօսողներուն մէջ «պարթ» (զարնել) «ֆէն
տըր» (կեղծել) կը նշանակէ հիւանդութիւն մը կը
զարնուի. խաբէութիւնը անոնց ոյժն է:

Այս մարդիկ երկու անբաժանելի գաղափարներ
կը համարին մարդը և մթութիւնը: Անոր համար
«սօրկ» կ'անուանեն գիշերը և «օրկ» կ'անուանեն
մարդը:

Մարդօ խաւարի ամանցեալ մըն է:

Այս մարդերը սովորած են նկատելու մարդկային ընկերութիւնը իբր իրենց մայրաքաղաքը, իբր իրենց մայրաքաղաքը, և ահա այս պատճառաւ երբ իրենց ազատութեան վրայ կը խօսին՝ առողջութեանը վրայ խօսող մարդու մը պէս կը խօսին. օրինակի համար անոնց մէջ հիւանդ կ'անուանուի այն որ ձերբակալուած է. մեծած կ'անուանուի այն որ դատապարտուած է:

Չորս քարաշէն պատերու մէջ փակուած բանտարկեալի մը համար ամէնէն սոսկալի բանն է հոն տեսակ մը սառնային կուսութիւն պահել. բանտարկեալը կուտանոց կ'անուանէ զնորանը: Այս անտարկեալին մէջ արտաքին կեանքը միշտ իր ամէնէն զուարթ տեսքովը կ'երեւայ. բանտարկեալին ուրիշը չըթայուած են. թերեւս կարծես թէ անիկա կը մըծածէ ուրիշներուն այն փափուկ պաշտօնին վրայ որ է քալել. բայց ոչ. բանտարկեալը ուրիշներուն չէ թէ քալելու այլ պարելու պաշտօնը միտքը կը բերէ. ուստի երբ կը յաջողի սղոցելու իր շղթաները. նախ առաջ կը մտածէ թէ հիմա ա՛յլ կրնայ պարել և սղոցը պատթրէնկ (պար) կ'անուանէ:

Աւազակը երկու գլուխ ունի. մէկը այն է որ կը արամախոհէ իր գործողութեանց վրայ և կ'առաջնորդէ զայն մինչեւ մահը, միւսն այն է զոր իր մահուան օրը ուսերուն վրայ կը կրէ աւազակը սօրպան կ'անուանէ այն գլուխը որ ոճրագործութիւն կը խրատէ իրեն, և թրօնը կ'անուանէ այն գլուխը որ իր մեղքը կը սրբէ:

Երբ մարդ մը ա՛յլ մարմնոյն վրայ ցնցոտիներ և սրտին մէջ ժուլութիւններ կ'ունենայ միայն, երբ կը հասնի նիւթական և բարոյական կրկին նուաստութեան այն կէտը զոր «կէօ» (մուրացիկ և անառակ) բառը իր երկու նշանակութեամբ կը բացատրէ, ալ

ոճրագործութեան պատրաստուած է և աղէկ սրուած դանակի մը կը նմանի և ահա այս պատճառաւ արօկութեան բարբառը չէ թէ «կէօ», այլ — «րէկիւլէ» (սուր) կ'անուանէ զայն — ի՞նչ է թիարանը. գեհեանապարտութեան խարոյկ, մը գեհեան մը: Թիարապարտը կ'անուանուի «ֆակօ» (խուրձ) մը: Վերջապէս չարագործները ի՞նչ անուն կուտան բանտին. զպրոց: Այս բանէն պատժապարտներու զգաւտութեան վերաբերող ամբողջ կանոնագրութիւն մը կըրօնայ արտադրուի:

Կ'ուզես գիտնալ թէ ո՛ւր շինուած են թիարանի երգերուն մեծագոյն մասը, այն հագներգները որոնք մասնաւոր բառարանի մէջ «լիբլօնֆա» կ'անուանուին:

Կարգա՛ ուշադիր յետագայ տողերը.

Բարիգի Շաթլէին (բանտ) մէջ մեծ և երկայնաօճեւ գետնափոր մը կար: Այս գետնափորը Սէն գետին մակերեւոյթէն սկսելով վերէն վար ինը կանգուն խորութիւն ունէր, առանց պատուհան, ոչ ալ երդ ունենալու. իր միակ բաց տեղն էր դուռը. մարդիկ կրնային այս գետնափորը մտնել, բայց օդը ոչ: Այս գետնափորին ձեղունը քարաշէն գմբէթ մը, իսկ յատակը տասը մատնաչափ տիգմ էր:

Սալաքարներով յատակուած էր այն առաջուց, բայց գետին ջուրերուն մղուժը սալայատակը փառած և աւերած էր. Գետնափորին մէկ կողմէն միւս կողմը ձգուած երկայն գերան մը կար որ գետնէն ութը ոտք բարձր էր. գերանին վրայ տեղ տեղ երեք ոտք երկայնութեամբ շղթաներ կը կ'ախուէին որոնց ամէն մէկին ծայրը անուր մը կար: Թիարանը նեաուելու դատապարտեալ մարդերը ահա այս գետնա-

փորը կը դրուէին ուր կը կենային մինչեւ Քո լօնթ թիարանը երթալու օրը:

Այս դատապարտեալները կը հրուէին դէպի այն գերանին ներքեւ ուր ամէն մէկին շղթան մուծին տատանելով անոր կ'սպասէր: Շղթաները՝ կախուած թեւերու և անուրները բացուած ձեռքերու պէս այն թշուառները վզէն կը բռնէին: Առոնք այն շղթաներով կը կապուէին և հոն կը ձգուէին: Շղթաները շատ կարճ ըլլալով շղթայակապները չէին կրնար պառկիլ: Թշուառները այս գեանափորին մէջ, այս խաւարած անդունդին յատակը, այս գերանին ներքեւ գրեթէ իբր կախուած անշարժ կը կենային, անլուր ջանք կ'ընէին ծռելու և հայր կամ ջուրի փար չը առնելու համար. գմբէթը իրենց գլխուն վերեւն էր. ամէն մէկին սաքը տիղմին մէջ մխուած էր մինչեւ սրունքին կէսը. ամէն մէկուն կղկղանքը ծունկին ետեւի կողմին վրայէն կը հոսէր. յոգնաբեկ կը չարչարուէին, իրենց ազդրերու և ծունկերուն վրայ կը ծռէին, հանգստանալու համար շղթային կը կառչէին, սաքի վրայ միայն կրնային քնանալ, և անուրին օղակը այնքան նեղ կուգար իրենց վիզին որ ամէն բոլոր կ'արթննային. ոմանք ամենեւին չէին արթննար:

Ուտելու համար ներքանով իրենց խոտուցին վըրայէն մինչեւ իրենց ձեռքը կը վերցունէին այն հասցը որ տիղմին մէջ նետուած էր իրենց համար: Արքան ժամանակ կը կենային այսպէս: Ամիս մը, երկու ամիս, երբեմն մեց ամիս. մէկը տարի մը կեցաւ:

Թիարանի նախասենեակն էր այս գեանափորը, ուր կը նետուէր ով որ թաղաւորին մէկ նապաստակը կը գողնար:

Այս գեհեհական գերեզմանին մէջ ի՞նչ կ'ընէին

անոնք. ինչ որ կարելի է ընել գերեզմանի մէջ, այսինքն կը հոգեվարէին, և ինչ որ կարելի է ընել դժոխքի մը մէջ, այսինքն կ'երգէին: Վասն զի ուր որ ալ յոյս չկայ, երգը կը մնայ: Մալթայի թիարանին ջուրերուն մէջ երբ թիանաւ մը կը մօտենար, թիերուն ձայնէն առաջ կը լսուէր: Խեղճ Սիւրվէն սան որ գաղտորս մը ըլլալուն համար Շաթըլէի գետ նափորէն անցած էր. կ'ըսէր.

«Տաղաչափութիւնները պաշտպանեցին զիս:»

Անկարեւորութիւն բանահիւսութեան: Ի՞նչ օգոտունի տաղաչափութիւնը: Արկօթեան երգերուն գրեթէ ամենն ալ Շաթըլէի այս գեանափորին մէջ շինուած են: Մօնկօմերիի թիանաւին մեղմաձայն հազներգը Բարի կրան-Շաթըլէի զնդանէն ելած է «թիմալու միզէն», «թիմալու միզօն»: Այս երգերուն մեծ մասը տխրալի մէկ քանին զուարթ, մէկը սիրային է:

Որքան ալ աշխատիս, բնաւ չպիտի կրնաս ջնջել մահդկային սրտի սա յաւիտենական մնացորդը՝ որ է սէրը:

Այս մթին գործողութեանց հեղինակները գաղանիք կը պահեն: Գաղտնիքը ամէնուն բանն է. Այս թշուառներու համար գաղանիքը — միութիւն է որ միաորութեան հիմը կը սեպուի: Գաղտնիքը գուրս տալը այս վայրենաբարոյ հասարակութեան ամէն մէկ անդամէն բան մը կորցել է. Արկօթեան ազդու բարբառին մէջ «աէնօնսէ» (Տատնել) բառին տեղ «ման ժէ լը օրսօ» (պատառ ուտել) կ'ըսուի: Իբր թէ մատնիչը ամէնուն սնունդէն մաս մը իրեն կը քայէ, և ամէն մէկուն միտին մէկ պատաստվը կը սնանի:

Ի՞նչ է ապտակ մը ընդունիլը: Սովորական այ-

լաբանութիւնը կը պատասխանէ. երսունը երկու
մքաք (չանտէլ) տեսնել է այն: Արկիթեան բարբառը
հօս կը միջամտէ և փոխանակ զչանտէլ ըսելու զգա-
մութիւնը կ'ըզէ: Ասոր վրայ սովորական բարբառը
«սուֆլէ» (ապտակ) բառին հոմանիշ կը ցուցնէ զգա-
մութիւնը բառը:

Այսպէս արկիթեան բարբառը այլաբանութենէ,
իբր անհաշուելի զօրութենէ մը մղուելով կերպով մը
վարէն վեր կը թափանցէ. և աւաղակներու այրէն-
ճեմարանը կը բարձրանայ և ահա Բուլայլե՛՛՛ Վժ'ա.
լիւմ մա գամութիւն (ճրագս կը վառեմ) ըսելովը. վօլ.
թէր կը գրէ. «Լանկլըվիէլ լա Պօմէլ մէրիթ սան
գամութիւն» (Լանկլըվիէլ լա Պօմէլ հարիւր ապտակի
արժանի է):

Արկիթեան բարբառը ո՛րքան պեղուի, այնքան
նոր բան մը կը գտնուի: Ով որ այս տարօրինակ
բարբառը զննէ և խուզարկէ, կը հասնի այն խորհր.
գաւոր կէտը ուր մարդկային կանոնաւոր ընկերու-
թիւնը և անիծեալ ընկերութիւնը մէկըմէկ կ'աբելով
կ'անցնին:

Գողը նոյնպէս իրեն յատուկ թնթանողի ճարակը
գողանալի նիւթը ունի. այսինքն դուն, ես ով որ
կ'անցնի, գողը բանդը կ'անուանէ այս ճարակը. որ
Բան («բէօ» ամէն մարդ) բառէն ելած է: Արկիթեան
բարբառը թիապարտ եղած բանն է:

Կը զարհուրինք երբ կը տրանենք թէ մարդու
միտքը կրնայ եղեր այսքան նուաստանալ, կրնայ ե-
զեր մինչեւ այս աստիճան վար իջնել և հոն կաշկանջ
դուիլ ճակատագրին մթագին բռնակալութիւններէն,
կրնայ եղեր այս անդունդին մէջ կապուիլ չգիտեմ
ի՞նչպիսի կապերով:

Ո՞վ եղկելի միտք թշուառներու:

Աւա՛ղ, միթէ մարդկային հոգին օգնող մը պիտի

չուենայ այս մթութեան մէջ. մի՞թէ ճակատագրէն
գառապարտուած է մշտնջենապէս հոն սպասելու միտ-
քին, փրկիչին, Պէգասներու և Հիբոկրիբներու ան-
բաւ ձիաւորին այն արշալուսազոյն մարտիկին, այն
ապագային փողփողուն ապեախին որ թուարկելով
երկինքէն կ'իջնէ: Մի՞թէ միշտ պարապ տեղը օգնու-
թեան պիտի կանչէ տեսլականին լուսեղէն նիզակը.
միթէ դատապարտուած է չարութեան զարհուրելի
կերպով մը գէպ անդունդին յատակը իջնելը լսելու,
և սոսկալի ծովին ներքեւ հեազնեա՛յ իր քով ընդ-
նշմարելու այս արագօնական գլուխը, այս անագին
բերանը որ փրփուր կը ծամէ. այս ամենի օձը որ
մագիլնէրով, ուսոյցներով և օղակներով կը տատա-
նի և կը յառաջանայ. միթէ՞ պէ՞ք է որ մարդկային
հոգին հոն, այն անդունդին յատակը մնայ անլոյս և
անյոյս, այն զարհուրելի հրէշին մատնուելով որ
հեազնեա՛յ կը մօտենայ և անոր հօտը կ'առնէ անորո-
չապէս. մի՞թէ պէ՞ք է որ հոն այսպէս նահատակ-
ուելու սպասէ հերարձակ, սարսուռով, թեւերը գա-
լարելով և մշտնջենապէս կապուելով գիչերային
ժայռին խաւարէն պաշարուող սպիտակ, մերկանպամ
և ախուր Անտրոմէտին պէս:

Գ Լ ՈՒ Խ Գ.

ԱՐԿՕԹԵԱՆ ԲԱՐԲԱՌ ՈՐ ԿՈՒԼԱՅ, ԱՐԿՕԹԵԱՆ ԲԱՐԲԱՌ ՈՐ ԿԸ ԽՆԴԱՅ

Ինչպէս կը տեսնուի. արկօթեան բարբառը, չորս հարիւր տարի առաջուան ինչպէս նաև արդի ժամանակիս արկօթեան բարբառը իր մէջ կ'ամփոփէ այն խորհրդական տխուր չօգան որ ամէն բառերուն երբեմն արտուած ընթացք մը, երբեմն սպառնալի կերպարանք մը կուտայ: Մարդ այս բառին մէջ կ'զգայ Գուր տէ Միրազլըյի մուրացկաններու հին վայրենական պատմութիւնը այն մուրացկաններու որոնք թուղթ կը խաղային իրենց յատուկ խաղերով, որոնց մէկ քանին մնացած են մինչև հիմա: Օրինակի հա-

մար քրոպաթիւնի ութնոցը ութը խաչաձև տերև ունեցող մեծ ծառ մը կը պատկերացնէր. որ անտառ տին տեսակ մը ցնորական կերպարանաւորութիւնն է: Այս ծառին տակ վասուած կրակ մը կը տեսնուէր որու վրայ երեք նապաստակ որսորդ մը կը խորոճ վէին շամփուրով, և ետեւն ալ ուրիշ կրակի մը վրայ ծխող սան մը կը տեսնուէր որու մէջէն շունի մը գլուխը կ'ելլէր:

Ամենասոսկալի բան մըն էի խաղի թուղթի մը վրայ նկարուած այս վրիժարութիւնները հրատաներու առջեւ որոնք մագսանենդերը կը խորովէին և կաթ-սային առջեւ որ դրամանենդերը կը խաչէր:

Արկօթեան աշխարհի մէջ մօքին ընդունած դասնազան ձեւերուն ամէնն ալ, նաև երգը, նաև ծաղրը նաև սպանալիքը այս անկար և մշտաբեկ յատուկութիւնը ունէին:

Ամէն երգերը որոնց քանի մը եղանակները մինչև ցարդ մնացած են, այնքան խոնարհական և ոգորմագին էին որ լսողին լացը կուգայ:

«Բէկրը» (զող) կ'անուանուի խեղճ «բեկրը», և միշտ նապաստակ մըն է որ կը պահուին սկիկ մըն է որ խոյս կուտայ. թռչոնն մըն է որ կը վախճի: Հաղիւ հազ կը բողոքէ. հառաչելը բաւական կը համարի. իր հեծումներուն մէկը մինչև մեզ հասած է:

«Չեմ հասկնար թէ ինչպէս Աստուած, մարդերու հայրը կրեար տանջել իր զաւակները և թոռները, և անոնց աղաղակները լսել առանց ինքն ալ տանջուելու»:

Թշուառը՝ իր որ ժամանակ կ'ուսննայ խորհելու կը փօքրնայ օրէնքին առջեւ և կը նուստանայ ընկերութեան առջեւ, փորի վրայ կը պառկի. կ'աղեր-

սէ, դէպի գթութեան կողմը կը դառնայ. կ'զգաս թէ ան իր յանցանքը կը ճանչնայ.

Անցեալ դարու կէսի միջոցները փոփոխութիւն մը եղաւ. Բանտերու երգերը գողերու նազարաթները կրնայ ըսուիլ թէ լրբենի և զուարթ շարժում մը առին:

Տխրալի «մալիւրէ»ի յաջորդեց «լաթիֆլա»: Տասնըութերորդ դարի մէջ թիանաւերու, նաւաբանտերու և թիապարտներու գրեթէ բոլոր երգերը սառանայական և անիմանալի զուարթութիւն մը ունին: Այս երգերուն մէջ յետագայ ճոնչաձայն և ոստոսաուն նաքարաթը կը լսուի որ կրնայ ըսուիլ թէ լուսածին նշոյլէ մը լուսաւորուած և կարծես թէ սրբնագահար շրջմոլի հուրէ մը անտառը նետուած է:

Միրլապապի սիւրլապապօ
Միրլիթօն բիպօն բիպէթէ
Սիւրլապապի միրլապապօ
Միրլիթօն բիպօն բիպօ:

Աւագակները կ'երգէին զայս գետնափորի մը մէջ կամ ակտառի մը ծայր մարդ մը մորթելով:

Ետ'նր ախտանշան: Տասնըութերորդ դարու մէջ սա ախտը դասերուն հինօրեայ թախձութիւնը կը փարատի: Ա'լ անոնք կը սկսին խնդալ, կը ծողորն Աստուածը և թագաւորը:

Լուի ԺԵ. գահակալած ըլլալով, արկօթեան աշխարհի մարդիկը Բարիզի մարքիզ կ'անուանեն Ֆրանսայի թագաւորը: Ահա գրեթէ զուարթ են ալ, Տեսակ մը թեթեւ լոյս կ'եկնէ այս թշուառներէն, իբր թէ իրենց խիղճն ալ թեթեւցած ըլլար:

Մթութեան այս ողորմելի ցեղերը ա'լ ոչ միայն

յուսարեկ յանդգնութեամբ կը մտածեն: Ուրկէ կը հասկցուի թէ անոնք իրենց ոճրագործ ըլլալը զգալէ կը դադրին և կ'զգան թէ նաև խորհելու և մտախօհելու պաշտօն ունեցողներու մէջ չգիտեն ի'նչպիսի նեցուկներ են: Թէ գողութիւն և աւարառութիւնը կը սկսի՝ նաև վարդապետութեանց և իօսատակութեանց մէջ յամրաբար գետեզուիլ. և քիչ մը կորսընցընել իրենց տգեղութիւնը, այս տգեղութենէն մեծ մաս մը այն վարդապետութեանց և իմաստակութեանց տալով. թէ վերջապէս անագին և մտալուծ պայթիւն մը տեղի պիտի ունենայ եթէ իրերու այս վիճակին առջեւ չառնուի:

Պահ մը կանգ առնենք: Զո՞վ կ'ամբաստանենք հոս. մի՞թէ տասնըութերորդ դարը. մի՞թէ անոր փիլիսոփայութիւնը:

Անշուշտ ոչ: Տասնըութերորդ դարու արդիւնքը ողջատիթ և օգտակար է: Հանրագիտականները Տիտրոյի առաջնորդութեամբ, Ֆիզիօղրաթները (տնտեսագէտ) Թիւրկոյի առաջնորդութեամբ, փիլիսոփայականները՝ Վօլթէրի առաջնորդութեամբ, իւթօփեանները՝ Բուսօի առաջնորդութեամբ, չորս նուիրական լէգէոններ են:

Վարդակութիւնը անոնց կը պարտի դէպի լուսաւորութիւն առած իր յառաջդիմական անբաւ քայլերը: Անոնք մարդկային օեռի չորս յառաջընթացներն են որոնք յառաջդիմութեան աշխարհի չորս գլխաւոր ծայրերը կ'երթան. Տիտրօ դէպի գեղեցիկը, Թիւրկօ դէպի օգտակարը, Վօլթէր դէպի ճշմարիտը, Բուսօ դէպի արդարը:

Բայց փիլիսոփաներուն քովը և վերելք իմաստակները, այսինքն առողջարար բոյսերուն հետ խառնուած թունալի խոտեր, կոյս անտառին մէջ մոլախինթեր կային:

Մինչդեռ դահիճը Արեարութեան պայտտին մէջ սանդուխին վրայ դարուս օգտախնները սեպուող մեծ գիրքերը կ'այրէր. տեսակ մը գրադէտներ, որոնք այսօր սոսոցուած են՝ արքայական թոյլտուութեամբ չգիտեմ ինչպիսի տարօրինակ և ապակեանակիր գրքեր կը հրատարակէին զոր թշուառները անյագաբար կը կարդային:

Այս հրատարակութեանց մէկ քանին, որոնք իշխանէ մը կը պաշտպանուին, — մասնաւոր և տարօրինակ պարագա, — «Գաղտնի թանգարան»ին մէջ դեռ կը կեման: Մակերեւոյթին վրայ շէին նշմարուեր այո իրողութիւնները որոնք խորին այլ անձանօթ են:

Երբեմն իրողութեան մը վտանգը նոյն իսկ իր մթութիւնն է: Ժողովրդային բազմութեանց մէջ այն ատեն թերեւս ամենէն վատաոզոյ գեանափորը պէ զոյ գրադէտն է Բէսթիֆ Տը Լա Պրըթօն:

Իոյր Եւրպայի յատէկ այս աշխատանքը ամէն անգէ աւելի Գերմանիոյ մէջ աւերումներ ըրաւ: Գերմանիոյ մէջ ժամանակ մը, զոր Շիլլէր իր «Աւազակներ» հոչակաւոր թատերգութեան մէջ կ'ամփոփէ զողութիւնն և աւարառութիւնը իւր բողոքարկու կը կանգնէին սեփականութեան և աշխատութեան դէմ, քանի մը տարրական, ճշմարտաձեւ և օխայ, առերեւութապէս ճիշտ այլ իրապէս այլանդակ գաղափարներ իրենց կը յատկանէին այս գաղափարներով կը ծածկուէին, անոնց մէջ կ'աներեւո թանային կերպով մը, վերացական անուն մը կ'առնէին և սկզբունքներու կարգը կը մտնէին:

Եւ այս կերպով աշխատասէր, վշտարեկ և պարօկեշտ ժողովուրդներու մէջ կը չըջարեուէին նաև խառնուրդը պատրաստող անխոհեմ տարրալոյծներէն գաղտնի, նաև այս խառնուրդը ընդունող մարդկային

բազմութիւններէ գաղտնի: Այն անգամ որ այսօրեկ իրողութիւն մը կ'արտադրուի ծանրակշիռ բան է: Տառապումէն բարկութիւնը կ'ամառարի և մինչդեռ բարեբաստ մարդերու դասերը կը կուրնան կամ կը քնանան, վասն զի քնանալն ալ աչքերը գոցել է միշտ, մարդկային ապերջանիկ դասերու տեսլութիւնը իր ջանք կը վառէ անկիւն մը քաշուելով մտախօհող ցաւագին կամ անկատար մտքի մը պէս և կ'սկսի մարդկային ընկերութիւնը քննել: Ատելութեան քընսնութիւնը սոսկալի բան մըն է:

Եթէ ժամանակներու ձախորդութիւնը ուզէ, այս քննութեանէն կրնայ հետեւիլ այն անարկու սասանումները որոնք ատենօք «Յակոբութիւն»ներ կ'անուանուէին, որոնց քով լոկ քաղաքական շարժումները տղայական խաղալիքներ են և որոնք չէթէ հարստահարողին դէմ հարստահարեալին կռիւն են, այլ բարեկեցութեան դէմ շարեկեցութեան ապստամբութիւնն են:

Այն ատեն ամէն բան կը փլի:

Յակոբութիւնները ժողովրդային շարժեր կը սեպուին:

Գաղղիական յեղափոխութիւնը, լաւութեան այս անբաւ գործը, անա այս վտանգին առաջըր առաւ, վտանգ՝ որ տասնրութերորդ դարուն վերջերը թերեւ մօտալուտ էր Եւրոպայմ մէջ:

Գաղղիական յեղափոխութիւնը որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ սուսերակիր տեսլականը կանգնեցաւ, և միեւնոյն բուռն շարժումով շարութեան դուռը գոցեց և բարութեան դուռը բացաւ:

Լուծեց զժողովութիւնը, հրապարակեց ճշմարտութիւնը, ջնջեց ապանակվր հոօը, մաքրեց դարը, պսակեց ժողովուրդը:

Կրնայ ըսուիլ թէ Ֆրանսական յեղափոխութիւնը

վերստին ստեղծեց մարդը և անոր հոգի մը եւս արեւու որ է իրաւունքը:

Տասնըիններորդ դարը անոր արդիւնքը կը ժառանգէ և օգււտը կը քաղէ, եւ այն ինկերային մեծ աղէտները զոր քիչ մը առաջ կը ցուցնէինք, այսօր բացարձակահեղէս անկարելի է:

Կոյր է ան որ կ'ամբաստանէ յեղափոխութիւնը, ապուշ է այն որ կը վախնայ անկէ. ինչ որ է պատուաստը ծաղկի հիւանդութեան նկատմամբ, նոյն է և յեղափոխութիւնը յակոբութեան նկատմամբ:

Փա՛ռք յեղափոխութեան, ընկերային կացութիւնները փոխուեցան: Մեր արիւնին մէջ ա՛յլ աւառական և միապետական հիւանդութիւններ չկան: Մեր կազմութեան մէջ ա՛յլ միջին դար չկայ:

Ա՛յլ անցան այն ժամանակները ուր ներքին զարհուրելի իրեր վիտուսով կը պայթէին, ուր մարդիկ իրենց ոռքերուն ներքեւ խորին ձայնի մը անորոշ արշաւումը կը լսէին, ուր քաղաքակրթութեան օշխարհին երեսը չգիտեմ ինչ խլարդներու գեանափորները կը յուզուէին՝ յայտնապէս, ուր երկիրը կը ձեղքուէր, ուր խոռոչներուն վրան կը բացուէր, եւ ուր յանկարծ գեանէն հրեշային գլուխներու ելլելը կը տեսնուէր:

Յեղափոխական զգացումը բարոյական զգացում մըն է: Իրաւունքը զգալու կարողութիւնը երբ կը բարգաւաճի՝ պարտաւորութիւնն ալ զգալու կարողութիւնը կը բարգաւաճեցնէ:

Ամէնուն օրէնքն է ազատութիւնը որ Բօպէս-րիէի սքանչելի սահմանումին համեմատ կը վերջանայ ուր որ կ'սկսի ուրիշին ազատութիւնը 1789էն ի վեր ժողովուրդը վօեմ անհատականութեամբ կը զարգանայ:

Ա՛յլ չկայ աղքատ մը որ իր իրաւունքը ունենա-

լով չունենայ նաեւ իր ճառագայթը. անօթի մեռնողը իր սրտին մէջ Յրանսայիչ պարկեշտութիւնը կը զգայ. քաղաքացիին արժանապատուութիւնը ներքին ասպար մըն է. ով որ ազատ ըլլաւ, խղճահար է. ով որ քուէ կուտայ. կ'իշխէ:

Ասկէ կը հետեւի չքաւոր դասերու անապակասութիւնը. ասկէ կը հետեւի միասակար ցանկութեան, վիժումը, ասոր շնորհիւն է որ այքերը դիւցազնաբար վար կը նային հրապոյրներու առջեւ: Յեղափոխական ժաքուրի ազգումը այնքան փրկաւէտ է որ ազատումի օր մը, Յուլիոս 14ին, Օգոստոս 10ին ա՛յլ խուժան չգտնուիր:

Լոյս և մեծութիւն ստացող մարդկային բազմութեան առաջին աղաղակն է.

— Մեռե՛ին գողերը:

Յառաջդիմութիւնը պատուաւոր մարդ է, տեսլականը և բացարձակը ացցորդի գրպանի թաչկինակը չեն թոցներ:

1848ին որո՞նք էին տյն մարդիկը որոնք թիւլլորի գանձերը պարունակող սայլերը պահպանեցին ճամբան: Սէնթ Անթուան արուարձանին քրճաժողովները:

Քրքրուած հագուստը գանձին պահնորդ եղաւ: Առաքինութիւնը փողփողեցուց այս կիսամերկները: Այն սայլերուն մէջ, հազիւ հազ գոցուած և մէկ քանին ալ կիսաբաց արկղերու մէջ հարիւրաւոր փողփողուն աղաժանդեղէններէ ի դատ կար նաև Յրանսայի այն ականակապ հին թագը որու վրայ թագաւորութեան կարկեհանը դրուած էր և որ երեսուն միլիոն ֆրանք կ'արժէր: Բոկոտն քրճաժողովները այս թագը կը պահպանէին:

Ուրեմն ա՛լ յակորութիւն չկայ:

Կը ցաւիս որ այս ճշմարտութենէ չպիտի ախոր
ժին քաղաքագէտ ըսուած ճարպիկները: Յակորու-
թիւնը հին վախ մըն է որ իր վերջին ազդուժը կոր
սընցուց և որ ա՛լ չկրնար գործածուիլ քաղաքակա-
նութեան մէջ:

Ա՛լ ամէն մարդ գիտէ թէ կարմիր ճիւղին մեծ
գոպանակը կտրուեցաւ:

Խրտուիլակէն ա՛լ ոչ ոք կը խրտչի: Թոշունները
ընտանեքար կը վարէին խրտուիլակին հետ, աղբա-
սէրները վրան կը հանգչին, քաղքենիներն ալ կը
խնդան:

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ.

ԵՐԿՈՒ ՊԱՐՏԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՍԿԵԼ ԵՒ ՅՈՒՍԱԼ

Յակորութեան դարձը անկարելի ըլլալով մի՞թէ
ամէն ընկերային վտանգի առաջը առնուած է. ան-
չուշա ոչ: Ա՛լ յակորութիւն չկայ: Մարդկային ըն-
կերութիւնը այս մասին կրնայ հանգիստ ըլլալ. ա-
րիւնը ա՛լ իր գլուխը չպիտի զարնէ, բայց թող ու-
շագրութեամբ դիտէ իր շնչատութեան կերպը: Ա՛լ
կաթուածէն վախ չկայ, բայց հալուժալը դեռ կը
կենայ: Ընկերային հալուժալը թշուառութիւն կ'ան-
ուանուի:

Մարդս ինչպէս շանթահարուելով, նոյնպէս և
մաշուելով կը մեռնի:

Առանց յոգնելո՞ր կը կրկնենք թէ պէտք է ամէն
բանէ առաջ մարդկային թշուառ և վշտահար բազմու-
թեանց վրայ մտածել, զանոնք մխիթարել, օգաւո-
րել, լուսաւորել, օրրել անոնց հորիզոնը շքեղապէս

ընդարձակել, դաստիարակութիւնը իր ամէն ձեւերովը առատօրէն պարգեւել, աշխատութեան օրինակը ցուցնել և չէ թէ անդործութեան օրինակը, անհատական բեռին ծանրութիւնը նուազեցնել փեղեղակահն պատակին տեսիլը ընդարձակելով աղքատութիւնը սահմանարկել առանց հարստութիւնը սահմանարկելու հասարակային և ժողովրդային գործունէութեան ընդարձակ ասպարէզներ բանալ, ամէն կողմէ վշտաբեկ ներուն և տկարներուն կարկառելու համար Պիարէի պէս հարիւրաւոր ձեռքեր ունենալ, հաւաքական զօրութիւնը գործածել այն մեծ պարտաւորութեան համար որ է ամէն թեւերու համար գործանոցներ, ամէն յատկութեանց համար դպրոցներ, և ամէն իւր մացականութեանց համար գործարաններ բանալ և վարձքը աւելցնել, պարտքը և պահանջը հաւասարակշռել, այսինքն վայելուժը ջանադրութեան և յագուրդը պիտոյից համեմատել, վերջապէս ընկերային կարգաւորութենէ աւելի լոյս և աւելի լարեկեցութիւն արտադրել տալ ինպատ վշտահարներու և օգէտներու, հաւակիր հոգիները թող չմոռնան թէ այս է ահա եղբայրական պարտաւորութեանց աւանջինը, թող գիտնան նաև ինքնամոլ սիրտերը թէ այս է նաև քաղաքական հարկերու առաջինը:

Բայց փութանք ըսելու թէ այս ամէնը տակաւին սկիզբն է:

Բուն խնդիրը սա է. աշխատութիւնը չկրնար օրէնք մը ըլլալ առանց իրաւունք մը ըլլալու:

Առելի չեմք խօսիր, վասն զի հոս տեղը չէ խօսելու:

Եթէ բնութիւնը նախախնամութիւն կ'անուանու աւանուի, մարդկային ընկերութիւնը պարտաւոր է հեռաժեստութիւն տնուանուիլ:

Իմացական և բարոյական աճուժը նիւթական

բարւոքումէն ոչ նուազ անհրաժեշտ է Գիտնալը պարէն մըն է. խորհիլը առաջին կարգի պիտոյք մըն է. ճշմարտութիւնը ցորենի պէս սնունդ մըն է. կր նիւհարնայ այն միտքը որ ծօմ պահելով չուտեր գիտութիւնը և իմաստութիւնը: Մեղքնանք ծոմապահ միտքեր ինչպէս կր եղքնանք ստամոքսները: Եթէ կայ բան մը որ սո ի չգոյէ հացի հոգեւարող մարմինը մը աւելի կ'կ'ալի սեպուի, առ ի չգոյէ լոյսի անօթի մնալով մեռնող հոգին է այն:

Յառաջդիմութիւնը բոյորովին կը միտի դէպի ինդրոյն լուծումը: Օր մը պիտի ապշի մարդկութիւնը: Մարդկային սեռը բարնալով, խորունկ խաւերը բնականաբար դուրս պիտի ելլեն չքաւորութեան աշխարհի գօթիէն: Թշտաութեան ջնջումը տեղի պիտի ունենայ մակերւոյթը լոկ բարձրանալով:

Կը սխալի ով որ կը տարակուսի այս լուծման նկատմամբ:

Ստոյգ է թէ այս միջոցիս շատ հզօր է անցեալը: Նորէն կ'սկսի այն: Զարմանալի է դիակի մը այս վերակենդանութիւնը:

Ահա կը քայլէ, ահա կուգայ ան. կարծես յաղթական է. այս մեռելը աշխարհակալ մըն է: Կը քայլէ, կը հասնի իր լէգէոններովը որոնք են աւելորդապաշտութիւնները, իր սուրովը որ է բռնակալութիւնը, իր դրօշակովը այսինքն տգիտութեամբ քանի մը ժամանակէ ի վեր ամօր պատերազմ վաստկեցաւ:

Կը յառաջանայ, կը սպառնայ, կը խնդայ, ահա մինչևեւ մեր դուռը մօտեցաւ: Բայց մենք պէտք չէ յուսահատինք: Վաճառենք այն դաշտը ու կը բնակի Աննիպալ:

ընդարձակել, դաստիարակութիւնը իր ամէն ձեւերովը առատօրէն պարգեւել. աշխատութեան օրինակը ցուցնել և չէ թէ անգործութեան օրինակը, անհատական բեռին ծանրութիւնը նուազեցնել օրինակեալն պատակին անսխիլը ընդարձակելով աղքատութիւնը սահմանարկել առանց հարստութիւնը սահմանարկելու հասարակային և ժողովրդային գործունէութեան ընդարձակ ասպարէզներ բանալ. ամէն կողմէ վշտաբեկ ներուն և տկարներուն կարկառելու համար Պիարէի պէս հարիւրաւոր ձեռքեր ունենալ, հաւաքական զօրութիւնը գործածել այն մեծ պարտաւորութեան համար որ է ամէն թեւերու համար գործանոցներ, ամէն յատկութեանց համար դպրոցներ, և ամէն իւր մացականութեանց համար գործարաններ բանալ և վարձքը աւելցնել, պարտքը և պահանջը հաւասարակշռել, այսինքն վայելուժը ջանադրութեան և յագուրդը պիտոյից համեմատել, վերջապէս ընկերային կարգաւորութենէ աւելի լոյս և աւելի բարեկեցութիւն արտադրել տալ ինպատակ վշտահարներու և ազգէտներու. հա՛հա կիր հոգիները թող չմոռնան թէ այս է ահա եղբայրական պարտաւորութեանց աւտօջինը. թող գիտնան նաև ինքնամուխ սիրտերը թէ այս է նաև քաղաքական հարկերու առաջինը:

Բայց փութեանք ըսելու թէ այս ամէնը տակաւին սկիզբն է:

Բուն խնդիրը սա է. աշխատութիւնը չկրնար օրէնք մը ըլլալ առանց իրաւունք մը ըլլալու:

Առելի չեմք խօսիր, վասն զի հոս տեղը չէ խօսելու:

Եթէ բնութիւնը նախախնամութիւն կ'անուանուանուի, մարդկային ընկերութիւնը պարտաւոր է հեռաատեութիւն տնուանուիլ:

Իմացական և բարոյական աճուժը նիւթական

բարեօրումէն ոչ նուազ անհրաժեշտ է Գիտնալը պարէն մըն է. խորհիլը առաջին կարգի պիտոյք մըն է. ճշմարտութիւնը ցորենի պէս սնունդ մըն է. կր նիւհարնայ այն միտքը որ ծով պահելով չուտեր գիտութիւնը և իմաստութիւնը: Մեղքնանք ծոմապահ միտքեր ինչպէս կը մեղքնանք ստամոքաները: Եթէ կայ բան մը որ առ ի չգոյէ հացի հոգեւարող մարմինը մը աւելի կ'կոյալի սեպուի. առ ի չգոյէ լոյսի անօթի մնալով մեռնող հոգին է այն:

Յառաջդիմութիւնը բոլորովին կը միտի դէպի խնդրոյն լուծումը: Օր մը պիտի ապշի մարդկութիւնը: Մարդկային սեռը բարնալով, խորունկ խաւերը բնականաբար դուրս պիտի ելլեն չքաւորութեան աչօ խարհի գօթիէն: Թշտաութեան ջնջումը տեղի պիտի ունենայ մակերւոյթը լոկ բարձրանալով:

Կը սխալի ով որ կը տարակուսի այս լուծման նկատմամբ:

Սոսոյք է թէ այս միջոցիս շատ հզօր է անցեալը: Նորէն կ'սկսի այն: Զարմանալի է դիակի մը այս վերակենդանութիւնը:

Ահա կը քայլէ, ահա կուգայ ան. կարծես յաղթական է. այս մեռելը աշխարհակալ մըն է: Կը քայլէ, կը հասնի իր լէզէտներովը որոնք են աւելորդապաշտութիւնները, իր սուրովը որ է բռնակալութիւնը, իր դրօշակովը այսինքն տգիտութեամբ քանի մը ժամանակէ ի վեր ասօր պատերազմ վատկեցաւ:

Կը յառաջանայ, կը սպառնայ, կը խնդայ, ահա մինչեւ մեր դուռը մօտեցաւ: Բայց մենք պէտք չէ յուսահատինք: Վաճառենք այն դաշտը ու կը բնակի Աննիպալ:

Մենք որ հաւատք ունինք, ի՞նչ լանէ կրնանք վախնալ:

Ինչպէս որ զեռերը չեն նահանջեր. նոյնպէս և դաղափարները չեն նահանջեր:

Բայց թող խորհին որոնք որ չեն ուզեր հաւատալ ապագային: Անոնք յառաջդիմութեան ոչ ըսելով չէ թէ ապագան այլ ինքզինքնին կը դաաապարտեն: Տխուր հիւանդութիւն մը կ'առնէ. անցեալը իրենց վրայ կը պատուաստեն: Մէկ կերպով միայն կարելի է մերժել վաղը. որ է մեռնիլ:

Արդ ամենեւին մահ չենք ուզեր. մարմինին մահը կարելի եղածին չափ ուշ. իսկ հոգիին մահը ամենեւին. այս է անա մեր ուզածը:

Այո՛, հանելուկը իր դժուարութիւնը պիտի բացատրէ. սպինգար պիտի խօսի. դժուարին խնդիրը պիտի լուծուի: Այո՛, ժողովուրդը զոր ասանքութեան քորդ գարը ծրագրեց. պիտի կատարելագործուի ասանքիներորդ դարէն: Ապուշ է ան որ կը կասկածի: Ապագայ փթթուի տիեզերական մօտալուտ բարեկեցութեան երկնային ճակատագրի երեւոյթ մըն է:

Անբաւ զօրութեանց մղումներ միահատուկ կը վարեն մարդկային իրողութիւնները, և կուզայ ժամանակ մը որ զանոնք կ'վերածեն դէպի արածախոհական վիճակը այսինքն դէպի հաւատարակչութիւն, այսինքն դէպի բնական արդարութիւն: Երկրայինով և երկբայինով բաղադրուած ոյժ մը կ'արտագրուի մարդկութենէն և մարդկութիւնը կը կառավարէ. այս ոյժը հրաշագործ մըն է:

ԹՅՈՒԱՌՆԵՐ

Մ Ա Ս Ն Ճ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ՓԼԻԻՄԷ ՓՈՂՈՅԸ ՀԱՎՈՒԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ ՍԷՆ-ՏԸՆԻ ՓՈՂՈՅԸ ԴԻԵՏԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԳԻՐՔ

ՅԵՃՏԱԼԻ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԵՒ ԱՆՆԱՐԻՆ ՏՐՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

ՊԱՅԾԱՌ ԼՈՅՍ

Ընթերցողը հասկցան արդէն թէ էբօնին Բիւժ փողոցը երթալով ուր Մանեօն զրկած էր զինքը վանդակաւոր պարտէզին բնակչունին ճանգած և աւազակները Բիւժէ փողոցէն հեռացնելէ ետք Մարիուսը հօն ասրած էր. թէ Մարիուս այս վանդակին առջեւ օրերով հիանալէ ետք՝ Ժիոյիթին պարտէզը

մանել Բոժէօյին պէս՝ Գօղէթին պարտէզը մտած էր մղուելով այն զօրութենէ որով երկաթը դէպի Մոզնէր կը մղուի և սիրահարն ալ դէպի այն քարերը որով շինուած է իր սիրուհիին տունը: Մանաւանդ թէ Մարիուս Բոժէօյէն աւելի դիւրութեամբ մտած էր պարտէզը վասն զի Բոժէօ ստիպուած էր պատի մը վրայ ելլելով անունիլ և ժիւլիթին պարտէզը մտնել: Ժինչդեռ Մարիուս քիչ մը ոյժ տալով քայնց Էաննց հին ու փուռ վանդակն երկաթէ սիւակներէն մէկը որոնք ծեր անձերու ակոսներուն պէս իրենց ժանգաւար խոտերուն մէջ կ'երեւային: Մարիուս նրբամարմին ըլլալով դիւրութեամբ անցաւ:

Մարիուս տեսնուելու վտանգը չուներ. վասն զի փողոցը բնաւ մարդ չկար, նա մանաւանդ գիշերով կը մտնէր պարտէզը:

Այս օրհնեալ եւ նուիրական ժամէն սկսելով՝ ուր համբոյր մը նշաննց այս երկու հոգիները Մարիուս ամէն գիշեր հոն եկաւ: Գօղէթ՝ իր կեանքին այս միջոցին եթէ նուազ խղճահար և անառակ մարդու մը սիրոյն վիճակը ըլլար՝ պիտի կորսուէր. վասն զի կան այնպիսի վեհ էակներ որոնք անձնատուր կ'ըլլան: Գօղէթ այս էակներէն մէկն էր: Կնոջ վեհանձնութիւններէն մէկն է գիջանիլ: Սէրը միջին կէտ չունի. կամ կը կորսնցնէ, կամ կը փրկէ: Սէրը կեանք է. նաև մահ. որորան է, նաև դաժաղ: Միեւնոյն զգացումը այս եւ ոչ կ'ըլլէ մարդկային սրտի մէջ:

1832ի Մայիսին մէջ ամէն գիշեր այս վայրենա- կան անշուք պարտէզը, ամէն օր ա'լ աւելի անուշութեամբ բուրոզ և ա'լ աւելի խաղաղ մացառնե- րէն ներքեւ երկու էակներ գտնուեցան. որոնք ամէն կուսութիւններով և անմեղութիւններով կազմուած էին. որոնք երկնային ամէն երանութիւններով կ'ողողուէին, աւելի հրեշապակեանքներու քան թէ մարդերու կը մօտենային. անարատ, պարկեշտ, սիրով արբշիւ և փողփողուն էին եւ որոնք խառա- քին մէջ մէկգմէկու համար ճառագայթապէս կը փայ-

լէին: Կը թուէր Գօղէթին թէ Մարիուս պսակ մը ունէր. Մարիուս ալ կը կարծէր թէ Գօղէթ իբր սրբուհի՝ լուզեղէն բոյորակ մը ունէր: Իրարու կը գպէին, կը նայէին, մէկգմէկու ձեռքը կը բռնէին, կը գրկուէին, բայց անջրպետ մը կար ուրկէ չէին անցնէր. վասն զի չէ թէ կը յարգէին այլ չէին գիտեր այն անջրպետը:

Մարիուս արգելք մը կը զգար, ոյ էր Գօղէթին անբռնութիւնը, և Գօղէթ ալ յենարան մը՝ որ էր Մարիուսի լաւամտութիւնը: Առաջին համբոյրը նաև վերջինն եղած էր: Մարիուս այն համբոյրէն ի վեր իր շուրթները Գօղէթին ձեռքին կամ վզնոցին, կամ մազերուն մէկ հիւսակին մօտեցնելու սահմանէն ան դին չէր անցած:

Իրեն համար Գօղէթ կին մը չէր այլ անուշաբոյր խունկ մը: Խունկ մը զոր կը շնչէր Մարիուս: Գօղէթ բան մը չէր մերժեր. բայց Մարիուս բան մը չէր ուզեր. Անտիական աղջիկը երջանիկ և երիտասարդը դո՛ւ էր: Մարիուս և Գօղէթ կ'ապրէին այն վիճակի մէջ որ կրնայ հոգիի մը հոգիէ շլանալը անուանուիլ: Այս վիճակն էր այն առաջին և անպատում ողջագուրանքը որով երկու կուսութիւն իրարու կը պըլ լուին տեսլականին մէջ: Ժիւնկֆրօ լեռան վրայ իրարու հանդիպող երկու կարապաններուն կը նմանէին անոնք:

Սիրոյ այս միջոցին, միջոց ուր նշտութիւնը հիացումին ամենակարողութեանը ներքեւ բացարձակապէս կը լռէ: Մարիուս, անբիծ և սէրորէանման Մարիուս աւելի կարող էր պոռնիկի մը խուցը մտնել լու քան թէ Գօղէթին բօզան անոր մինչև կոճը (թօբուք) վեր ընելու:

Անգամ մը լուսնկայի ժամանակ Գօղէթ ծռեցաւ գեանէն բան մը առնելու համար և բօզային վերի

ևորմը կէս մը բացուելով կուրծքը երեւան հանեց. Մարիուս չտեսնելու համար անչքերը անդին դար ձոց:

Ի՞նչ կ'անցնէր այս Երկու էակներու սրտին մէջ: Ոչինչ կը պայտէին զիրար:

Գիշերը երբ հոն քով քովի կը նստէին, այս պարտէզը կենդանի և նուիրական տեղ մը կ'երեւար: Ամէն ծաղիկները հոն մենորեք կը բացուէին և խնկաբոյր հոտեր կը զրկէին անոնց. Մարիուս և Գոզէթ ալ իրենց հոգիները կը բանային և ծաղիկներուն վրայ կը սփռէին:

Սիրամուկ և ուրեղ բոյսերը այս երկու անմեղններուն բոլորաբար հիւթով լի և իրով արբշիւ՝ կը գողային իսկ երկու անմեղնները սիրաւէտ խօսքեր կ'ըսէին որոնցմէ ծառեր կը սարսռային:

Գոզէթ Մարիուսին կ'ըսէր

— Գիտե՞ս...

(Գոզէթ Մարիուս իրենց երկնային կ'ստուգեան գրգուժովը սկսած էին դուրսի զիրար. թէեւ ոչ մէկը և ոչ միւսը կրնար քսել թէ ինչպէս սկսած էին այսպիսի ընտանութեամբ մը խօսիլ):

— Գիտե՞ս որ Էօֆրազի է անունս:

— Էօֆրազի՞. բայց ոչ Գոզէթ է անունդ:

— Ո՛հ, Գոզէթ բաւական անհամ անուն մըն է որ չգիտեմ ի՞նչպէս տրուեր է ինձ մանկութեանս ժամանակ: Բայց բուն անունս Էօֆրազի է: Միթէ չես սիրեր այս Էօֆրազի անունը:

— Այո՛... Բայց Գոզէթ անհամ անուն մը չէ:

— Մի՞թէ Էօֆրազիէն աւելի կը սիրես այդ անունը:

— Բայց... — Այո:

— Ապա ուրեմն ես ալ աւելի կը սիրեմ: Իրաւ է, Գոզէթ ազուր անուն մըն է: Ուրեմն Գոզէթ կոչէ զիս:

Եւ անա Գոզէթ կը ժպտէր այնպիսի ժպտով որով այս խօսակցութիւնը երկնային անտառի մը արժանի հովուերգութիւն մը կը դառնար:

Ուրիշ անգամ մըն ալ Գոզէթ Մարիուսին նայեալով կ'ազգայէր:

— Պարոն, գեղեցիկ էք, ազուր էք, խելացի էք, աւանակ մը չէք ամենեւին, ինձմէ շատ աւելի գիտուն էք, բայց գրաւ կը դնեմ թէ կարող չէք ինձի պէս՝ կը սիրեմ զքեզ ըսելու:

Եւ անա Մարիուս երկնից մէջ թեւարկել և աստղի մը երգը տեսլ կը կարծէր:

Երբեմն երբ Մարիուս կը հազար, Գոզէթ քրնջուչ ձեռքովը պզտիկ ապտակ մը տալով անոր, կ'ըսէր:

— Մի՛ հազար, պարոն: Չեմ ուզեր՝ որ տունիս մէջ առանց իմ հրամանին հազաս: Եստ անհամ բան է հազալ և զիս անհանգիստ ընելու: Կ'ուզեմ որ քաջատողջ ըլլաս. վասն զի նախ եթէ քաջատողջ չըլլաս դու, շատ գոթախտ կ'ըլլամ ես: Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ, եթէ դո արեկ չըլլաս:

Պարզապէս երկնային էր Գոզէթին այս խօսքը: Անգամ մը Մարիուս Գոզէթին լաւ.

— Իեզի բան մը ըսեմ, ժամանակ մը կարծեցի թէ Իւրօիւ է անունդ:

Այս խօսքը մինչեւ կէս գիշեր խնդաղուց երկուքն ալ:

Ուրիշ խօսակցութեան մը միջոցին Մարիուս առիթ ունեցաւ ազգայնելու:

— Ո՛հ, որ մը Լիւքսէնպուրկի մէջ փափաքեցայ որքիս աակ առնել և կտոր կտոր ընել ձերունի զինուոր մը:

Բայց կարեց խօսքը և աւելի հեռու չգնաց: Վասն զի հարկ պիտի ըլլար Գոզէթին ծնրակապին

վրայ խօսիլ, և այս անկարելի բան մըն էր Մարիու-
սի համար: Այս կէտին մէջ անձանօթ մերձաւորու-
թիւն մը կար որ էր մարմինը և որու առջեւ տեսակ
մը նուիրական սարսափով կ'ընկրկէր Մարիուսի ան-
բաւ և անմեղ սէրը:

Ամէն գիշեր Բիւլմէ փողոցը գալ, նախագահին
վանդակին հին և կտմակատար երկաթը տեղէն հա-
նել, քով քովի այն նստարանին վրայ նստիլ, ծա-
ռերուն մէջէն սկսող գիշերին աստեղական փողփո-
ղումներուն նայիլ, բանթալօնին ծունկին ծալքը
Գօզէթին բօպային լայնութեան հետ բնակեցնել, ա-
նոր բթամատին եզունգը զգուել, փոփոխակի մշտն
զենապէս, անորոշապէս միեւնոյն ծաղկի հոտը շնչել-
անա Մարիւս Գօզէթին հետ այսպէս կ'երեւակայէր
կեանքը ա-անց ուրիշ բան մը երեւակայելու:

Այն միջոցներուն անոնց գլխուն վրայէն ամ-
պերը կ'անցնէին: Հովը երբ կը փչէ երկնային ամ-
պերէն աւելի մարդկային երազներ կ'առնէ կը
տանի:

Սակայն չենք կրնար ըսել թէ այս գրեթէ վալ-
րենական ու կուսական սէրը առանց տարփանքի էր
բոլորովին: Սիրուհիի մը հետ փաղօքուչ կերպով
վարուիլը գգուելու առաջին կզրպն է, կէս մը յան-
գըզնելու առաջին փորձ մըն էր այս:

Փաղաքչիլը քողին վրայէն համրոյր քաղելու պէս
բան մըն է:

Հեշտութիւնը՝ բոլորովին պահուելով իր ազգու
և ախորժելի համը կուտայ ողորջալի ձեւերու: Հե-
տու թեան առջեւ սիրտը կ'ընձրկի աւելի աղէկ սիրե-
լու համար:

Մարիուսի ցնորուկ իրերով շաղաղուն փաղաքը-
շանք կրնայ ըսուիլ թէ կերպով մը երկնային գոյն
մը ունէր:

Քոչուկները երբ երկնից մէջ հրեշտակներու ծօռ
կը թեւարկեն, անշուշտ այս տեսակ խօսքեր կը լսեն:
Սակայն այս խօսքերուն հետ կը խառնուէր նաև
կեանքը, մարդկութիւնը և այն ամէն իրական սէրը
զօր կրնար զգալ Մարիուս:

Կը խառնուէր ինչ որ կ'ըսուի այրին մէջ և ինչ
որ ննջարանոն մէջ բռուելու խօսքերուն նախեր-
գանքն է: Այսինքն քնարերգային աւելն մը, տա-
ղերգութեան և նուագի խառնուրդ մը, տաարակի
յատուկ մնչիւնի մը սիրուն աւելարանութիւնները,
պաշտումին ամէն նրբահիւս գեղգեզանքը, որոնք
փունջ մը կտրմելով երկնային եւ նրբահոտ խառնկ
մը կ'արտաբերեն, եւ երկու սիրտերու անպատում
ձուռողումը:

— Ո՛հ կը մըմնջէր Մարիուս, ա՛յնքան գեղանի
ես որ չեմ համարձակիր քեզ նայիլ: Ահա ասոր հա-
մար է որ հոգեպիշ կը հիանամ քու վրայ: Գեղահարաչ
զիցուհի մըն ես դու: Զգիտեմ թէ ինչ ունիմ: Կո-
խովէ զիս բօպայիդ ստորեզրը երբ կօչիկիդ ծայրը
գուրս կ'երեւայ: Մանաւանդ թէ ինչ գիւթական նր-
չոյլ մը կ'արտագրուվ երբ միտքդ կէս մը կը բացուի:
Զարմանալի կերպով մը կը պատճառաբանես: Մերթ
ընդ ընդ ինձ կը թուի թէ երազ մըն ես դու: Խօսէ
քեզի մօտիկ կ'ընեմ, կ'սքանչանամ քու վրայ: Որքան
տարօրինակ և զմայելիլի ես, ո՛ր գօզէթ: Յիրաւի խե-
լապար եմ: Պաշտելի ես օրիորդ: Ոտներդ՝ մանրադի-
տակով և հոգիդ հեռադիտակով կը զննեմ:

Գօզէթ ալ կը պատասխանէր.

— Այս առաւօտէն ի վեր անցնող բոլոր ժամերէն
քիչ մը աւելի սը սիրոյ քնդի:

Այս տրամախօսութեան մէջ հարցումներն ալ,
պատասխաններն ալ կարելի եղածին չափ կը յար-
մարէին, սիրոյ նկատմամբ միշտ համաձայնելով:

թանթրուենիի փոքրիկ արձաններու պէս որոնք բեւեռին վրայ ճշգրտապէս կը յարմարին

Գօզէթ մարմնովին միամիտ, պարզ, թախանցիկ, սպիտակ, անարատ և փողփողուն էր: Գօզէթի համար կրնայ ըսուիլ թէ պայծառ էր: Գօզէթը տեսնողը ապրիլ ամիսը և արեւին ծագուածը վայելողի մը զգայութիւնը կ'ունենար: Յօղ կար տնոր աչքերուն մէջ: Գօզէթ՝ խառնալով կնոջական կերպար-նք առած այգաւին յոյս մըն էր:

Բնական էր որ Մարիուս Գօզէթը պաշտելով նաև սքանչանար անոր վրայ, Բայց ճիշդը բսելով այս պղտիկ աշակերտուհին, վաճառին մէջ որուած այս կայտառ աղջիկը պատուական կորովամտութեամբ մը կը խօսակցէր և մերթ ընդ մերթ ամէն տեսակ ճշմարիտ և քնքուշ խօսուեր կ'ըսէր:

Անոր փուռ խօսքերը անկատակ բանակցութեան մը խօսքեռուն կը նմանէին: Գօզէթ չէր սխալէր ամենափոքր կէտի նկատմամբ, և ճիշդ կը տեսնէր: Կինը կ'զգայ և կը խօսի սրտին գորովալի բնազուտով որ անսխալելի յատկութիւնն է:

Ոչ ոք կրնայ կնոջ մը պէս անոյ՝ ու միանգամայն մրբիմաստ բաներ բսել: Անուշութիւն և նըրբիմաստութիւն, ահա կինը այս երկու յատկութեան մէջն է բոլորովին, ահա ամբողջ երկինքը հոն է:

Այս անթերի երանութեան ժամանակ Գօզէթ և Մարիուս չառ անդամ կ'արտասուէին. ճնշուած միջատ մը, բոյնէ մը ինկած փետուր մը, դժնիկի կըտրուած ոտ մը անոնք գութը կը շարժէր, և երկուքին այ հիացումը քիչ սը թախծութեամբ ողողելով կարծես թէ կը փափաքէր յալ անմիջապէս: Սիրոյ յայտարար նշաններուն ամէնէն բացարձակն է խանդաղառանք մը որ երբեմն գրեթէ անտանելի է:

Մինչդեռ մէկ կողմէ կուլային այսպէս, միւս կողմ

մէն ալ կը խնդային. — այս ամէն հակասութիւնները սիրոյ փայլակներու խաչն են. — կը խնդային յօժարակամ, և այնպիսի զմայելի համարձակութեամբ, նաեւ այնքան նտաներար որ երբեմն կարծես թէ թղայ կը դառնային: Սակայն անմոռանայի բնութիւնը միշտ պատրաստ կ'սպասէ նաև կուսութեամբ արբշիտ սիրտերու մէջ, իր ներկայութիւնը անոնց իմաստեղու համար: Հոն կ'սպասէ իր անաւնային և վեհ նպատակովը, և հոգիները որքան ալ անմեղ ըլլան, ատանձին երկու անձերու ամէնէն համեստաշուք խօսակցութեան մէջ զգալի է այն պաշտելի և խորհրդաւոր զանազանութիւնը որով երկու սիրողներ զոյգ մը բարեկամէ կը տարբերին:

Մարիոս և Գօզէթ կը պաշտուէին եռանդագին:

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

ԿԱՏԱՐԵԱԼ ԵՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒԱՐՈՒՄԸ

Մարիուս և Գոզէթ անորոշապէս և երանութեան չուարուժով համակուած կ'ապրէին: Չէին նշմարեր քօլէրան որ ճիշդ այն ամիսին մէջ Բարիզի բնակիչներուն մեծ մասը կը ջարդէր:

Հաղորդած էին իրարու ինչ գաղտնիք որ ունէին, բայց իրենց անուններէն աւելի բան մը չէին պարու-նակեր այս գաղտնիքները: Մարիուս ըսած էր Գոզէթին թէ ինք որք է, թէ Մարիուս Բօնմէրսի է, թէ փաստաբան է, թէ գրավաճառներու համար բաներ կը գրէ, թէ հայրը գնդապետ էր, թէ դիւցազն մըն էր ան, եւ թէ ինք Մարիուս աւրուած էր մեծ հօրը հետ որ հարուստ անձ մըն է:

Ըսած էր նաև քիչ մը թէ Պառոն էր ինք, բայց այս բանը ամենեւին ազգեցւթիւն մը ըրած չէր Գո-

զէթին: Մարիուս պառօն. Գոզէթ հասկցած չէր թէ ի՞նչ է այս. ինչ կը նշանակէ այս բանը: Մարիուս՝ Մարիուս էր: Գոզէթ ալ մտերմաբար ըսած էր անոր թէ ինք Բըթի՞Բիղբիւօի վանքին մէջ մեծցած է. թէ հայրը մեռած էր թէ հայրը Գ. Յօլլըվան կ'անուանու-ուի և խիստ բարիէ. թէ շատ ողորմութիւն կուտայ աղաքատներուն. թէ սակայն աղքատ մարդ մըն էր և թէ ամէնբանէ կը զրկուի, մինչդեռ ինք՝ Գոզէթ ամենեւին զրկուած չկրեր:

Ի՞նչ զարմանալի բան. Մարիուս լիուլի գո՛ն ե-ղու Գոզէթին պատմուածովը: Չյիշեց և ոչ իսկ Կօր-պոյի տունին գիշերային արկածը, Թենարտիները, Գոզէթին հօրը ձեռքին այրիլը, անոր քաբօրինակ դիրքը և զարմանալի փոխուստը:

Մարիուս անօնց խօսքը չըրաւ. Մարիուս մոռ-ցած էր այս ամէնը. իրիկունը և ոչ իսկ գիտեր ան-տուն ինչ ըրած ըլլալը, ուր նախաճաշելը, որու հետ խօսակցիլը. ականջին մէջ երգեր կը լսէր որոնց ձայնը միայն լսելով ուրիշ որ եւ է մտածուժի նկատ-մամբ խուլ դարձած էր. Գոզէթը տեսած ժամերուն մէջ միայն կ'ապրէր Մարիուս: Այն ատեն խիստ բը-նական բան մըն էր երկիրս մոռնալ, վասն զի ինք երկնից մէջ կ'ապրէր: Երկուքն ալ աննիւթական հեշտութիւններու անորոշելի բեռը կը կրէին նուա-ղուէով: Այսպէս կ'ապրին անա այն քնաշրջիկները որոնք սիրահար կ'անուանուին:

Աւա՛ղ, ո՞վ է այն որ զգացած չէ այս ամէն բա-ները. ինչո՞ւ արդեօք կուգայ ժամ մը ուր մարդօ կ'ելլէ այս երկնային զիճակէն, և ինչո՞ւ անկէ ետք ասկուին կ'ապրի:

Սիրելը զրեթէ խորհելէ դադրիլ է: Սիրելը ամէն բան ետանդագին մոռնալ է: Եթէ գործ չունիս, պա-հանջէ որ արամաբանն արիփը: Ինչպէս երկնային մե-

քննական կազմութեան մէջ երկրաչափական անթերի պատկեր չկայ. նոյնպէս և մարդկային սրտի մէջ արամաբանական բացարձակ կապակցութիւն չկայ. Գօզէթ և Մարիուսի համար Գօզէթէն և Մարիուսէն ի զառ բան մը չկար: Մարիուս հազիւ հազ կը յիշէր թէ Գօզէթ հայր մը ունի: Շլացումը անոր ուղեղին մէջ ամէն բան հետաջինջ կ'ընէր: Ի՞նչ բանի վրայ կը խօսէին ուրեմն այս սիրահարները: Ինչպէս տեսանք ծաղիկներու, ծիծեռնակներու, արեւածայրի լուսնի ծագումին անկարեւոր իրերու վրայ կը խօսակցէին: Ըսած էին իրարու ամէն ինչ. Սիրահարներու ամէն բանը ոչինչ է: Հայրը, իրողութիւնները, այն թեւարօիկներու որջը, այն Եւազակները այն արկածը ի՞նչ կարեւորութիւն ունէին Մարիուսի համար. և միթէ՞ իրաւ տեղի ունեցած է այն ահալի երազը, Երկու հոգի էին, իրարու վրայ հոգի կուծային սիրազին, ահա այս էր միայն երկուքին ալ գիտցածը: Ուրիշ բան չէր չկար: Հաւանական է թէ մեր ետեւը դժոխքին այս անհետացումը դրախտին գալստեան կից է: Մի՞թէ սատանաներ տեսանք: Մի՞թէ սատանայ կալ. մի՞թէ դողացինք. մի՞թէ տառապեցանք. ոչ. ա՛լ բան մը չգիտենք: Այս ամենուն վերեւը վարդազոյն ամպ մը կայ:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

ՍԿԻՉԻՆ ՄԹՈՒԹԵԱՆ

Բայց ժան Վալթան դեռ բան մը չէր գիտեր: Գօզէթ Մարիուսին չափ մտախոհելու սովորութիւն չունենալով զուարթ էր, եւ այս զուարթութիւնը կը բաւէր ժան Վալթանին երանութեան: Գօզէթին մաածուկները, սիրաւէտ մասնողութիւնները, Մարիուսի պատկերը որ անոր հոգին կը գրաւէր, ամենեւին նուազում մը չէին պատճառեր անտիական օրիորդին, գեղեցիկ կուսական և ժպտալի ճակատին անհամեմատ անարատութեանը:

Գօզէթ այն հասակին մէջն էր ուր կոյսը իր սէրը կը կրէ՝ իր շուշանը կրող հրեշտակի պէս: Ուստի ժան Վալթան հանգիստ էր: Մանաւանդ թէ երբ երկու սիրահարներ կը համաձայնին իրենց յարաբերութիւնը անվրդով կը շարունակուի միշտ, և այն երրորդը որ կրնայ վրդովել անոնց սօրը, կառարելապէս կոյր կը

Տնայ քանի մը զգուշութիւններու շնորհիւ որոնք միեւնոյնն են ամէն սիրահարներու համար: Օրիբակի համար Գոզէթ ամենեւին առարկութիւն մը չէր բնեք ժան Վալթանին:

Եթէ ասիկա պատիւ լւզէր, այո՛, հայրիկ, կ'ըսէր Գոզէթ: Եթէ ժան Վալթան լուզէր մնալ, շատ ազէկ, կը պատասխանէր Գոզէթ: Եթէ լուզեր գիշերը, Գոզէթին հետ անշնել ան ուրախութեամբ կը յափրջաակուէր:

Ժան Վալթան ամէն գիշեր ժամը տասնին պառկելու կ'երթար, հետեւաբար Մարիուս տասնէն ետքը պարտէզ կուզար երբ փողոցէն կը լսէր Գոզէթին պարտէզին դուռը պատուհանը բանալը: Աւելորդ է ըսել թէ ցարկը Մարիուս չէր երեւար բնաւ: Ժան Վալթանին և ոչ իսկ մտքէն կ'անցնէր թէ Մարիուս էութիւն ունի:

Անդամ մը միայն առաւօտ մը ժան Վալթան Գոզէթին բաւ.

— Վա՛յ կոնակիդ կողմը ճերմակ ներկ կայ եղեր:

Առջի իրիկու Մարիուս՝ յափառակութեամբ գրաւուած Գոզէթը գրկած էր պատին կոթնցնելով:

Պառաւ Թուսէնն ալ՝ կանուխ պառկելու վարժըուած ըլլալով գորտերը կատարելէն ետք կ'երթար կը պառկէր և ժան Վալթանի պէս բան մը չէր գիտեր:

Մարիուս ամենեւին տունէն ներս չէր մտնէր: Երբ Գոզէթին հետ կ'ըլլար, սանդուղին մօտ գոց տեղ մը կը պահուէին որպէս զի փողոցէն չտեսնուին և չստին. հոն կը նստէին և շատ անգամ փոխանակ խօսակցելու բաւական կը սեպէին իրարու ձեռքը քսան անգամ սեղմել ամէն մէկ ըոպէին ծաւերու ստաւերուն նայելով:

Մէկուն մտախոնութիւնը միւսին մտախոնու-

թեանը մէջ այնքան կը սուզէր և խորունկ կերպով մը կ'ընչվէր որ նոյն միջոցներուն եթէ անոնցմէ երեսուն քալ անդին շանթ մըն ալ իյնալու ըլլար, ամենեւին չլիտի նշմարէին:

Վճիտ մաքրութիւնը, սպիտակափայլ ժամեր, որոնց բաժնըն ալ գ. եթէ յար և նման էին: Այս տեսակ սիրային յարա երութիւնները շուշանի տերեւներու և սղաւորի փետուրներու հաւաքածոյ մըն են: Քողոցին և այս սիրահարներուն մէջտեղն էր ամբողջ պարօէզը:

Մարիուս թէ՛ մտած և թէ՛ դուրս ելած ժամանակ միշտ զգուշութեամբ մը և խախտումի հետք մը չձգելու կնրպով տեղը կը դնէր վանդակին երկաթէ սիւնակը:

Սովորաբար կէս գիշերին մօտ կը մեկնէր պարտէզէն, և Գուրֆէյրագին սենեակը կը վերադասնար: Գուրֆէյրագ Պահօրէլին կ'ըսէր.

— Դիտե՛ս որ Մարիուս կէս գիշերը ժամ մը անօցած պառկելու կուզայ:

— Ի՛նչ, չե՛մ վարմանար, ամէն սուրբի ծոցէն խաչ չեղներ:

Երբեմն Գուրֆէյրագ թեւերը կուրծքին վրայ կը դնէր խաչաձեւ, և ծանր կերպարանք մը առնելով՝ Մարիուսին կ'ըսէր.

Պատանի՛դ գու, չե՛մ հաւնիր բռնած ճամբադ:

Գուրֆէյրագ գործնական մարդ ըլլալով աղէկ միտքով չէր առնէր աներեւոյթ դրախտի մը ցոլումը որ Մարիուսի վրայ կ'երեւար. Գուրֆէյրագ այնքան վարժուած չէր անտիպ արիփներու. տեսլական սէք մը նեղութիւն կուտար անոր սրտին, և մերթ ընդ ընդ մերթ կը պահանջէր Մարիուսէն որ իրական աշխարհը վերադառնայ:

— Բարեկա՛մ. կ'ըսէր. առ այժմ կը թուի ինձ
թէ դու լուսնին մէջ, այսինքն երազի թագաւորու-
թեան երկրին, պատրանքի գաւա.ին. Աճառի Պղպր-
ջակ մայրաքաղաքին մէջ կը բնակիս: Տղայամիտ մի՛
ըլլար. բսէ՛ ինծի նայիմ. ի՞նչէ աղջկան անուհը:

Բայց անկարելի բան էր Մարիուսի բերնէն
խօսք առնել:

Աւելի գիւրբին էր անոր եղունգները կորզել քան
թէ այն երկու վանկին մէկը որոնցմով կը կազմուէր
Գօզէթ անուհը, նուիրական ա՛ուհը: Ճշմարիտ սէրը
արշալոյսին պէս պայծառ և գերեզմանին պէս լոխն
է: Սակայն Գուրֆէյրազ Մարիուսի վրայ փոփոխու-
թիւն մը, այսինքն փողփողուն լռակօցութիւն մը կը
նշմարէր:

Գօզէթ և Մարիուս Մայիսին մէջ կը կռուէին,
գուք կ'ըսէին իրարու, մի միայն ետքէն աւելի ա-
նուշութեամբ դու ըսելու համար, երկարօրէն և ման-
րամասն պարագաներով կը խօսակցէին այնպիսի ան-
ձերու վրայ որոնց նկատմամբ գլխովին անտարբեր
էին, ուրիշ ա՛յլ աւելի կը հաստատուի թէ Սէր ըս-
ուած քնարերգային ներկայացումին գրեթէ միայն
երաժշտութիւնն է կարեւորը և ոչ թէ երգուած
խօսքը:

Մարիուս Գօզէթին մտիկ կ'ընէր երբ ան պա-
պուճանքի վրայ կը խօսէր. Գօզէթ Մարիուսին մտիկ
կ'ընէր երբ ան քաղաքականութեան վրայ կը խօսէր.
Յունկ ծունկի տալով մտիկ կ'ընէին Բաբելոնի փո-
ղ ցէն անցնող կառքերուն դղրդիւնը. անջրպետու-
թեան մէջ մի և նոյն մոլորակը կամ խտաին մէջ մի
և նոյն յայլուն որդը կը նկատէին և չկը լռէին, լը-
սութիւն որ խօսակցութենէ աւելի մեծ անուշութիւն
ը ն է. ևն. ևն.:

Գօզէթ և Մարիուս ահա այս անբաւ երանու-
թիւնները ճանչցան մայիս ամսոյ մէջ:

Սակայն ընտանացան ձախորդ խառնակութիւններ
կը մօտենային:

Գիշեր մը Մարիուս, սովորութեանը համեմատ
գլուխը ձոռած՝ իր ժամագութեան տեղը կ'երթար էն.
վալիթի պուլվարէն անցնէ ով. երբ Բիլեմէ փողոցին
անկիւնէն դասնալու վրայ էր, ձայն մը լսեց որ
խիստ մօտէն կ'ըսէր.

— Բարի իրիկուն: Պ. Մարիուս:

Մարիուս վեր ըրաւ գլուխը և տեսաւ որ Էրօն-
նին էր բարեւոյցը:

Տարօրինակ տպաւորութիւն մը ըրաւ իր վրայ
այս հանդիպումը: Էրօնինին առաջնորդութեամբ
Բիլեմէ փողոցը գացած օրէն ի վեր ոչ յիշած. ոչ տե-
սած և ոչ անգամ մը միտքը բերած էր զայն. Մա-
րիուս Էրօնինին նկատմամբ երախտագիտութեամբ
պատճառներ ունէր միայն, անոր կը պարտէր իր
ներկայ երջանկութիւնը, այլ սակայն նեղութիւն
կ'զգար Էրօնինին հանդիպելուն համար:

Մարիուս երբ ճանչցաւ թէ Էրօնինն է բարե-
ւոյցը, պատասխանեց.

— Վա՛յ, դուք էք, Էրօնին:

— Ինչո՞ւ դուք կ'ըսէք ինծի: Միթէ բան մը
ըրի ձեզի:

— Ո՛չ, պատասխանեց:

Անշուշտ Մարիուս անոր դէմ ամենեւին գանգա-
տելու պատճառ մը չուներ: Ընդհակառակը Էրօնինին
երախտիքը տեսած էր: Սակայն կ'զգար թէ, քանի
որ հիմա Գօզէթին հետ դու ըսելով կը խօսի, չէր
կրնար դուք չլսել և մտերմութեամբ խօսիլ նաեւ Է-
րօնինի հետ:

Եւ որովհետեւ կը լռէր Մարիուս, Էրօնին պոռաց.

— Բայց չըսէ՞ք...

Չկրցաւ շարունակել խօսքը Կարծես թէ ժամա նակաւ այնքան անհոգութիւն և այնքան յանդգնու- թիւն ցուցնող այս ազջիկը հիմա կը շփոթէր և խօսք չէր գտներ որ ըսէ: Ժպտելու փորձ մը ըրաւ Էբօնին բայց չկրցաւ. ուստի կրկնեց.

— Է՛. Ե՞տքը...

Յետոյ դարձեալ լ. եց և աչքերը վար ընելով կե- ցաւ:

— Գիշեր բարի, Պ. Մարիուս, ըսաւ յանկարծ անախորժ կերպով, և հեռացաւ գնաց:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

ԳԱՊՐ(*) ԱՆԿԼԻԵՐԷՆԻ ՄԷՋ ԿՐ ԳԼՈՐԻ
ԵՒ ԱՐԿՕԹԵՐԷՆԻ ՄԷՋ ԿՐ ՀԱՉԷ

Հետեւեալ օրը, Յունիս 3ին, — 3 Յունիս 1832
թուականը պէտքէ նշանակել այն ծանրակշիռ դէպ- քերու պատճառաւ որոնք այն ժամանակ ծանրաբեռ- նեալ ամպեր Բարիզի հարիզոնին վերեւը կ'երեւային — Մարիուս գիշերուան մութը փրել սկսած միջոցին առջի օրուան պէս մի և նոյն զմայելի խորհուրդնե- րով սրտովին համակուած երբ մի և նոյն ճամբէն Գօզէթը տեսնելու կ'երթար, պուլվարին ծառերուն մէջէն Էբօնին նշմարեց որ գէպի իրեն կուգար: Եր- կու օր հեռզհեռէ հանգիպիլը անտանելի էր. ուստի օսատկապէս ետ դարձաւ, հեռացաւ պուլվարէն, փո-

(*) Վասն զի շատ անգլերէն կառք, իսկ ար- կօթեան լեզուով շուն ըսել է:

խեց ճամբան և Մօսիէօ փողոցը զարնելով Բլիւմէ փողոցը գնաց :

Այս պատճառաւ Էբօնին Մարիուսին ետեւէն գրնաց մինչեւ Բլիւմէ փողոցը Էբօնին տակաւին բան մը ըրած չունէր : Մինչեւ հիմա բաւական սեպած էր Մարիուսը նշմարել պուլվարէն անցած միջոցին և ոչ իսկ անոր հանդիպիլ ուզելով :

Առջի օրը միայն անոր հետ խօսելու փորձ մը ըրած էր :

Ինչպէս ըսինք, Էբօնին Մարիուսին ետեւէն գրնաց, Մարիուս ամենեւին չնշմարեց անոր իր ետեւէն գալը : Էբօնին տեսաւ Մարիուսին վանդակին սիւնակը հանել և կոմաց մը պարտէզ մտնելը :

— Վա՛յ, ըսաւ, տունը կը մտէ :

Էբօնին վանդակին մօտեցաւ . վանդակին սիւնակները մէկիկ մէկիկ շոշափեց և շուտ մը գտաւ այն սիւնակը զոր Մարիուս տեղէն հանած և դարձեալ գրած էր :

Էբօնին ողորմագին կերպով մը և կէս ձայնով մը մնջեց :

— Ասիկա չըլլար, Լիդէ՛թ :

Վանդակին խարիսխին վրայ և այն սիւնակին քով նստաւ, իբր թէ ուզէր պահպանել խախուտ սիւնակը : Նստած էր ճիշդ այն տեղ ուր վանդակը դրացի տունին պատին կը դպէր : Հոն մթին անկիւն մը կար ուր Էբօնին բոլորովին անբեւոյժ կ'ըլլար :

Իր գաղափարներովը գրաւուելով՝ այն տեղը կեցաւ ժամէ մը աւելի, առանց շարժելու, առանց շնչելու :

Գիշերուան ժամը տասնին միջոցները Բլիւմէ փողոցին երկու կամ երեք անցորդներէն մէկը, ուշ մնացող ձերուների քաղքենի մը որ շտապով կ'անցնէր այս ամայի եւ չարահամբաւ տեղէն, պարտէզին վանդա-

կին քովէն անցնելով երբ հասաւ մինչեւ այն անկիւնը զոր վանդակը պատին հետ կը կազմէր, խորին և սպառնական ձայն մը լսեց որ կ'ըսէր .

— Հիմա կը հասկնամ որ ամէն գիշեր կուգայ եղեր :

Անցորդը աչքերը չորս դին պարօքուց, ոչ ոք տեսաւ, չհամարձակեցաւ այն խաւարին խորը նայելու : Եւ շատ վախնալով սկսաւ աւելի շուտ շուտ քայլել :

Այս անցորդը իրաւունք ունեցաւ շտապելու, վառն գի քանի մը վայրկեան ետք Բլիւմէ փողոցը վեց մետր մտաւ, որոնք զատ զատ և մէկգոնէկէ քիչ մը հեռու կը քայլէին պատերուն քովէն և որոնք կրնային գինով գիշերապահներ կարծուիլ :

Ան որ ամէնէն առաջ պարտէզին վանդակին առջեւ հասաւ, կանգ առնելով միւսներուն սպասեց, մանրերկրորդէ մը ետք վեցն ալ միացած էին :

Այս մարդերը սկսան ցած ձայնով խօսիլ :

— Ահա՛ ինչ է, ըսաւ մին :

— Պարտէզին մէջ շուն (գապ) կա՞յ, հարցուց ուրիշ մը :

— Չգիտեմ, Բայց եթէ ըլլայ անգամ, հետո նրա կանակ մը բերի զոր կրնանք կերցնել անոր :

— Պատուհանի ապակին կտրելու համար սոսինձ ունի՞ս :

— Այո՛ :

— Հին է վանդակը, կրկնեց հինգերորդ մը որու ձայնը որովայնախօսի ձայնի մը կը նմանէր :

— Աւելի աղէկ, ըսաւ երկրորդը որ խօսած էր : Սղոցով կտրուելու առջն ձայն չպիտի հանէ և շատ դժուար չպիտի ըլլայ կտրուիլը :

Վեցերորդը որ տակաւին բերանը չէր բացած, սկսաւ վանդակը քննել ինչպէս քննած էր Էբօնին

ժամ մը առաջ . և ձեռքովը հետզհետէ վանդակին ա մէն սիւնակները բռնելով զգուշութեամբ զորդեց : Այսպէս հասաւ մինչեւ այն սիւնակը զոր Մարիուս տեղէն հանած էր : Երբ ձեռքը կ'երկնցնէր այս սիւնակը բռնելու , յանկարծ ձեռք մը մութին մէջէն ելլելով անոր թեւը բռնեց : մարդը կուրծքին մէջտեղէն ուժգնակի հրուելով ետ մղուելը զգաց , և կերկերուն ձայն մը ըսար անոր առանց պօռտու .

— Շուն մը կայ :

Եւ անա մարդը դալկադէմ աղջիկ մը տեսաւ որ իր առջեւ կանգուն կը կենար :

Մարդը սարսեցաւ այն սարսուռով զոր կուտայ միշտ անակնկալ բան մը : Սոսկալի կերպով մը տընկըուեցաւ . չկայ բան մը որ այնքան զահուրելի ըլլայ որքան է անհանդարտ և անագորոյն գազաններ տեսնելը . առնց կերպարանքը անաբեկ ու միանգամայն անարկու է : Մարդը ետ ետ քաշեւեցաւ եւ առ կակադեց .

— Ո՞վ է այս շաներես աղջիկը :

— Աղջիկդ :

Իրօք էրօնինն էր որ Թենարաթիէի պատասխան կուտար :

Երբ երեւան ելաւ էրօնին , միւս հինգ մարդերը այսինքն Գլազուու , Կէօլմէր , Պապէ , Մօնրարնաս և Պրիւժօն մօտեցած էին առանց ձայն հանելու , առանց աճապարանքի , առանց բան մը ըսելու . և այն արէտալի յամբուրութեամբ որ այս գիշերային մարդերու յառուկ է :

Այս մարդերուն ձեռքը չգիտեմ ինչ սոսկալի դործիքներ կը նշմարուէին . Կէօլմէրի ձեռքը այնպիսի կորածեւ ունէլիք մը կար որ թափափկները ֆանշօն կ'անուանեն :

— Ի՞նչ բան ունիս հոս . ի՞նչ կ'ուզես մեզմէ ,

խեղճ ես , ի՞նչ ես : պօռաց Թենարաթիէ , որքան որ կարելի է պօռալ ցած ձայնով խօսելով . ինչո՞ւ համար արգելք կ'ըլլաս մեզ և չես թողուր որ աշխատինք :

էրօնին սկսաւ խնդալ և հօրը վիզը պլլուեցաւ :

— Հա՛ հոս եմ հայրիկ , անա հոս եմ : Մի՞թէ հիմայ ներելի չէ քարերուն վրայ նստիլը : Ինձի պէտք է հարցնել ձեզի թէ ի՞նչ բան ունիք հոս : Ի՞նչ ընելու եկաք հոս քանի որ գիտէք թէ բան մը չկայ ձեզի համար : Մայց ինչո՞ւ չես պագներ զիս . հայրիկս : Ո՞րքան ժամանակ է որ տեսած չեմ քեզի : Ըսել է թէ ա՛լ աղատեցար ,

Թենարաթիէ աշխատեցաւ պրծիլ էրօնինին գիւղէն և մրմոսց .

— Լա՛ւ , անա գրկեցիր զիս : Այո՛ , ալ զաղատեցայ բանտէն : Հիմա կորիւր դուն ասկէ .

Բայց էրօնին թող չէր տար հայրը և կը բազմապատկէր իր գգուածները :

— Սիրելի հայրիկ , ի՞նչպէս ազատեցար : Պէտք է որ մեծ խելք ունեցած ըլլաս անկէ ելլելու համար : Պատմէ ինձի , ի՞նչպէս ելար : Հապա մայրս . ո՞ւր է մայրս : Ըսէ՛ . կ'աղաչեմ , ո՞ւր է , ի՞նչ կ'ընէ մա՛ման :

Թենարաթիէ պատասխանեց .

— Շատ աղէկ է , չեմ գիտեր , թող ըսի , կորիւր ասկէ , ըսի քեզի :

— Բայց ես չեմ ոտներ երթալ , ըսաւ էրօնին երես առած աղջկան մը պէս կոտորուելով , չորս ամիս է որ քեզի տեսած չեմ , և հիմա որ հագիւ հազ քեզ գրկելու ժամանակ ունեցայ , կը վռնտես զիս :

Եւ նորէն հօրը վիզը բռնեց :

— Է՛ , ետքը . զէվզէկութիւնը մէկ զի , ըսաւ Պապէ :

— Փութանք ըսաւ կէօլմէր, գիշերապահ ուս-
տիկանները կրնան անցնիլ:

Որովայնախօսին ձայնն ալ սա երկտունը ձայն
նադրեց.

Նոր տարիին կը պագնեն
Պապան այսօր կաղանդ չէ:

Էբօնին գէպի հինգ աւազակներուն կողմը դառ-
նալով.

— Վա՛յ, Պ. Պրիւֆօնն է եղեր, բարի լոյս Պ.
Պապէ. բարի լոյս, Պ. Գլազուռ, մի՞թէ չէք ճանչ-
նար զիս, Պ. կէօլմէր, Մօնրարնաս, դու ինչպէս ես:

— Այո՛, կը ճանչնան քեզի, ըսաւ Թենարաթիէ:
Բայց բարիկունը. բարիլոյսը ետքը, հիմա կորսուէ
գնա: Հանդարտ թող մեզի:

— Աղուէսներու ժամն է հիմա և ոչ թէ հաւերու
ըսաւ Մօնրարնաս:

— Կը տեսնես որ գործ ունինք հոս, ըսաւ
Պապէ:

Էբօնին Մօնրարնասին ձեռքը բռնեց:

— Կամաց, ըսաւ Մօնրարնաս, ձեռքդ չկտրեա,
դանակ կայ ձեռքս:

— Ի՛մա Մօնրարնաս, պատասխանեց Էբօնին ա-
նուշուրթեամբ, պէտք է վստահութիւն ունենալ մարդ
կանց վրայ: Թերեւս հօրս աղջիկն եմ ես, Պ. Պապէ,
Պ. կէօլմէր, այս տունին վրայ տեղեկութիւն առնե-
լու պաշտօնը ինձի յանձնուած էր:

Ուշագրութեան արժանի բան մը կայ որ է Էբօ-
նինին արկօթեան բարբառով չխօսիլը: Մարիուքը
ճանչնալէն ի վեր այս սոսկալի լեզուն անհնարին ե-

ղած էր Էբօնինի համար: Էբօնին կմախքի ձեռքին
նմանող իր պզտիկ, ոսկորուտ և նիհար ձեռքովը
կէօլմէրի հաստ և բիրտ մաթները սեղմելով շարու-
նակեց.

— Աղէկ գիտէք որ պուշ մը չեմ: Սովորաբար
հաւատք կ'ընծայուի իմ խօսքոս: Եղան պարագաներ
ուր ծառայութիւններ ըրի ձեզի: Արդ կ'ըսեմ ձեզի
թէ տեղեկութիւններ աւեր, պարապ տեղը վտանգի
կ'ենթարկուիք: Կ'երդնում թէ այս տունին մէջ գործ
մը չկայ ձեզի համար:

— Մինակ բնակոց կիսեր կան, ըսաւ կէօլմէր:

— Ոչ: Այս տունէն ելան անոնք:

— Բայց ճրագները ելած չեն, կը նայի՞ս ըսաւ
Պապէ:

Եւ ծառերուն վերի կողմէն Էբօնին ճրագ մը ցու-
ցուց. որ դղեակին վերնայարկին մէջ կ'երթեւեկէր:
Իրօքը ճրագը պատգնողը Թուսէնն էր որ չորցնելու
ձերմկեղէնները փռելու համար քնացած չէր:

Էբօնին վերջին ջանք մը ևս ընել ուզեց:

— Լա՛ւ, բայց շատ աղքատ մարդիկ են անոնք,
խրճիթ մըն է այն ուր փուլ մը անգամ չունին:

— Ա՛լ կորիք, գնա նայիմ, պոռաց Թենարաթիէ:
Տունը վերէն վար աչքէ անցնելէն ետք, մտռանին
վերնայարկին իրիկը ծլիկը փնտռելէն ետք, կ'ըսենք
քեզի մէջ եղածը, և լիրա, թալեր կամ փուլ ըլլալը
կը հասկցնենք:

Եւ յառաջ անցնելու համար մէկ կողմ հրեց աղ-
ջիկը.

— Միրելի բարեկամդ ի՛մ Մօնրարնաս, ըսաւ է-
բօնին, կ'աղաչեմ, մի մտնէք, կ'աղաչեմ քեզի որ լա-
տղայ մըն ես:

— Բայց զգուշացիր որ ձեռքդ չկտրեա, պատաս-
խանեց Մօնրարնաս:

Թենարօիէ վճռողական կերպով մը կրկնեց .

— Աղջի՛կ, բանդ գնա և թող որ մարդերը իրենց գործին նային :

Էրօնին թող տուաւ Մօնրարնասի ձեռքը զոր վերստին բռնած էր, և ըսաւ .

— Ըսել է թէ այս տունը մանել կ'ուզէք :

— Հրամե՛ր ես, ըսաւ որովայնախօսը չհեզնու-
թեամբ .

Այն ատեն Էրօնին կռնակը վաճառակին տուաւ, երեսը վեց աւազակներուն դարձուց որոնք յոտից ցզուխ զինուած էին և որոնց դիւթական կերպա-
բանքներ կուտար գիշերը, և հասաատ ու ցած ձայ-
նով մը ըսաւ .

— Ես ալ կ'ըսեմ թէ չպիտի մտնէք :

Վեցն ալ շուարեցան մննացին :

Սակայն՝ որովայնախօսը իր հեզնութիւնը լմըն-
ցուց :

Էրօնին կրկնեց .

— Մտիկ ըրէք, բարեկամներ: Այս չէ միայն ը-
սելիքս: Հիմա խօսիմ ուրեմն: Եթէ պարտէզը մտնէք
եթէ սա վաճառակին դպելու ըլլաք, կր պօռամ, գուռ-
ները կր գարնեմ. աշխարհք ոռք կր հանեմ, վե-
ցերնիդ ալ բռնել կուտամ, քաղաքապահները կը
կանչեմ:

— Իրաւ կ'ընէ, ըսաւ կամաց մը Թենարօիէ
Պրիւժօնին և որովայնախօսին:

Էրօնին գլուխը օրեց և շարունակեց .

— Գիտնաք որ ամէնէդ պռաջ հայրս բռնել կու-
տամ:

Թենարօիէ մօտեցաւ:

— Մի՛ այդքան մօտենա՛ր, ծերուկ, ըսաւ Է-
րօնին:

Թենարօիէ ակուսները կծրտելով սրմոաց .

— Բայց ի՞նչ եղած է. ի՞նչ ունի, և աւելի բարձր
ձայնով կրկնեց .

— Շա՛ն զաւակ:

Էրօնին սօսկալի կերպով մը սկսաւ խնդալ:

Ի՛նչ կ'ուզէք բրէք, բայց չպիտի մտնէք: Շան
զաւակ չեմ ես: Վասն զի գայլին աղջիկն եմ: Դուք
վեց հոգի էք, բայց հոգս անգամ չէ: Մարդեր էք
գուք. յա՛ւ, ես ալ կին մըն եմ: Մի կտրծէք թէ զիս
կը վախցնէք: Կը կրկնեմ թէ չպիտի մտնէք այս տու-
նը, վասն զի սիրտս չուզեր որ մտնէք: Եթէ մօտե-
նաք, կը հաչեմ: Ըսի արդէն ձեզի շու՛նը ես եմ: Ձեր
և ոչ մէկը բանի տեղ կը դնեմ: Ելէ՛ք գացէք. գլուխ
մի ցաւօնէք: Դացէ՛ք ուր որ կ'ուզէք, բայց հոս մի-
գաք. կ'արգիլեմ հոս գալը: Դուք դանակով պիտի
կուռիք, ես ալ հինուփոռ մուճակովս, բայց հոգ չէ,
մօտեցէք եթէ կրնաք:

Էրօնին քայլ մը առաւ գէպի աւազակները տնար-
կու կերպարանքով մը, և սկսաւ խնդալ:

— Կը կա ծէք որ կը վախնամ. Աստուած խելք
տայ ձեզի: Անօթի պիտի մնամ, այս ձօնը ցրտահար
պիտի տանջուիմ: Զէ՛վզէ՞կ են, ի՞նչ են այս խել մը
աւազակները որ կը կար'են վախցնել աղջիկ մը:
Վախնա՛լ, և որմ' պիտի վախնամ: Հա՛, կր հասկնամ
ինչ ըսել կ'ուզէք: Վասն զի տեսակ մը գցըփրիկ տար-
փուհիներ ունիք որոնք մուկի պէս որ ծակը մտնել
և պահուիլը չգիտեն երբ մեծ ձայներնիդ կը հանէք,
մի՛ թէ զիս ալ անոնց պէս կարծեցի՞ք: Ես որմէ կ'ու-
զէ՛ք թող ըլլայ, վախնալ չգիտեմ:

— Եւ ոչ իսկ քեզմէ հայր իմ, շարունակեց ուզ-
զակի Թենարօիէին նայելով:

Ստիպուեցաւ խօսքն ընդմիջել, չոր հազ մը եկաւ
վրան. շունչը ռառակաշունչ հովի մը պէս կ'ելլէր իր-
նեղ և ցաւագար կուրծքէն:

Յետոյ կրկնեց.

— Պօռալուս պէս, մարդ կուգայ. ազմուկը կը փրթի: Դուք վեց հոգի էք, իսկ ես ամէն մարդ:

Թենարտիէ շարժում մը ըբաւ դէպի Էբօնին:

— Մի՛ մօտենար պօռաց Էբօնին.

Կանգ առաւ Թենարտիէ, և մեղժով ըսաւ.

— Լա՛ւ. չեմ մօտենար. չեմ գար. բայց առանկ քարձր մի խօսիր: Աղջիկս, ուրեմն կ'ուզե՞ս չթողալ որ աշխատինք: Այլ սակայն պէտք է որ մեր ապրուստը ճարենք: Մի՞թէ ալ բարեկամութիւն չունի՞ս հօրդ հետ:

— Գլուխս կը բացնես, ըսաւ Էբօնին:

— Այլ սակայն պէտք է որ ապրինք. ուտենք...

— Ճայթէ՛:

Էբօնին աօրկա բսկէն ետք վանդակին խտրիս խին վրայ նստաւ երդելով:

Էբօնին արմուկը ծունկին վրայ և կզակը ձեռքին մէջ դնելէն ետք սկսաւ անտարբեր կերպով մը ոտքը օրօրել: Բօպային ծակէն իր նիհար անրակները կ'երեւային: Մօռակայ կանթեղը անոր կիսադէմքը և գիրքը կը լուսաւորէր, ասկէ աւելի համարձակ և աւելի զարմանալի բան մը կարելի չէր տեսնել:

— Բան՞ մը ունի այս աղջիկը, ըսաւ Պապէ: Պատ ճառ մը: Շունին սիրահա՞ր է արդեօք: Մակայն մեղք է ասանկ որս մը մեր ձեռքէն փախցնելը: Երկու կին է, նաև ծեր մը որ յետնագաւիթը կը բնակի, պատուհաններոն վարագոյրները գէշ չեն: Կ'երեւայ թէ հրեայ մըն է ծերը: Կարծեմ թէ լաւ գործ մըն է այս:

— Ապա ուրեմն դուք մտէք, պօռաց Մօնբարնաս: Գործը կատարեցէք: Ես աղջիկին հետ հոն կը կենամ, և եթէ անդէն շարժիլ ուզէ...

Մօնբարնաս փոխանակ խօսքը լմնցունելու կանթեղին լոյսին իր դանակը չողարուց զոր ձեռքը բաց բռնած էր:

Թենարտիէ բան մը չէր ըսեր, և պատրաստ կ'երեւար հաւնելու միւսներուն գիտաւարութեան:

Պրիւժօն որ քիչ մը պատգամ էր և որ ինչպէս գիտենք «զործը տուողն էր» տակաւին չէր խօսած: Խորհուն կ'երեւար: Ամէնքն ալ կը կարծէին թէ անոր և է վտանգի առջեւ չէր բնկրկիր, և գիտէին թէ միայն խրոխտալով յաջողած էր քաղաքապահներու կայան մը կողոպտելու: Մանաւանդ թէ Պրիւժօն ոտանաւորներ և երգեր կը չինէր, և այս պատճառաւ աւելի մեծ էր իր իշխանութիւնը:

Պապէ հարցուց անոր.

— Պրիւժօն, դու բան մը չըսե՞ս:

Պրիւժօն պահ մը եւս լոկ կենալէն ետքը գլուխը քանի մը անգամ զանազան կերպով օրեց, և վերջապէս որոշեց ձայնը հանել:

— Անա ըսելիքս, այս առտու երկու ճնճողե տեսայ որոնք կը կուռէին. այս գիշեր հանդիպեցայ կնոջ մը որ կօիւ կ'ըբէ: Աղէկ նշան չեն առնք: Օն, տեղերնիս երթանք:

Եւ իրօք մեկնելով գացին:

Մօնբարնաս ճամբան մրմռաց.

— Հոգս անգամ չէ. եթէ ուզուէր, դանակը սիրտը կը մխէի:

Պապէ պատասխանեց.

— Ես չէի ըներ: Կին մը չեմ մեռցներ ես: Փողոցին ծայրը կանգ առին, և խորին ձայնով մը սա կնճռալի խօսակցութիւնը ըրին:

— Այս գիշեր ո՞ւր պիտի երթանք պտղելու:

— Բարիդին տակը:

— Թենարտիէ, վանդակին բանալին քօ՞վդ է:

— Անշուշտ:

Էրօսին որ անընդհատ ետեւէն կը նայէր տեսաւ անոնց ետ երթալը եկած ճամբաներէն: Ոտքի վրայ ելաւ, և սկսաւ ետեւնէն սողալ պատերուն և տուներուն քովերէն: Այսպէս մինչեւ պուլվար գնաց անոնց ետեւէն: Հոն աւազակները բաժնուեցան, և Էրօսին տեսաւ վեց մարդերուն մթուփեան մէջ սուղուիլը ուր կարծես թէ կը հալէին և խաւօրին հետ կը խառնուէին:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

ՄԱՐԻՈՒՍ ԱՅՆՔԱՆ ԻՐԱԿԱՆ Կ'ՐԼԼԱՅ ՈՐ

ԱԼ ԻՐ ՀԱՍՑԷՆ ԳՕՂԵԹԻՆ ԿՈՒՏԱՅ

Մինչդեռ Էրօսին իբր մարդկային կերպարանք ունեցող տեսակ մը չուն, պահնորդութիւն կ'ընէր վանդակին առջեւ, և մինչդեռ վեց աւազակները ազնկան մը առջեւ կ'ընկրկէին. Մարիոս Գօղէթին քովէ էր:

Երբէք եղած չէր գիշեր մը ուր երկինք այնքան աստեղափայլ և այնքան զմայելի ըլլաւ, ծառերը այնքան ազդու ըլլար. ուր թռչունները աւելի անուշ ձայնով մը քնացած ըլլային տերեւներուն մէջ, ուր ախղերական պայծառութեան ամէն ներդաշնակու. թիւնները այնքան լաւ կերպով մը համապատասխանած ըլլային սիրոյ ներքին երաժշտութիւններուն, և ուր Մարիոս աւելի սիրահար, աւելի երջանիկ և աւելի յափշտակուած ըլլար, որքան գիշերը, Բայց

Մարիուս արտում գտած էր Գոզէթը: Գոզէթի աչքերուն կարմրութենէն կը հասկցուէր թէ լացած էր:

Այս հիանալի երազին մէջ ստալին ամպն էր տայն:

Մարիուս նախ և առաջ հարցուցած էր.

— Ի՞նչ ունիս:

— Ահա՛, պատասխանած էր Գոզէթ:

Յետոյ պարտէզին սանդուղին քով նստարանին վրայ նստած, և մինչդեռ Մարիուս գողգոլալով անոր քով կը նստէր, Գոզէթ շարունակած էր.

— Հայրս այս անտու պատուիրեց ինձ պատրաստ ըլլալ. թէ գործեր ունի, և թէ գուցէ պիտի մեկնինք:

Մարիուս սարսուռ մը զգաց մայմնովին:

Մարդս երբ իր կեանքին վերջին կը հասնի, մեռնիլը մեկնիլ է, երբ սկիզբն է, մեկնիլը մեռնիլ կը նշանակէ:

Վեց չարաթէ ի վեր Մարիուս կամաց կամաց, յամբարար, աստիճանարար ամէն օր Գոզէթը կը գըրաւէր: Բոլորովին տեսլական այլ սաստիկ գրաւում: Ինչպէս որ բացատրեցինք արդէն մարդս սիրելի սկըսած ժամանակ մարմինէն շատ առաջ հոգին կ'առնէ. ապա հոգիէն շատ առաջ մարմինը կ'առնէ, երբեմն ալ ամենեւին չառնէր հոգին: Արդ Մարիուս Գոզէթը գրաւած էր ինչպէս հոգիները կը գրաւեն. բայց իր հոգիին մէջ կը պահէր, և նախանձութեամբ և անհաւատալի համոզումով մը բռնէր զայն: Կը վայելէր անոր ժպիտը, անոր շունչը, խնկաբոյր հոտը, կապտագոյն բիրերուն ազդու ճառագայթը, կաշիին մեղմութիւնը՝ անոր ձեռքը բռնելով վիզին վրայի սիրուն նշանը և ամէն մտածումները, Խոստացած էին իրարու բնաւ չքնանա առանց մէկը միւսը իր երազին մէջ տեսնելու, և փոխադարձաբար կատարած էին

իրեն, խոստումը: Հետեւաբար Մարիուս Գոզէթին ամէն երազները կը գրաւէր. անընդհատ կը նայէր և երբեմն իր շունչովն ալ կը շարժէր Գոզէթին ծոծրակին նրբաթել մազերը, և կ'ըսէր ինքնիրեն թէ այն պզտի մազերուն մէջ չկար թել մը որ իրը չըլլայ: Հոգեպիշ կը նայէր և կը պաշտէր Գոզէթին վրայի իրերը, անոր ժապաւէնի հանգոյցը ձեռնոցները, կօշիկներ, թեւնոցները իբր իրեն վերաբերող նուիրական բաներ:

Կը մտածէր թէ Գոզէթին մազերուն մէջ զեանդուած խեցաչէն սանարբերուն իշխանն էր ինք և երեւան ելլող հեշտութեան խորին և խառնաչփոթ թոթովումներով ինքն իրեն կ'ըսէր նաև թէ անոր ու պային ժապաւէնները, գուլպային հիւսերը, գօրսէին ծալքը միահամուռ իր ապրանքն էին: Գոզէթին քովը ըլլալով իր ինչքին, իրին բռնաւորին և ճգերիին քովը ըլլալ կ'զգար:

Կարծես այնքան խառնած էին իրենց հոգիները որ եթէ ամէն մէկը ուզէր ետ առնել իր հոգին, չպիտի կրնար ճանչնալ թէ ի՞նչ է ետ առածը թէ ոչ: — Իմս է այս հոգին. — Ոչ իմս է: Ընդարիտ կ'ըսեմ թէ կը սխալիս: Ահա ճիշդ եմ եմ: — Ես եմ ինչ որ կը կարծես թէ գու ես:

Մարիուս Գոզէթին մէկ մասը կազմող բան մըն էր և Գոզէթ ալ Մարիուսին մէկ մասը կազմող բան մըն էր: Մարիուս կ'զգար թէ Գոզէթ իր սրտին մէջ կ'ապրի:

Ահա Մարիուսի այս հաւատքը սիրաւէտ հիացումը, կուսական: անուր և բացարձակ վայելումը և ինքնակալութիւնը ունէր երբ յանկարծ պիտի մեկնինք խօսքը լսեց, և երբ իրականութեան անախորժ ձայնը գոչեց.

— Բուկո չէ՛ Գոզէթ:

Արթնցաւ Մարիուս: Ինչպէս ըսինք արդէն, վեց-
շարաթէ ի վեր Մարիուս աշխարհէս դուրս կ'ապրէր,
մեկնիլ բառը խօսիւ ստիպեց զինքը աշխարհ վերա-
գառնալու:

Խօսք մը չգտաւ որ ըսէ: Գօղէթ զգաց միայն թէ
խիստ ցուրտ էր անոր ձեռքը, ուստի ինքն ալ Մա-
րիուսին հարցուց.

— Ի՞նչ ունիս:

Մարիուս պատասխանեց այնպիսի ցած ձայնով
որ Գօղէթ հազիւ լսէ կը լսէր:

— Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզես:

Գօղէթ կրկնեց.

— Այս առտու հայրօ պատուիրեց ինձի որ ամէն
մանր մունր գործերը կ'արգագրեմ իս պատրաստ դը-
նուիմ. ըսաւ նաև թէ իր ճերմակեղէնները պիտի առ-
արկդիս մէջ դրուելու համար. թէ ստիպուած է ճամ-
բորդութիւն մը ընելու. թէ պիտի մեկնիրք, թէ
ինձի համար մեծ արկղ մը, իրեն համար ալ պզտիկ
մը պէտք է. թէ այս ամէնը հարկ է պատրաստել
մինչև մէկ շաբաթ, և թէ գուցէ Անգլիա պիտի եր-
թանք:

— Բայց առիկա անգթութիւն մըն է, պօսաց
Մարիուս:

Մարիուս ակար ձայնով մը հարցուց.

— Ե՞րբ պիտի մեկնիս:

— Երբը չըսաւ:

— Ե՞րբ պիտի գառնաս:

— Երբը չըսաւ:

Մարիոսն ելաւ և ցուրտ կերպով մը ըսաւ.

— Գօղէթ, պիտի երթա՞ք:

Գօղէթ անձկութեամբ լի գեղեցիկ աչքերը Մա-
րիուսին վրայ յանց և անսակ մը մոլորագին կեր-
պարանքով պատասխանեց.

— Ո՞ւր:

— Անգլիա, պիտի երթա՞ք դուք:

— Ինչո՞ւ դուք Պի՛րօսս ինձի:

— Կը հարցնեմ ձեզի թէ պիտի երթա՞ք:

— Ի՞նչ կ'ուզեմ որ ընեմ, ըսաւ Գօղէթ ձեռքերը

միացնելով:

— Ըսել է թէ պիտի երթա՞ք:

— Եթէ հայրո երթայ:

— Աւրեմն դուք ալ պիտի երթաք, այնպէս չէ՞:
Գօղէթ Մարիուսին ձեռքը բռնեց և սեղմեց ա-
ռանց պատասխանելու:

— Լա՛ւ, ըսաւ Մարիուս: Ես ալ ուրիշ տեղ կ'եր-
թամ:

Գօղէթ այս խօսքին իմաստը աւելի զգաց քան
թէ նշանակութիւնը հասկցաւ: Այնքան տեղուեցաւ
որ իր կերպարանքը սպիտակ երեւցաւ մութին: Ուս-
տի թոթովումով մը հարցուց.

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես:

Մարիուս Գօղէթին նայեցաւ, յետոյ աչքերը համ-
բարբար դէպի երկինք վերցնելով պատասխանեց.

— Ոչինչ:

Երբ վար ըրաւ արտեւանունքը, տեսաւ որ Գօ-
ղէթ իրեն նայելով կը ժպտէր: Մարիուս սիրած կը-
նոջ ժպիտը այնպիսի պայ առութիւն մը ունի որ գի-
շերուան մութը կը փարատէ:

Իրաւ որ աւանակ ենք եզեր, Բան մը եկաւ միտքս
Մարիուս:

— Ի՞նչ:

Եթէ երթանք, դուն ալ եկուր: Պիտի՞րսեմ քե-
զի թէ ո՞ւր պիտի երթանք: Եկուր գտիր զիս ուր որ
պիտի երթամ:

Հիմա Մարիուս բոլորովին արթնցած մարդ մըն
էր:

Հիմակ ալ իրական աշխարհը ինկած էր: Ուստի
դուքեց Գօզէթին:

— Չեզի հոտ մեկնի՞ր, խօնո՞ղ ես, ի՞նչ ես: Մեկ-
ունելու համար պէտք է, բայց ես ստակ չունիմ: Անգ-
լիա երթա՞լ. բայց հիմա ես կարծեմ թէ տասը լուիճի
:ափ պարտք ունիմ Գուրֆէյրագին, բարեկամի մը զոր
դուն չես ճանչնար: Հին գլխարկ մը ունիմ որ երեք
Ֆրանք չ'ուներ. թիկնոց մը ունիմ որու առջեւի կո-
կակներուն մէկ քանին կը պակսի. չապիկս պատռած
է. արմուկներս ծակուած են, կօշիկներս ջուր կ'առ-
նեն, վեց շաբաթ է ի վեր ասանց և ոչ մէկուն վրայ
մտածած եմ, և բան մը չ'սի քեզի: Թշուառ մըն եմ
եւ, Գօզէթ: Դուն միայն գիշերները կը տեսնես զիս
և սէրդ կուտաս ինծի, բայց եթէ ցորեւները տես-
նէիր, ստակ մը անգամ չէիր տար: Անգլիա՛ երթալ,
բայց և ոչ իսկ անցագրիս ստակը վճարելու կարող
եմ:

Մարիուս նստարանէն դէպի մօտակայ ծառ մը
նստուեցաւ եւ կոթնելով ոտքի վրայ կեցաւ. երկու
թեւերը գլխուն վրայ տանելով, ճակատը ծառին կե-
ղեւին աւելով, առանց զգալու ոչ կեզեւր որ իր կա-
շին կը սկրդէր ոչ տնոյր որ իր քունքերո կը կոէր,
առանց շարժելու և Յուրահատութեան արձանին պէս
իջնալու պատրաստ ըլլալով:

Շատ ժամանակ այս դիրքով կեցաւ ծառին քով:
Մարդս այսպիսի անդունդներու մէջ կրնայ յաւիտե-
նապէս կենալ: Վերջապէս ետեւը դարձաւ Մարիուս,
վասն զի կտուէն ձայն մը խեղդո՞ւած, մեղմ և շորթ-
մալի ձայն մը կը լսէր:

Չայնողը Գօզէթն էր որ կը հեծկտար:
Երկու ժամէ ի վեր կուլար Մարիուսին քով որ
խորունկ մտածումներու մէջ ընկղմած էր:
Մարիուս Գօզէթին քով եկաւ, ծունր դրաւ, և

յամբարօր գետինը խոնարհելով բռնեց Գօզէթին
ոտքին ծայրը որ բօպային տակէն դուրս ելած էր և
համարուեց:

Գօզէթ լոկեայն թող տո՞ւաւ որ Մարիուս համ-
բուրէ իր ոտքը: Կան վայրկեաններ ուր կինը՝ արա-
մարեկ և համակերպող զիցուհիի մը պէս կ'ընդունի
սիրոյ երկրպագութիւնը:

— Մի՛ լար, ըստ Մարիուս:
Գօզէթ մըմնջեց.

— Ինչպէս չիլամ քանի որ գուցէ պիտի մեկնիմ,
և քանի որ չես կրնար գալ:

— Կը սիրե՞ս զիս, կրկնեց Մարիուս:

— Կը պաշտեմ, պատասխանեց Գօզէթ հեծկտա-
լով:

Այս արքայութեան խօսքը բնաւ չկրնար այն-
քան հրապուրելի ըլլալ որքան է երբ արտասուալի
աչքերով կ'արտաբերուի:

Մարիուս շարունակեց ձայնը այնպիսի կերպով
մը հանելով որ անմեկնելի գգուածնք մըն էր:

— Մի՛ լար: Ըսէ ինի, միթէ ինծի համար չե՞ս
ուզեր լալէ դադրիլ:

— Բայց դուն ալ կը սիրե՞ս զիս հալիցոց Գօ-
զէթ:

Մարիուս Գօզէթին ձեռքը բռնելով. ըսաւ,

— Գօզէթ, երբեք կենացս մէջ մէկու մը խօսք
տուած չեմ պատուոյս վրայ, վասն զի պատիւիս վրայ
խօսք տալը անարկու բան մըն է ինծի համար: Կը
զգամ թէ քովս է հայրս: Արդ անա քեզի պատուոյս
վրայ խօսք տալով կ'երդնում թէ պիտի մեռնիմ եթէ
մեկրիս:

Մարիուսին ձայնին սէջ որով արտասանեց այս
խօսքերը, այնպիսի հանդիսական և այնպիսի հան-
գարա մեղամաղձութիւն մը կար որ Գօզէթ դողաց:

Չգաց այն ցրտութիւնը որ անցնող օրուր և ճշմարիտ բանէ մը կ'արտադրուի: Գօզէթ սարսուռով մը համակուելով դադրեցաւ լալէ:

— Հիմա մօիկ ըրէ, ըսաւ Մարիուս: Վաղը մի' սպասեր ինծի:

— Ինչո՞ւ:

— Միւս օրը սպասէ ինծի:

— Ո՛հ, և ինչո՞ւ համար:

— Պիտի տեսնես:

— Օր մը սպասել առանց քեզի տեսնելու. բայց անկարելի է այդ:

— Չո՛հենք օր մը թերեւս բոլոր կեանքը ստանալու համար

Եւ Մարիուս կէս ձայնով և մեկուսաւօր ըսաւ.

— Այնպիսի մարդ մըն է ան որ ասեմբլին չի փոփոսեր իր սովորութիւնները, և ի բնէ անտի միշտ գիշերները մարդ կ'ընդունի իր տունը:

— Ո՞ր մարդուն վրայ կը խօսիս, հարցուց Գօզէթ:

— Ե՞ս. բան մը չըսի:

— Ի՞նչ է ուրեմն յուսացածդ:

— Սպասէ մինչեւ վաղը չէ միւս օր:

— Կ'ուզե՞ս:

— Այո՛, Գօզէթ:

Գօզէթ ձեռքերովը Մարիուսին դուրսը բռնեց, օտքերուն ծայրովը միայն գետինը կոխելով բարձրացաւ անոր հասակին հաւասարելու և աչքերուն մէջ անոր յոյսը տեսնել կարենալոտ համար:

— Աղէկ միտքս եկաւ. պէտք է որ ուր բնակիր գիտնաս. չենք գիտեր թէ ինչ պիտի ըլլանք, ինչեր կրնան պատահիլ, այն Գուրֆէյրագ անուն բարեկամի հետ կը բնակիմ, ասննը Տը Լա Վէրըրի փողոցն է. թիւ 16:

Գրպանը խառնեց, գմելի մը հանեց և բռածեփ պառին վրայ գծեց. Տը Լա Վէրըրի փողոց թիւ 16: Սակայն Գօզէթ վերստին սկսած էր անոր աչքերուն մէջ նայիլ:

— Ըսէ ինծի դիտաւորութիւնդ, Մարիուս, դիտաւորութիւն մը ունիս դուն, ըսէ, ի՞նչ է այն: Ո՛հ, կ'աղաչեմ, ըսէ՛ որ հանգիստ գիշեր մը անցնեմ:

— Կը խորհիմ թէ անկարելի է որ Աստուած ուզէ մեզի բաժնել: Սպասէ ինծի վաղը չէ միւս օր:

— Ի՞նչ պիտի ընեմ մինչեւ այն ատեն, ըսաւ Գօզէթ: Դուն դուրսն ես. կ'երթաս, կուգաս, որքան երջանիկ են մարդերը: Բայց ե՛ս, ես միս մինակ պիտի մնամ, ո՛հ, որքան պիտի տխրիմ: Ի՞նչ պիտի ընես վաղը գիշեր, ըսէ նայիմ:

— Բան մը պիտի փորձեմ:

— Ապա ուրեմն աղօթք պիտի ընեմ Աստուծոյ, և մինչեւ այն ատեն քու վրադ պիտի մտածեմ որ պէս զի յաջողիս: Ա՛յ հարցուփորձ չեմ ընեք քեզի քանի որ չես ուզեր: Դու իմ օէրս ես: Վաղը գիշեր պիտի երգեմ այն ռեօրիանթի նուագը զոր դու կը սիրես և զոր գիշեր մը պատուհանիս թակ երկար լռակու համար: Բայց վաղը չէ մի'ս օր կանուխ եկուր: Գիշերը ժամը ճիշդ իննին քեզի պիտի սպասեմ. գիտնաս հա՛: Տէր իմ Աստուած, ինչ տրտմալի բան է օրերուն այոքան երկար ըլլալը: Կը լսե՞ս ժամը իննին պօրտէզը պիտի գտնուիմ:

— Նաև ես:

Եւ առանց իրարու ըսելու, միեւնոյն մտածումէ գրգռուելով, և սղուելով այն ելեքօրական հոսանքէն որով երկու սիրահարներ շարունակ կը հաղորդակցին երկուքն ալ նաև իրենց վշտին մէջ հեշտութեամբ օրբիտ, իրարու գիրկ նետուեան՝ առանց նշմարելու թէ իրենց շրթունքները միացած էին մինչդեռ

ճիացումով և արցունքով լի աչքերնին զէպի երկինք
վերցնելով աստղերուն կը նայէի՝ հոգեպիչ:

Երբ դուրս ելաւ Մարիուս, փողոցը ամայի էր:
Դուրս ելած էր ճիշդ այն պահուն ուր Էքոնին աւա
զակներուն ետեւէն կ'երթար մինչեւ պուլվարը:

Մինչդեռ Մարիուս գլուխը ծառին կռթնցնելով
կը մտախոհէր, բան մը եկած էր միտքը, բան մը,
աւա՛ղ, իրեն անզամ յիմարական և անկարելի կ'ե
րեւար: Մարվուս բուն որոշում մը ըրած էր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

ԾԵՐ ՍԻՐՏԸ ԵՒ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՍԵՐՏԸ

ԴԷՄ ԱՌ ԴԷՄ Կ՛ԵԼԼԵՆ

Այն միջոցին Պ. Փիլնօրման ճիշդ իննսունըմէկ
տարու էր: Տակաւին օրիորդ Փիլնօրմանի հետ Ֆիյլ-
Տիւ Գալվէր փողոցին մէջ իր թիւ 6 հին տունը կը
բնակէր:

Ինչպէս կը յիշէ ընթերցողը, Փիլնօրման այն
հինօրեայ ծերերէն մէկն էր որոնք ուղղապէս մահ-
ուան կը սպասեն, որոնք տարիներէ կը բեռնաւոր-
ուին ատանց կորանալու և զոր վիշտն անզամ չի
ծներ:

Սակայն իր աղջիկը քանի մը ժամանակէ ի վեր
կ'ըսէր. Հօրս վիճակը կը վատթարի: Մերուկը ալ չէր

ապտակեր սպասուհիները. ա՛յլ առաջուան պէս գա-
լազանով ուժգնակի չէր հարուածեր սանդուղին վերի
գաւիթը. եթէ Պասդ ուշանար դուռը բանալու: Յու-
լիսի յեղաշրջումը հազիւ թէ վեց ամիսի չափ անոր
զայրոյթը գրգռած էր: «Մօնիթէօն» լրագրին մէջ
գրեթէ հանդարտօրէն տեսած էր երկու անուանի
գուգաւորութիւնը, այսինքն Պ. Հիւմպլօ-Գօնթէ,
Փրանսայի ատենակալ, վառն զի ծերուկը ա՛յլ բոլո-
րովին տկարացած էր: Անողոք կը մնար. անձնատուր
չէր ըլլար. այնպիսի բան մը անոր ոչ Ֆիզիքական և
ոչ ալ բարոյական կազմութեան մէջ կար. բայց կը
զգար ներքնապէս թէ ա՛յլ գործը կը լմննայ: Զորս
տարիէ ի վեր, — ճիշդ բառը ըսենք, ոտքը պինդ ըռ-
նած Մարիուսին կ'սպասէր, համոզուելով թէ այս
պզտիկ և չարաբարոյ ստահակը օր մը պիտի գայ իր
դուռը զարնելով. բայց հիմա երբեմն թխրութեամբ
համակուած միջոցներուն ա՛յլ ստիպուած էր ինքնի-
րեն ըսելու թէ Մարիուս եթէ քիչ մը տեսն եւս չը
գալու ըլլայ... — չէ թէ մահն էր անսր անտանելի
երեւոյթը, հապա թերեւս ա՛յլ Մարիուսը չտեսնելու
հաւանականութիւնը: Ա՛յլ Մարիուսը չտեսնելու գա-
ղափարը մինչեւ այն օր և ոչ իսկ վայրկեան մը իր
մտքէն անցած էր. հիմա այս գաղափարը կ'սկսէր ե-
րեւալ, և կ'ահաբեկէր զինքը:

Ինչպէս միշտ կը պատահի բնական և ճշմարիտ
զգացումներու նկատմամբ, բացակայութիւնը աւել-
ցուցած էր մեծ հօր սէրը այն ապաշնորհ պատանիին
վրայ որ այնպիսի կերպով մը մեկնած էր իր ասու-
նէն:

Մարգո Դեկամբերի գիշերները ցուրտին աստի
ճանը տասը եղած միջոցներուն ա՛յլ աւելի կը մտածէ
արեւին վրայ: Նախ և առաջ Պ. Փիլնօրման իբր մեծ
հայր գէպ իր թոռը քայլ մը առնելու անկարող էր

կամ ըլլալ կը կարծէր, աւելի ազէկ կը սեպեմ օտ-
կիւր կ'ըսէր. իր վրայ ամենեւին յանցանք մը չէր
գտներ. բայց սրտագին գորովանքով և դէպի խաւա-
րը չուող ծերուկի մը անմօտենչ յուսահատութեամբ
Մարիուսին վրայ կը մտածէր:

Պ. Փիլնօրման սկսած էր ակռաները կորսնցնել,
իր տրամութիւնը աւելցնող պատճա- մրն ալ այս էր:
Այս ծերը երբեք տարբուհի մը սիրած չէր այն-
քան որքան կը սիրէր Մարիուսը բայց այսպիսի սէր
մը ունենալուն այնքան կը կատգէր և կ'ամչնար որ
ինքնիրեն անգամ չէր խոստովաներ իր թօռը այնքան
սարելը:

Իր միւս ազջկանը մեռնողին այսինքն օրկին
Բօն Էլրսի տասնութր օտրեկան հասակին մէջ առ-
նուած պատկերը օտրեկին մէջ անկողնին սնարին
առջեւը կախել տուած էր իբր թէ ուզէր առաջին ան-
գամ այն պատկերը տեսնել արթնցած ժամանակ: Ան-
ընդհատ այս պատկերին կը նայէր: Օր մը նոյն
պատկերին նայելով ըսաւ.

— Կը տեսնեմ որ կը նմանի անոր:

— Քրո՞ջօ, կրկնեց օրիորդ Փիլնօրման: Անշուշտ
կը նմանի:

Մերը շարունակեց.

— Նաև անոր:

Փիլնօրման անգամ մը ծուկները քով քովի բե-
րած և աչքերը գրեթէ գոցելով վշտաբեկ դիրքով նըս-
տած էր. ազջիկը համարձակեցաւ հարցնելու,

Մի՞թէ տակաւին առաջուան չափ նեղացած է՞ք
անոր գէմ ..

Կանգառաւ, չճամարձակելով աւելի հետու եր-
թալու:

— Որո՞ւ գէմ հարցուց:

Սա խեղճ Մարիուսին գէմ:

Ժիլնօրման վերցուց իր ծերունական գյուլար, նիհար և խորշոմուտ ձեռքը սեղանին վրայ դրաւ, և իր ամէնէն բարկալի եւ ամէնէն ճօճուն ձայնովը գոչեց.

— Խեղճ Մամիուս, ըսիր: Այդ պարոնը ստահակ մըն է, չարաբարոյ անառակ մըն է, ապերախտ և սնապարծ տղայ մըն է, անւիրտ, անհոգի հպարտ, չարասիրտ մարդ մըն է:

Եւ ետեւը դարձաւ որպէս զի աղջիկը չտեսնէ իր աչքէն հոսող կաթիլը:

Երեք օրէն ետք չորս ժամէ ի վեր շարունակուող լուծեան մը կ'ըրպը խզելով ըսաւ աղջկանը անպատասխան մնալ ուզողի մտ սրտմտութեամբ:

— Պատիւ ունեցած էի ազաչելու օրիորդ Ժիլնօրմանէն որ անոր խօսքը չընէ ինծի հետ այլեւս:

Օրիորդ Ժիլնօրման ուրիշ փորձ մը չընել օրոչելէն ետք սա խորիմաստ վճիռը տուաւ.

— Հայրս քրոջս այն յիմարութենէն ի վեր անոր վրայ մեծ սէր մը ունեցած չէ բնաւ: Յայտնի է թէ սաստիկ կ'ատէ Մարիուսը:

Այն յիմարութենէն ի վեր խօսքը կը նշանակէր. Գնգապետին հետ կարգուելէն ի վեր:

Սակայն, ինչպէս ընթերցողը կրցած էր կարծել օրիորդ Ժիլնօրման չէր յաջողած իր նպատակին հասնիլ որ էր Մարիուսին յաջորդել տալ իր սիրական նիզակաւոր սպան: Յաջորդ Թէօաիւրը յաջողած չէր. Պ. Ժիլնօրման ընդունա՞ չէր այս չփոթութիւնը: Դատարկ սիրտ մը չկրնար պատահական առարկայի մը սիրովը գոհ ըլլալ. Թէօաիւրն ալ թէեւ ժառանգութիւն կը գուշակէր, բայց և այնպէս ծերուկին հաճելի ըլլալու ծառայութիւնը տաղեկալի կ'երեւար իրեն:

Ծերուկը ձանձրոյթ կուտար անոր. Թէօաիւրն ալ

ծերուկին սիրտը կը նեղացնէր: Տեղակալը անշուշտ գուարթ, բայց նաեւ շաղակրատ, թեթեւաբարոյ բայց նաեւ գոհնիկ, կեանքի վայելումները սիրող բայց յոռի մարդերու հետ յարաբերութիւն ունեցող զինուորական մըն էր. ստոյգ է թէ տարփունիներ ունէր, ստոյգ է թէ շատ կը խօսէր անոնց վրայ բայց լաւ չէր խօսեր:

Այս ամէն յատկութիւնները պակասութիւն մը ունէին: Պ. Ժիլնօրման կը զայրանար երբ Թէօաիւր կը պատմէր անօր իր սիրային բարեբաղդութիւնները զոր ուէր Բարեբեղունի փողոցը իր ձմերոցին շրջակայները:

Մանաւանդ թէ տեղակալը երբեմն համազգեստով և եռագոյն ծոպերով կուգար: Այս պատճառաւ պարզապէս անկարելի էր հաճելի ըլլալ ծերուկին: Պ. Ժիլնօրման վերջապէս ըսա՞ էր իր աղջկան.

— Թէօաիւրը կշտացայ. ա՛լ քեզի ըլլայ ան: Քիչ ախորժ կը զգամ այն անձերէ որոնք խաղաղութեան ժամանակ պատերազմական մարդիկ են: Դո՛ւն եթէ կ'ուզե՞ծ, ընդունէ՞ զինքը: Լաւ չե՞մ գիտեր. բայց կարծեմ թէ աւելի կը սիրեմ սուր քաջողները քան թէ թուր կախողները:

Ինչ կ'ուզէ ըլլայ, պատերազմին մէջ սուրերու շառաչիւնը ոչ այնքան ողորմելի է որքան է պատեաններու շոինդը քարայտակին վրայ: Մանաւանդ հացկատակի մը պէս խոնարհիլ և ծանաղամիտ կնոջ մը պէս մոջքը փոկ մը անցնել. զրահի մը տակ գորսէ մը ունենալը շատ ծիծաղելի բան է: Մարդս երբ ճշմարիտ մարդ մըն է, պարտաւոր է հաւասարապէս հեռու կենալ թէ անձնագովութենէ և թէ ստանալութենէ: Ոչ անպարծ և ոչ ալ աղւոր սիրտ ըլլալ պէտք է: Թէօաիւրը քեզի ըլլայ:

Թէեւ աղջիկը եղբորդ թոռն է ան, ըսաւ, բայց

9. Փիլնօրման Թէօօիւլի համար ամենեւին մեծ-հօր-եղբայր չէր, թեւ Մարիուսին համար յոռից ցղուելի մեծ հայր էր:

Եւ որովհետեւ 9. Փիլնօրման անխելք մը չէր, Մարիուսին բացակայութեանը համար ալ աւելի ցաւ զգացած էր Թէօօիւլի հետ համեմատելով զայն:

Գիշեր մը. Յունիսի 4ի գիշերը, — թէեւ ամառ էր բայց և այնպէս 9. Փիլնօրման բուխերիկին մէջ լաւ կրակ մը կը վառէր, — հրաման տուած էր աղջկանը իր սենեակը երթալու, ուր օրիորդ Փիլնօրման կար կը կարէր: 9. Փիլնօրման մինակ էր իր հովուական նկարներով զարդարուն սենեակին մէջ ոտքերը կը-բակարանին երկաթներուն վրայ դրած, իր ընդար-ձակ գօրծանաէլեան հողմարդելովը որ ինը թերթ ունէր, կիսովին ծրարուած, և օթոցաւոր թիկնա թոռի մը մէջ թաղուելով սեղանի մը կոթնած էր ո-րու վրայ լուսարդեղի մը տակ երկու ճրագ կը վա-ռէր, և ձեռքն ալ գիրք մը բռնած կը կարդար: Իր մօտային համեմատ անհաւատալի ըսուած ձեռով հագ-ուած էր, եւ զարայի հին պատկերի մը կը նմա-նէր:

Այս հագուածով եթէ դուրս ելլէր, անշուշտ իր ետեւէն գացողներ պիտի գտնուէին որպէս զի տե-նեն այս հարուստը. բայց երբ դուրս ելլէր, աղջիկը եպիսկոպոսի յատուկ երկայն թիկնոց մը կ'անցնէր հօրը կոնակը, և այս կերպով կը ծածկուէին անօր զգեստները: Տունին մէջ միայն անկողին մտնելու և արթննալու համար պարեգօտ կը հագնէր: Գարեգօտը ձերի կերպարանք կուտայ, կ'ըսէր:

Փիլնօրման սիրագին և դառնապէս կը մտածէր Մարիուսի վրայ, եւ ինչպէս ամէն ժամանակ նոյն-պէս եւ այն գիշեր գառնութեամբ համակուած էր սիրաբը:

Իր խանդաղատանքը զայրանալով վերջապէս Ե. տեւեփ էր և սրտմտութեան կը փոխուէր: Հասած էր այն վիճակին ուր մարդս կ'աշխատի որոշում մը ր'ել և ընդունիլ ինչ որ սիրաբը կը յօշէ: Ինքն իրեն պատ-ճառաբանելով կ'ըսէր թէ ա'լ Մարիուսի վերադար-ձին պատճառ մը չկայ. թէ արդէն եկած կ'ըլլար եթէ պիտի դար, թէ ա'լ պէտք չէր սպասել Մարիուսի գալուն:

Կ'աշխատէր պտտուելի անկէ ա'լ բոլորովին զըր-կուած ըլլալու և լայն պարտնը՝ չտեսած մեռնելու գաղափարին: Բայց կը զայրանար սրտագին. իր ծե-րունական հայրութիւնը չէր կրնար հաւանիլ այս-պիսի զրկումի մը: Ի'նչ. իրաւ պիտի չգա'յ ալ, կ'ը-սէր. այս էր իր ցաւագին հագներգը: Կունտ գլու-խը կուրծքին վրայ ծռած էր, և անորոշապէս կրա-կարանիք մոխիրին կը նայէր ողորմելի և բարկալի նայուածքով մը:

Մինչդեռ այս գիրքով կը մտախոհէր սաստիկ, Գասգ' իր հին ծառան, ներս մտաւ և հարցուց.

— Գորոնը կրնա'յ ընդունիլ 9. Մարիուսը:

Մերս վեր վերցուց գլուխը և կանգնեցաւ արժ. գուննելով և կալվանեան ցնորումով մը ելլող գիակի մը նմանելով: Իր բո որ արիւնք սիրաբը զարկաւ: 9. Փիլնօրման թոթովեց.

— Գարոն Մարիուս ի'նչ:

— Զգիտեմ, պատասխանեց Գասգ վախնալով և օրիորդ կերպարանքէն շփոթուելով, ես չտեսայ: Նի-գղէթ ըսաւ ինձ թէ վարը պարտն մը կայ որ Մա-րիուս կ'անուանուի:

9. Փիլնօրման թոթովումով մը ըսաւ.

— Թող հրամմէ:

Եւ միեւնոյն զիրքով կեցաւ. գլուխը տարուբե-
րելով, աչքերն ալ զուռին վրայ յառելով: Բացուե-
ցաւ զուռը, և ահա երիտասարդ մը մտաւ: Մարիուսն
էր եկողը:

Մարիուս զուռին առջեւ կեցաւ կարծես ոպասե-
լով որ հրամմէ բուռի իրեն:

Մարիուսի գրեթէ ողորմելի հագուստը չէր նրչ
մարուեր մութին զոր լուսարգելը կ'արտադրէր:
Միայն անոր երեսը կը նշմարուէր որ հանդարտ և
ծանր այլ օարօրի՛ակ կերպով արտուած կ'երեւար:

Ժիլնօրման յուարումով և ուրախութեամբ գրաւ-
ուած ապշեցաւ մնաց քանի մը բոպէ երեւոյթի մը
առջեւ զանուող մարդո՛ւ մը պէս, ոչ այլ ինչ օետ-
նելով բայց միայն պայծառութիւն մը: Պատրաստ էր
նոնաղելու. Մարիուսը կը նշմարէր շոցուով: Ի-
րօք ան էր. Մարիուսն էր եկողը:

Չորս օարիէն ետք վերջապէս եկած էր: Ժիլ-
նօրման կրնայ թերեւս ըսուիլ թէ մէկ նայուածքով
գրաւեց զայն: Տեսաւ որ Մամիուս գեղանձն, ազնիւ,
հոյակապ, մեծցած, մարդու կարգ անուած էր, և վա-
յելուչ զիրք ու սիրուն կերպարանք ունէր: Թեւերը
քանալու, Մարիուսը կանչելու, ուժնակի ողջագու-
րելու փափաքը ունեցաւ. իր արգահատանքը յախ-
տակութեամբ օստկացաւ, գորովալի խօսքերը կը
լորդէին և կուրծքէն կ'արտահոսէին. վերջապէս այս
ամէն խանդաղատանքը ճամբայ մը բանալով ձերու-
կին մինչեւ շուրթերը հասաւ, բայց այս խանդաղա-
տանքէն խօտութիւն մը արտադրեցաւ իբր հեռուու-
թիւն այն հակապատկերին որ անոր բնաւորութեան
հիմն էր:

Պ. Ժիլնօրման ամբողջօրէն հարցուց.

— Ինչո՞ւ եկաք, ի՞նչ բան ունիք հոս:

Մարիուս շփոթուածով պատասխանեց.

— Պարո՛ն...

Պ. Ժիլնօրման կ'ուզէր որ Մարիուս գար իր
գիրկը նետուէր: Դժգոհեցաւ թէ ինքնիրմէն և թէ
Մարիուսէն: Չգաց թէ ինք ամարդի էր, Մարիուս
ալ անտարբեր: Մերուկը անտանելի և կոկծալի անձ-
կութեան մէջ էր զգալով թէ ի ներքուստ սաստիկ
կ'արգահատէր և կ'արտասուէր, այլ արտաքուստ
միայն խտութիւն կրնար ցուցնել: Նորէն դառնու-
թեամբ գրաւուեցաւ և բարկալի ձայնով մը ընդմիջեց
Մարիուսին խօսքը:

— Ինչո՞ւ եկաք ուրեմն:

Այս ուրեմնը կը նշանակէր. Քանի որ չէք գար
զիս համբուրելու, Մարիուս իր մեծ հօրը նայեցաւ
որու զալկադէմ երեսը մարմար դարձած էր:

— Պարօն...

Մերունին խիստ ձայնով մը կրկնեց.

— Մը՞թէ ինձմէ ներուած խնդրելու եկար. ճանչ-
ցա՞ր ուրեմն յանցանքներդ:

Կը կարծէր թէ Մարիուսը ուղղութեան պիտի
բերէր և թէ պատանին՝ պիտի խոնարհէր:

Մարիուս սարսօաց. իրմէ ուղածն էր ուրանալ
իր հայրը. վար ըրաւ աչքերը և պատասխանեց.

— Ոչ, պարոն:

— Ապա ուրեմն, գոչեց ձերը ուժգնա՛լի և կոկը-
ծալի ու բարկալի վիշտով մը, ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ:

Մարիուս ձեռքերը մոացուց, և տկար ու գող
գոջուն ձայնով մը ըսաւ.

— Պարոն, գթացէ՛ք ինձի:

Պ. Ժիլնօրման յուզուեցաւ այս խօսքէն, արգա-
հատանքը պիտի շարժէր եթէ աւելի ցոռջ ըսուած
ըլլար այն. բայց շատ ուշ ըսուած էր: Մերուկը ոտ
քի վրայ ելաւ երկու ձեռքերովը գաւազանին վրայ
կռթնելով. չրթունքները ճերմակ գոյն առած էր.

ուածքով, եկայ որ կարգուել և հրաման ուզեմ ձեզմէ:

Պ. Ժիլնօրման հնչակը հնչեցուց: Պասզ դուռը բացաւ կէս մը:

— Ըսէ աղջկանս որ հոս գայ:

Մանրերկրորդ է մը ետք դուռը նորէն բացուեցաւ. օրիորդ Ժիլնօրման եկաւ, ներս չմտաւ այլ երեւցաւ. Մարիուս ոտքի վրայ կայնած էր անմոռնչ, թեւերը կախած և եզե նագործի մը կերպարանքով:

Պ. Ժիլնօրման սենեակին մէջ աջ և ձախ կ'երթեւեկէր: Դէպի աղջիկը դառնալով քաւ.

— Բան մը չկայ Պ. Մարիուսն է ասիկա, բարեկեար, ըսէ: Պարոնը կ'ուզէ կարգուիլ: Ահա ասոր համար կանչեցի քեզի: Տեղդ գնա՛:

Սակայն Ժիլնօրման նորէն եկած և բուխերիկին կրթնած էր:

— Քսան տարեկան հասակի մէջ կարգուի՛լ. ի՞նչ գեղեցիկ խորհուրդ. ամէն բան կարգին է. հիմակ աբ կը մնայ ձեւ մը կատարել: Նստէ. պարոն Աղէկ միտքս եկաւ, քեզի տեսնելու պատիւէն զրկուելէս ի վեր յեղափոխութիւն մը ունեցար: Ժագօպէնները յաղթեցին: Անշուշտ գոհ եղար: Պառն ըլլալէդ ի վեր հտնրապետական չե՞ս: Այս երկու բանը կը համաձայնի քեզի համար: Հանրապետութիւնը համեմունք մը կը կազմէ պատոնութեան: Յուլիսի կառավարութեան չքանչան առի՞ր: Լուվրի պալատին քիչ մըն ալ դուն տիրեցի՞ր: Այս թաղին մօտ, Նօնէնտիէրի փողոցին դիմացի կողմը, Սէնթ-Անթուան փողոցին մէջ տունի մը երորդ դասիկոնին պատին ագուջուած գնդակ մը կայ սա փորագրով. 28 Յուլիս 1830 Գնա՛ նայէ այդ փորագրիը: Տեսնողին ուրախութիւն կուտայ այն: Ա՛հ, աղւոր բաներ կ'ընեն եղեր քու բարեկամներդ: Աղէկ որ յիշեցի, բարեկամներդ միթէ աղբւր մը չեն յիներ Տը Պէրի գուքսին արձանին:

տեղ: Այսպէս ուրեմն կ'ուզես կարգուիլ այնպէս չէ՞. որո՞ւ հետ ներելի՞ է առանց անխօսեմութիւն ըրած ըլլալու հարցնել թէ որո՞ւ հետ պիտի կարգուիս:

Պ. Ժիլնօրման կանգ առաւ, և առանց ժամանակ ասու Մարիուսին որ պատասխան տայ, սաստկապէս շարունակեց.

— Ուրեմն վիճակդ աղէկ, հարստութիւնդ ալ տեղն է, այնպէս չէ՞. ի՞նչ կը շահիս փաստարանութեան արհեստովդ:

— Ոչինչ, ըսաւ Մարիուս տեսակ մը հաստատութեամբ և գրեթէ վայրենական համարձակութեամբ:

— Ոչինչ, ուրեմն քեզի զրկած հազար երկու հարիւր ֆրանքէս ի դատ ապրուստի միջոց չունի՞ս:

Մարիուս պատասխան չտուաւ: Պ. Ժիլնօրման շարունակեց.

— Հիմա կը հասկնամ. ըսել է թէ հարուստ է աղջիկը:

- Ինծի պէս:
- Ի՞նչ օժիտ չունի՞:
- Ոչ:
- Գէթ ակնկալութիւննե՞ր:
- Չեմ կարծեր:
- Բոլորովին մերկ. և ո՞վ է ասոր հայրը:
- Չգիտեմ:
- Ի՞նչ է աղջիկին անունը:
- Օրիորդ Տօլլըվան:
- Տօլինչ:
- Տօլլըվան:
- Բը՞թթթ, ըսաւ ձերուկը:
- Պարո՛ն, աղաղակեց Մարիոս:

Պ. Ժիլնօրման ընդմիջեց անոր խօսքը ինքնիրեն խօսող մարդու մը պէս ձայնելով:

— Հասկոյ. քսանը մէկ տարեկան տղայ մը, որ պաշտօն չունի, որ միայն հազար երկու հարիւր Քրանք տարեկան եկամուտով կը կարգուի որպէս զի տիկին Բօնմէրսի պառօնուհին մրգավաճառին խա. նուրը երթայ տասը փարայի ազատքեղ աննելու հա մար:

— Պարո՛ն, կրկնեց Մարիոս յետին յոյսը անց. նողի մը պէս այլայլելով, կ'ազերսեմ, յանուն Աս. տուժոյ ձեռնամած կը պաղատիմ, պարոն, ձեր ոտ. քերուն խոնարհելով կ'աղաչեմ որ հրատան տաք ինձ կարգուիլ անոր հետ:

Երբունին բիրտ ու սոսկալի քան քան մը ձգեց, հազալով ու միանգամայն խօսելով.

— Հա՛, հա՛ հա՛, ինքնիրենդ ըսած ես անշուշտ. ի՛նչ կայ մտմտալու, երթամ գտնեմ սո բերուզաւոր ձերը, սա այսանդակ շլամիտը. մե՛ղք որ քսանըհինգ տարեկան չեմ, եթէ ըլլայի, ես դիտեմ թէ ինչպէս ցարգական պահանջուժով մը պիտի ստիպէի զինքը կամքս կատարելու, ինչպէս պիտի խնդայի երեսին եթէ հակառակելու ըլլայ: Բայց ինչ և է երթամ ը. ըսեմ ձերուկին. ձե՛րդ ապուշ, զիս տեսնելդ մեծ եր. ջանկութիւն մըն է քեզի. կ'ուզեմ ամուսնանալ, կը փափաքիմ կին աննել ինձ օրիորդ մը որու ով ըլլալը պէտք չունիս գիտնալու, աղջիկ մ. որուն հօրը ո՛վ ըլլալը հասկնալու պէտք չունիս, ես մուճակ չունիմ, ան ալ շապիկ չունի, բայց հող չէ. ես կ'ուզեմ ծովը նետել իմ պաշտօնս, ապագաս, երիտասարդութիւնս, կեանքս, կ'ըզձամ թշուառութեան մէջ ընկղզող մը ըլլալ վիզս կին մը ունենալով: սիրտս ասանկ կ'ու. զէ, պէտք է որ հաւանիս. և ձերուկ կմախքն ալ պի. տի հաւանի: Գնա՛ տղաս, գնա ուզածդ քրէ, վիղդ անցուր քարդ, կարգուէ քու օրիորդ Բուսլըվանիդ.

քու Գուրլըվանիդ հետ... Չէ պարոն ամենեւին չըլ. ար ատիկա:

— Հայր իմ...

— Ամենեւի՛ն:

Մարիոս բոլորովին կտրեց յոյսը երբ լսեց թէ ի՛նչ ձայնով արասանուեալ աջ ամենեւինը: Յամբաքայլ դէպի գուռը ուղղուեցաւ. գլուխը ծոե լով, երերալով աւելի մեռնողի մը քան թէ մեկնո ղի մը նմանելով: Պ. Ժիլնօրման ետեւէն կը նայէր անընդհատ. երբ գուռը բանալով Մարիոս գուրս պիտի ելլէր, Պ. Ժիլնօրման երես ամսող խրոխտ ձե. րուկներու յատուկ ձերունական կայտառութեամբ մը չորս քայլ առաւ, Մարիոսը օձիկէն բռնեց, ուժգ նակի ներս բերաւ, թիկնաթուռի մը վրայ նետեց, և ըսաւ.

— Պատէ ինձ նայիմ, ի՛նչ է այդ:

Այս յեզափոխութեան տեղի տուողն էր միմիայն «հայր իմ» խօսքը որ ելած էր Մարիուսի բերնէն:

— Տէ՛ նայիմ, խօսէ՛. պատմէ՛ ինձ սէրդ, բա՛ց բերանդ բան մը մի պահեր: Աստուած վկայ աւա նակ են եզեր հիմակուան երիտասարդները:

— Հայր իմ, կրկնեց Մարիոս...

Երբունին դէմքը անկարելի ճառագայթով մը լուսաւորուեցաւ բոլորովին:

— Հա՛, ահա սա է ուզածս, հայրդ անուանէ զիս և պիտի տեսնես:

— Հայր իմ... կրկնեց Մարիոս:

— Բայց ի՛նչ է այդ, իրաւ ստակ մը անգամ չունի՞ս, ընդմիջեց Պ. Ժիլնօրման: Հագուստդ գողի մը հագուստէն չտարբերիր:

Գզրոց մը բացաւ, քսակ մը առաւ և սեղանին վրայ դնելով.

Ահա քեզի հարիւր լուիճի, գնա՛ գլխարկ մը առ:

— Հայր իմ, շարունակեց Մարիոս. հա՛յրդ իմ բարեսիրտ, եթէ գիտնայի՞ր, կը սրբե՞մ զայն. չեա երեւակայեր թէ ի՛նչպէս եղաւ. առջի անգամ Ղիւք-տէնպուրկի պարտէզը տեսայ ուր պտտելու կուգար. ի սկզբան մեծ ուշադրութիւն չէի ըններ. ետքը չգի-տեմ ի՛նչպէս եղաւ, սիրահարեցայ անոր. ո՛հ, որքա՞ն զժրախտ րրաւ զիս այս սիրահարութիւնը. Վերջա-պէս հիմակ ալ ամէն օր կը տեսնեմ զինքը իր տանը մէջ, հայրը բան մը չգիտեր. այս օրերս պիտի մեկօ նին, երեւակայէ օւրեմն վիճակս. երեկոյեան ժամա-նակ պարտէզին մէջ կը տեսնուիմ հետը. հայրը կ'ու-զէ Անգլիա տանիլ զինքը. Ահա այն ատեն ըօի ինք-նիրենս. երթամ պապս տեսնեմ և պատմեմ գործը. նախ պիտի խենդենամ, պիտի մեռնիմ. հիւանդ պի-տի ըլլամ, ծովը պիտի նետուիմ. Պէտք է որ անպատ-ճառ առնեմ այս աղջիկը. թէ ոչ խելքս պիտի թոցը-նեմ. Վերջապէս ահա այս է բոլոր ճշմարտութիւնը: Չեմ կարծեր թէ բան մը մոռցած ըլլամ. Աղջիկը պար-տէզի ՚ը մէջ կը բնակի ուր վանդակ մը կայ, Բիւրմէ փողոցն է: Էնվալիտի կողմը կ'իյնայ այս փողոցը:

Պ. Ժիլնօրման ուրախ զուարթ նստած էր Մա-րիոսին քով: Մէկ կողմէն Մարիոսին մտիկ կ'ընէր անոր ձայնին հնչիւնը կը վայելէր անյագաբար միւս կողմէն ալ քաչ մը ընչախոտ կը հնչէր վայելումով: Բիւրմէ փողոցին անունը լսելուն պէս, ընդմիջեց իր շնչումը՝ ընչախոտին մնացորդը ծունկին վրայ թա-փելով:

— Բիւրմէ փողոցը. չըօի՞ր թէ Բիւրմէ փողոցն է: Աղէկ ըսիր. մի՞թէ զօրանոց մը չկայ հոն: Հա՛, կայ ճիշդ է: Մօրեղբորորդիդ Թէօօիւլ ասոր վրայ խօսած էր ինձի հետ: Նիզակաւորը, սգան: Պզտիկ աղջիկ մըն է ան: Ճիշդ ըսիր, Բիւրմէ փողոցն է. ժամանակաւ Պլօմէ կ'չսուէր այդ փողոցը: Հիմա կը

յիշեմ: Քիչ մը տեղեկութիւն ունիմ Բիւրմէ փողոցին այդ պզտիկ աղջկան վրայօք: Պարտէզի մը մէջ է. Բամէլա մըն է այդ պզտիկը: Շիտակի հիրթ ճաշակ ունիս եղեր: Կ'ըսուի թէ բաւական մաքուր բան մըն է: Խօսքը մեր մէջ մնայ, կարծեմ թէ սա զէվզէկ նի-զակաւորը քիչ մը սիրաբաներ է հետը: Թէեւ չգիտեմ թէ մինչեւ ո՛ւր գնաց իր սիրաբանական յարաբերու-թիւնը: Բայց ասկէ բան մը չելլեր. մանաւանդ թէ պէտք չէ հաւաւալ անոր Թէօօիւլին. վասն զի պար-ծուկ մըն է ան: Մարիո՛ւս, ես շատ կ'ուրախանամ երբ քեզի պէս երիտասարդ մը սիրահարի, Հիմա ժա-մանակդ է սէր ընելու: Իբր սիրահար աւելի սիրելի ես ինձ քան թէ իբր անվարտի ըսուած յեղափոխա-կան: Իրաւ որ աւելի սիրելի ես ինձ կ'նոջ մը, եթէ կան: Իրաւ որ աւելի սիրելի ես ինձ կ'նոջ մը, եթէ կ'ուզես քսան կ'նոջ սիրահարելովդ քան թէ Բօպէսօ բիէին: Իմ մասին կը խոստովանիմ թէ անվարտինե-րու մէջ միայն կ'իններ սիրած եմ միշտ: Ես ալ գի-տեմ որ աղւոր աղջիկները աղւոր աղջիկներ են. ա-տոր ըսելիք չկայ, իսկ պզտիկդ հօրմէն գաղտնի ներք կ'ընդունի քեզի, լա՛ւ գործը կարգին է: Ես ալ ա-տանկ բաներ ըրած եմ: Ինձի ալ ասանկ բաներ շատ պատահած են: Մարդիկ ատանկ պարագայի մը մէջ ի՛նչ կ'ընեն գիտե՛ս. գաղտնաբար չեն նկատեր գործը ողորդութեան մէջ չեն թաւալիր. սիրահարութենէ ամուսնութիւն և պսակ չեն հետեւցներ: Խելացի ա-մուրիներու ընթացքը կը բռնեն: Ուղիղ խելք ունին: Սպրդեցէք, մահկանացուներ մի՛ կարգուիք կուգան կը գտնեն մեծ հայրը որ ի ներքուստ բարեմիտ մարդ կը գտնեն մեծ հայրը որ ի ներքուստ բարեմիտ մարդ մըն է և որ հին գզրօցի մը մէջ միշտ քանի մը հա-րիւր լիրա ունի և կ'ըսեն անոր. Հայր իմ, ահա: Եւ մեծ հայրն ալ կ'ըսէ. Խիտ բնական բան: Պէտք է որ երիտասարդը զուարճանայ և ձերը սատկի: Ժա-մանակ մը երիտասարդ էի, զուն ալ պիտի ձերանաս

ինծի պէս: Գնա՛, տղած. գնա՛, րսածիս պէս ըրէ. և թոռանցդ ալ աւանդէ ասիկա: Ահա քեզի երկու հարիւր իրա: Գնա զուարճացի՛ր. ասկէ աւելի աղէկ ի՞նչ կ'ուզես: Գործը ահա պէտք է որ այսպէս անցնի: Պսակուելու հարկ չկայ, չպսակուիլը արգելք մը չէ. կը հասկնար ի՞նչ րսել կ'ուզեմ, այնպէս չէ՞:

Մարիուս որ քար կտրած էր եւ անկարող վանկ մը արթասանելու բաղասական նշան ըրաւ գլխովը: Մերուկը քահ քահ խնդաց. իր ձերուկական արտաւանդները քթթեց անգամ մը, Մարիուսին ծունկին դարկաւ մեղմիկ, խորհրդաւոր և փողփողուն կերպարանքով մը անոր նայեցաւ սուղակի և ամենագործ վախ կերպով մը վեր բնելով ուզերը, ըսաւ:

— Աւանակ մի՛ ըլլար, տարփուհիդ ըրէ պղախը:

Այս շաղակրատութիւններէն ոչինչ կրնար վերաբերիլ Գոզէթին որ շուշան մըն էր: Մերուկը չեղած էր խօսքին կարգէն. բայց այս չեղումը յանգած էր խօսքի մը գոր Մարիոս հասկցած էր և որ մահաբոյր նախատինք մըն էր Գոզէթին: «Տարփուհիդ ըրէ դայն» խօսքը անողք երիտասարդին սիրտը մխուեցաւ սուի մը պէս:

Մարիուս ոտքի վրայ ելաւ, գլխարկը գեանէն առաւ, և դէպի դուռը յառաջացաւ համարձակ և հաստատուն քայլերով: Դուռին քով ետեւը դարձաւ, մեծ հօրը առջեւ խոնարհութիւն մը ըրաւ, յետոյ վեր բնելով գլուխը ըսաւ:

— Ասկէ հինգ տարի առաջ հայրս նախաժողովի մայր ալ կրնա կը նախաժողով: Ա՛լ բան մը չեմ ուզեր ձեզմէ, պարոն: Մնաք բարեաւ:

Պ. Փիլնորման շուարելով բերանը բացան, թեւերը տարածեց, աչխառեցաւ ոտքի վրայ ելլել, բայց ասկաւին չէր կրցած բառ մը արթասանել երբ Մարիուս դուռը բանալով աներեւոյթ եղաւ:

Մերուկին քանի մը վայրկեան անչարժ և գրեթէ չնչաւառ մնաց, առանց կարենալու ոչ խօսիլ և ոչ ալ շնչել: Վերջապէս ելաւ թիկնաթոռէն, վազեց. դէպի դուռը որքան որ կրնայ վազել իննսունը մէկ տարուան ձեր մը, բացաւ դուռը և պոռաց:

— Հասէ՛ք հասէ՛ք:

Աղջիկը եկաւ, յետոյ ծառաներն ալ, Փիլնորման ողորմելի հնչումով մը կրկնեց:

— Ետեւէն վազեցէք, բռնեցէք. ի՞նչ ըրի անոր. խե՛ւ է, ինչո՛ւ կը թողու կ'երթայ: Ա՛հ, Աստուած իմ Աստուած, այս տնգամ ալ պիտի չգայ:

Դէպի պատուհանը գնաց որ փողոցին վրայ կը նայէր. այժեման ձեռքերովը փեճկերը բացաւ: Կէս մէջքէն աւելի ծռեցաւ, մինչ նիգո էթ և Պասգ ետեւէն կը բռնէին զինքը և պոռաց:

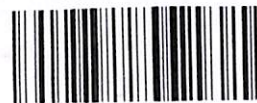
— Մարիո՛ւս, Մարիո՛ւս, Մարիո՛ւս:

Բայց Մարիուս արդէն ալ չէր լսեր, և նոյն պահուն Սէն Լուի փողոցը կը մտնէր:

Երբ երկու կամ երեք անգամ ձեռքերը անձկալի կերպով մը ձեռքերը դէպի ջուները տարաւ, երեւալով ետ քաշուեցաւ և թիկնաթոռի մը վրայ կըսեցաւ. երակը չէր զարնէր, ձայնը չէր ելլեր, աչքերը չէին արթասուեր, գլուխը կը տարուբերէր եւ չըրթունքները կը շարժէր ապշութեամբ գրաւուած կերպարանքով մը ա՛լ աչերուն մէջ ոչինչ ունենալով սրբօրին մէջն ալ օխուր և խորին բան մը որ խաւարի կը նմանի:

ՎԵՐՋ ԺԱ. ՀԱՏՈՐԻ

« Ազգային գրադարան

NL0306796

